

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

**ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ТА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ**

Твердохліб Олександр Степанович

**ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ
В УМОВАХ НОВІТНІХ ЗАГРОЗ І ВИКЛИКІВ**

Монографія

КИЇВ – 2022

УДК 351+32:[659.3+316.776]-007::005(477)

Т 26

*Схвалено Вченою радою Інституту державного управління
та наукових досліджень з цивільного захисту
(протокол № 7 від 27 червня 2022 року)*

Рецензенти:

О.М.Руденко, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та менеджменту організацій Національного університету “Чернігівська політехніка”;

К.Г.Бєлікова, доктор наук з державного управління, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник науково-організаційного відділу Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Твердохліб О.С.

Т 26

Формування та реалізація інформаційної політики держави в умовах новітніх загроз і викликів : монографія / за заг. ред. П.Б. Волянського. Київ: ІДУ НД ЦЗ, 2022. 264 с.

ISBN 978-617-8015-24-4

У монографії, яка містить наукові положення та власні науково обґрунтовані результати досліджень автора, розкрито концептуальні засади становлення та перспективні напрями сучасної інформаційної політики України. Наукова праця є одним із перших комплексних досліджень, спрямованих на розв’язання теоретико-онтологічних та методологічних проблем, пов’язаних із суспільними процесами й відносинами в інформаційній сфері держави, їх демократизацією й оптимізацією, закономірностями і тенденціями розвитку державної інформаційної політики та окремих її складових.

У своїй структурі монографія вміщує передмову, п’ять розділів, післямову і список використаних джерел, що передбачає логічно організовану актуалізацію, з’ясування й характеристику, аналіз та розв’язання важливої наукової проблеми, обраної автором за тему дослідження.

Розрахована на широке коло читачів, які цікавляться проблематикою теоретико-методологічних засад формування та реалізації інформаційної політики України в умовах новітніх загроз і викликів.

УДК 351+32:[659.3+316.776]-007::005(477)

© Твердохліб О. С., 2022

© Інститут державного управління
та наукових досліджень з цивільного
захисту, 2022

ISBN 978-617-8015-24-4

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ.....	9
1.1 Стан досліджень інформаційної проблематики у науковому дискурсі	9
1.2 Ретроспективно-компаративний аналіз державного управління інформаційною сферою	28
1.3 Нормативно-правове забезпечення реалізації права громадян на інформацію в Україні.....	37
РОЗДІЛ 2. СУТНІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ АПАРАТУ ДЕРЖАВИ	53
2.1 Інституційне середовище сучасної державної інформаційної політики.....	53
2.2 Громадський сектор як суб'єкт формування та реалізації політики держави.....	73
2.3 Державна інформаційна політика в умовах забезпечення захисту національного інформаційного простору	81
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЗОРОСТІ ТА ВІДКРИТОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	103
3.1 Становлення та розвиток концепції інформаційної відкритості.....	103
3.2 Еволюція підходів щодо гарантування права громадян на суспільно значущу інформацію	120
3.3 Організація та забезпечення доступу до публічної інформації в Україні	128
РОЗДІЛ 4. СОЦІОГУМАНІТАРНІ ЧИННИКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ.....	142
4.1 Передумови та наслідки синдрому інформаційної втоми в епоху цифровізації публічного управління України	142

4.2 Культурно-етичні виміри формування та реалізації політики держави.....	153
4.3 Екологія інформації як стратегічний підхід до вироблення державної інформаційної політики	167
РОЗДІЛ 5. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН ТА ПЕРЕТВОРЕНЬ	185
5.1 Методологія та практика реалізації концепту відкритих даних в органах державної влади та місцевого самоврядування	185
5.2 Проблеми і перспективи побудови сучасної інформаційної інфраструктури в Україні	203
5.3 Діяльність інституцій публічного управління щодо протидії дифамаційним проявам.....	215
ПІСЛЯМОВА.....	224
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	234

ПЕРЕДМОВА

Виникнення, розвиток і занепад будь-яких форм організації суспільства, його соціогенез і типологізація, розшарування й диференціація завжди супроводжувалися перманентними змінами під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Виокремлення суспільних класів, верств і страт відбувалося внаслідок існування різних суспільних цінностей та відповідного рівня культурного розвитку, нових досягнень світового масштабу, виникнення нових методів і способів суспільної взаємодії, інших чинників. Нині в умовах загальної суспільної трансформації та розбудови інформаційного суспільства на перший план виходить інформація, уміння окремих індивідів оперувати нею, застосовувати інноваційні технологічні рішення, ефективно користуватися наявними інформаційними ресурсами і тим потенціалом, який формується в результаті їхнього застосування, зумовлюючи тим самим виникнення нових форм і методів стратифікації суспільства – інформаційних.

Сучасний етап розвитку суспільства у загальносвітовому масштабі характеризується стрімким кількісним та якісним зростанням обсягів потоків і масивів інформації. Однак трансформація соціального середовища у глобальне інформаційне суспільство відбувається не лише через збільшення кількості різного роду інформації та інформаційних джерел, але й швидкий соціально-економічний розвиток. Одночасно відбуваються суттєві, переломні зміни соціокультурного життя суспільства, обумовлені й спричинені сучасними тенденціями його еволюції.

Великі обсяги інформації, що циркулюють у сучасному світі, змінюють і саму людину, і сутність міжособистісної взаємодії, соціальних відносин у період трансформацій. Сучасне суспільство функціонує в інформаційному середовищі, під впливом якого формується новий

світогляд, нові правила поведінки, новий суспільний порядок та нова культура – інформаційна. Нинішній етап розвитку суспільства змінив предмет праці людини, що у більшості випадків нині зводиться до наявності чи відсутності необхідної інформації як основи ухвалення доцільних рішень і досягнення запланованих результатів. Водночас інформація залишається засобом спілкування, комунікації, обміну, без якого неможливе функціонування та подальший розвиток соціуму.

Відбувається поступова трансформація відносин у сучасному соціумі, традиційні соціальні групи, сформовані упродовж тривалого часу соціогенезу, до певної міри втрачають свої чіткі межі, зумовлюючи при цьому виникнення нових соціальних інститутів та новітніх соціальних груп, базою формування яких виступають окремі індивіди – представники різних соціальних страт, а також їх нові соціальні поєднання. Формується новий простір соціальної взаємодії, що характеризується принципово іншими властивостями, змінюючи при цьому традиційні соціальні ролі сучасного суспільства та його окремих індивідів.

Нові умови життєдіяльності особистості і суспільства, нове інформаційне середовище спричинюють появу нових ціннісних орієнтацій, модифікацію традиційних звичок і способів роботи, сприяють появі нових стереотипів поведінки, адаптації до нових, змінених умов, породжують нову інформаційну ідеологію, стиль та спосіб життя людей. Сучасна людина завдяки формуванню єдиного інформаційного простору занурена в інформаційне середовище в глобальному масштабі, а межі її сприйняття постійно розширюються.

Інформація була і залишається основою ухвалення доцільних рішень у різних сферах життєдіяльності суспільства, у тому числі й у сфері публічного управління. Загалом, ухвалення й реалізація рішень становлять собою суть життєдіяльності людини, спільнот і соціуму. А з урахуванням того, що управління є основою життєдіяльності суспільства, управлінські

рішення мають ключове значення у суб'єкт-об'єктній взаємодії процесу управління на різних рівнях – від найпростішого до найскладнішого.

Кардинальна зміна світосприйняття, світогляду та інформаційного поля сучасної людини висувають якісно нові вимоги до її інформаційної культури, спроможності оперувати інформацією в складних умовах суспільного розвитку, протистояти маніпулятивним зовнішнім впливам, дезінформуванню, дифамаційним проявам. Тому багатоаспектна еволюція людини в умовах формування та подальшого поступу інформаційного суспільства належить до основоположних факторів періоду суспільних трансформацій.

Сучасний етап суспільного розвитку в загальносвітовому масштабі ставить перед усіма державами світу завдання й вимоги щодо побудови систем публічної адміністрації з урахуванням базових принципів демократичності, поступальності, виваженості, сталого розвитку. Наша держава також потребує відкритого та прозорого управління, здатного відповідати новим викликам і вимогам сучасності, однак подекуди характер діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування не завжди та не повною мірою спроможний кореспондувати з такою публічністю.

Уряд України визначив новий магістральний шлях подальшого розвитку українського суспільства – ухвалено рішення щодо загальної цифровізації, цифрової трансформації, упровадження новітніх досягнень галузі інформаційно-телекомунікаційних технологій в усі сфери життєдіяльності, що нині починають відігравати одну з провідних ролей і перетворюються на ключовий фактор, який впливає буквально на всі суспільні процеси – від повсякденних до глобальних. У зв'язку з цим актуалізується проблематика державної підтримки щодо організації та реалізації відповідних заходів, оскільки держави, які не приділяють достатньої уваги означеному питанню, ризикують втратити свої позиції не

лише в ІТ-сфері, але й інших галузях – економічній, фінансовій, гуманітарній тощо. Саме цифрові технології великою мірою можуть стимулювати розвиток відкритого інформаційного суспільства як одного з істотних факторів розвитку демократії в Україні, підвищення продуктивності, економічного зростання, створення робочих місць, а також появи нових форм солідарності, партнерства і співробітництва, суттєвого підвищення якості життя всього суспільства та окремих його індивідів.

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

1.1 Стан досліджень інформаційної проблематики у науковому дискурсі

На сьогодні стан розвитку інформаційного середовища в Україні є доволі неоднозначним та контраверсійним, що зумовлено сучасною геополітикою. Саме тому постійну увагу йому приділяють науковці та практики як усередині нашої держави, так і за її межами. Необхідно наголосити, що у нашому суспільстві методологічною базою має стати розроблення теоретичних і прикладних концептуальних засад державної політики, спрямованої на подальший сталий розвиток країни, у т.ч. й державної інформаційної політики.

Витоки поняття державної політики знаходимо у працях видатних античних мислителів-філософів – Платона, Арістотеля, Т.Аквінського, що знайшли свій розвиток у працях політиків і філософів XVI століття (Н.Мак'явеллі), мислителів Нового часу (Т.Гоббс), доби Просвітництва (Ш.Л.Монтеск'є, Ж.-Ж.Руссо, Б.Спіноза, Дж.Локк), представників німецької класичної філософії (Г.В.Ф.Гегель, К.Маркс), французького державного діяча А. де Токвіля, представника лібералізму Дж.С.Міла, німецького соціолога М.Вебера, а також у працях вчених середини XX століття – Д.Істона, Г.Алмонда та К.Дойча тощо.

Л.А.Пал у своїй книзі пропонує глибокі теоретичні підходи до аналізу державної політики, починаючи від визначення проблеми, цілей та знарядь політики і до її втілення в життя та оцінок її політичних, економічних і соціальних наслідків. Опис розвитку аналізу політики та його особливостей у Канаді поєднується з обговоренням питань аналізу

політики з урахуванням нових поглядів на роль ідей, експертизи, демократії і сучасної держави в контексті “цілісної картини” міжнародного політичного, економічного, екологічного та технологічного становища. “Сьогодні майже неможливо читати газети або дивитися телебачення й не помітити урядової “політики”. Ми дізнаємося про економічну політику, соціальну політику, природоохоронну політику, про спроби змінити політику, переглянути політику, оновити політику, підірвати політику та наглядати за політикою. Корпорації ведуть мову про політику компаній, бюрократи посилаються на нормальну політику, і навіть окремі особи іноді мають політичні погляди на певні проблеми. Світ переповнений політикою” [112, с. 21], – зазначає автор. Термін “державна політика” він трактує як “напрямок або утримання від неї, обрані державними органами для розв’язання певної проблеми або сукупності взаємно пов’язаних проблем” [112, с. 22].

Опираючись на здобутки попередників, дослідників теорії загальних систем (кібернетики), Л.А.Пал говорить про застосування двох базових понять цієї галузі, а саме детектора (засобу виявлення) та ефектора (засобу виконання).

Відтак, інформація, що циркулює у сфері державної політики, має дві базові функції. Перша – це ефектор (реакція на запитання; розповсюдження, у т.ч. цілеспрямоване; спонукання – підказка, переконування чи норматив; консультація), коли уряд намагається змусити громадськість певним чином змінити свою поведінку, розповсюджуючи інформацію, переконуючи або радячи. Таким чином, уряд намагається підштовхнути, переконати і спонукати громадян дотримуватися певних орієнтирів чи норм. Основне те, що коли уряд використовує інформацію як ефектор, він залежить від уваги і добровільної згоди виконувати запропоноване. Друга функція – детектор (добровільний і прямий (опитування, спеціальні комісії для розслідування та постійні комісії)

запит), реалізована, в основному, у вигляді соціологічних обстежень та анкет. В більшості випадків сучасні спроби уряду порадитися з народом можна розглядати як вдавання уряду до детекторів з метою залучити громадян, яких стосується певне питання, до визначення проблеми, її структурування й пошуку шляхів її розв'язання [112, с. 207–216].

Клод Елвуд Шеннон – “батько теорії інформації” – своїми публікаціями заклав підґрунтя для подальших теоретичних і прикладних досліджень різних сфер загальної теорії зв'язку, теорії автоматів, електротехніки, теорії інформації та лінгвістики, до яких, зокрема, відносять теорії аналізу і синтезу релейних пристроїв, теорію ймовірнісних схем, теорію передачі інформації тощо. Він створив основи теорії інформації і значною мірою зумовив своїми роботами розвиток загальної теорії дискретних автоматів, які складають два великі розділи кібернетики, що займають в ній чи не центральне значення.

Праці канадського філософа, філолога, літературного критика, дослідника впливу медіа як засобів комунікації на аудиторію, літературознавця, соціолога, культуролога, видатного представника техніцизму в філософії культури М.Мак-Люена суттєво вплинули на подальший розвиток світової науки, культури, філософії. Деякі його гіпотези перетворилися на аксіоми сучасної цивілізації, а цілу низку його оригінальних положень і дотепер розробляє сучасна маклюєністика. З настанням електронної доби, символом якої є аудіовізуальна апаратура, людська свідомість приєднується до замкненої глобальної системи відеокommунікації. Це сприяє розвитку мозку, а на планеті виникає прообраз нової цивілізації – електронного родоплемінного ладу, ери планетарного уніформізму чи, за Мак-Люеном, “глобального села”. Його ідеї, викладені в книзі “Галактика Гутенберга. Становлення людини друкованої книги”, – прості і сприймаються легко. Основним предметом свого інтересу він обирає писемність, яка є, на його думку, основною

технологією, що, в свою чергу, лежить в основі всіх інших технологій європейської цивілізації і є визначальною формою спілкування і людської свідомості. За Мак-Люеном, писемність розколює аудіотактильну єдність свідомості племінної людини і висуває на перший план візуальну складову людської чуттєвості. Особливий наголос робиться на алфавітній писемності. А друкована технологія як гранична форма розвитку писемності довершує вказаний розкол. Цей катаклізм і є джерелом всіх наших проблем – від соціальних до психологічних. Але, так би мовити, на щастя, в наш час відбувається перехід до електронних технологій, що, своєю чергою, обіцяє виправити наявний стан справ [87].

Своєю працею “Симулякр і симуляція” французький соціолог і філософ Жан Бодріяр хоче попередити суспільство про наступ симулякрів третього порядку – симулякрів, заснованих на інформації, моделі, кібернетичній грі, суть яких полягає в тотальній операційності, гіперреальності, прагненні до тотального контролю. Автор переконує читача в тому, що “ми перебуваємо у світі, в якому дедалі більше інформації і дедалі менше смислу. Можливі три гіпотези: 1) або інформація продукує смисл ..., але їй не вдається компенсувати раптову втрату значення в усіх сферах. Спроби повторно ін’єктувати, через засоби інформації, повідомлення та змісти виявляються марними: втрата, поглинання смислу відбувається швидше, ніж його повторна ін’єкція... Це ціла ідеологія свободи слова, засобів інформації... 2) або інформація не має нічого спільного із значенням... Це гіпотеза Шенона: гіпотеза, відповідно до якої сфера суто інструментальної інформації, технічний медіум не передбачає ніякої доцільності смислу і відтак також не має брати участі в оцінювальному судженні... 3) або зовсім навпаки, між двома явищами існує чіткий та необхідний взаємозв’язок, тією мірою, якою інформація прямо руйнує або нейтралізує смисл і значення. Втрата смислу прямо пов’язана з підривною та відстрашувальною дією

інформації, засобів інформації та засобів масової інформації” [11, с. 117–118].

Ж.Бодріяр критикує інформаційний світ, зазначаючи: “...інформація розчиняє смисл і розчиняє соціальне в чомусь схожому на туманність, призначену зовсім не для зростання нового, а навпаки, для тотальної ентропії” [11, с. 120]. Автор застосовує цей термін, щоб унаочнити факт того, що величезні інформаційні потоки сприяють лише нейтралізації смислу, виснаженню суспільства, а не привнесенню в нього нових сил і можливостей, створюючи тим самим оптимальне, сприятливе середовище для маніпулювання масами та їхньою реальністю.

Письменник і консультант в галузі менеджменту Пітер Фердинанд Друкер у своїх працях докладно аналізує основні світові трансформації, що нині відбуваються, починаючи з епохи капіталізму до суспільства знань, розглядаючи при цьому радикальний вплив, який вони будуть мати на суспільство, політику і бізнес наразі, а також у найближчі роки. Цей пошук і проникливий аналіз основних світових трансформацій пояснює, як ми рухаємося з суспільства, що базується на капіталі, землі та робочій силі, до суспільства, первинним джерелом якого є знання, а ключовою структурою – організація. Відтак, ядром концепції Друкера є ідея подолання традиційного капіталізму, причому основними ознаками зрушень вважаються перехід від індустріального господарства до економічної системи, заснованої на знаннях та інформації, подолання капіталістичної приватної власності, формування нової системи цінностей сучасної людини і трансформація національної держави під впливом процесів глобалізації економіки і соціуму. Сучасна епоха, на думку П.Друкера, є часом радикальної перебудови, коли з розвитком нових інформаційно-телекомунікаційних технологій людство отримало реальний шанс перетворити капіталістичне суспільство в суспільство, засноване на знаннях [241].

Японський соціолог і футуролог Йонезі Масуда, праці якого зосереджені на дослідженні понять “інформація” та “комунікація”, залишив слід у світовій історії як один із авторів, “батько” інформаційного суспільства. Його професійна та академічна діяльність відіграли вирішальну роль у стратегічному визначенні моделі японського технологічного суспільства, а він сам був одним із піонерів у концептуалізації своєї провідної ідеї суспільства, заснованого на інформації. Автор описує інформаційний простір як поле, складові частини якого пов’язані між собою мережами інформації, що характеризується трьома основними ознаками: інформація не має кордонів; вона складається з елементів, що є похідними і залежними від дії, орієнтованої на мету діяльності; інформація є ієрархічною, місткою і організовується тими, хто її використовує і створює [268].

Американський письменник, соціолог та футуролог, один з авторів концепції “інформаційної цивілізації” Елвін Тоффлер у своїй книзі “Третя хвиля” розробляє й обґрунтовує теорію постіндустріального суспільства. Автор загалом поділяє людську цивілізацію на три фази: аграрну фазу Першої Хвилі, індустріальну фазу Другої Хвилі та фазу Третьої Хвилі (інформаційної), яка, за Е.Тоффлером, тільки починається, ламаючи в усьому світі усталені уявлення, звичаї та традиції. “Ця нова цивілізація”, – за твердженням дослідника, – “настільки глибоко революційна, що ставить під сумнів усі наші колишні уявлення. Всі старі способи мислення, старі формули, догми й ідеології незалежно від того, як високо їх цінували та якими корисними вони були в минулому, більше не відповідають обставинам. Світ, який швидко утворюється від зіткнення нових цінностей і технологій, нових геополітичних відносин, нових стилів життя й засобів сполучення, вимагає абсолютно нових ідей і аналогій, класифікацій і концепцій. Ми не можемо втиснути зародковий завтрашній світ у вчорашнє традиційне, затишне житло. Не годяться вже й ані ортодоксальні

напрями думок, ані ортодоксальні настрої” [208, с. 14].

У науковця знаходимо такі рядки: “Всі групи людей, від первісних часів до сьогодення, залежать від спілкування між собою безпосередньо, віч-на-віч. Але потрібні були також засоби передачі інформації в просторі й часі... У цивілізації Першої Хвилі ці канали зв’язку обслуговували лише багатих і можновладців. Прості люди доступу до них не мали... Одне слово, в той час як обмін інформацією віч-на-віч був відкритий для всіх, новіші системи передачі інформації за межі сім’ї або села були, по суті, закриті й використовувалися з метою суспільного або політичного контролю. Фактично вони були зброєю еліти... Друга Хвиля, котячись із країни в країну, розбила цю монополію на зв’язок у щент. Це відбулося не тому, що багатий і могутній раптом став альтруїстом, а тому, що технологіям Другої Хвилі та фабричному серійному виробництву потрібен був масовий інформаційний обмін, із чим колишні канали зв’язку просто не могли більше впоратися... Стало необхідно виробляти й розподіляти не лише сировину, але й велику кількість інформації... На одному рівні промислова революція створила чудову комплексну суспільну систему з власною характерною технологією, власними громадськими інститутами й власними інформаційними каналами, які глибоко проникли один в один. А проте, на другому рівні, вона розколола раніш єдине суспільство, створивши спосіб життя, наповнений економічною напругою, соціальними конфліктами й психологічними захворюваннями. Лише зрозумівши, як цей невидимий клин формував наші життя під час доби Другої Хвилі, ми зможемо реально оцінити дію Третьої Хвилі, яка починає наново формувати нас сьогодні” [208, с. 38–42]. Письменник порушує у своїй праці питання наслідків функціонування суспільства у фазі Третьої Хвилі – соціальних, екологічних, інформаційних, політичних, етичних та їхньої взаємопов’язаності.

Проблематика державної інформаційної політики у вітчизняному науковому дискурсі артикулюється починаючи з 2000-х років і не втрачає своєї актуальності до сьогодні. Оскільки інформаційний чинник у будь-якій сфері суспільної діяльності є одним із основоположних, на нашу думку, саме цим і зумовлено такий резонанс та суспільний інтерес вітчизняної науки до даної проблематики. Вважаємо за необхідне розкрити основні підходи до цієї проблеми, ґрунтуючись на базових поглядах українських вчених щодо неї.

Одна із перших в Україні спроб комплексного дослідження і висвітлення сутності, основних складових сучасної інформаційної політики була здійснена в межах *філологічної науки* Г.Г.Почепцовим. Особливу увагу автор приділив питанням побудови інформаційного суспільства, проблемам правового регулювання інформаційної сфери, становленню та впровадженню системи електронного урядування з урахуванням зарубіжного та вітчизняного досвіду. Йому вдалося ґрунтовно розкрити технологію використання інформаційних стратегій та ведення сучасних інформаційних воєн. На думку вченого, інформаційна політика аналізує організацію інформаційного простору, типи споживання інформаційного продукту на певній території, інформаційні уподобання населення; вона може допомагати у вирішенні економічних, соціальних, військових завдань, оскільки сучасні суспільства значною мірою побудовані на своїй інформаційній складовій [120, с. 10].

Колектив авторів (М.З.Згуровський, М.К.Родіонов, І.Б.Жиляєв), які досліджують питання інформаційної політики з погляду *технічної та економічної галузей науки*, розкриває комплекс проблем, пов'язаних із законодавчим забезпеченням розвитку інформаційного суспільства в Україні. Серед пріоритетів вони розглядають основні ініціативи міжнародного співтовариства та професійної громадськості України щодо його розбудови. Зокрема зазначають, що місце і роль будь-якої держави у

світовій спільноті пов'язані з її спроможністю виробляти, споживати і застосовувати нові знання та технології. Ці ж процеси безпосередньо залежать від чотирьох складових – науки, освіти, виробництва та бізнесу, спільним інструментом для яких є інформаційні та комунікаційні технології. Однак відсутність послідовної державної політики в Україні, спрямованої на розбудову інформаційного суспільства та суспільства, заснованого на знаннях, призводить до спонтанного розвитку лише окремих фрагментів його початкової стадії – комунікаційного суспільства [52, с. 9, 19].

Спираючись на інструментарій *філософської та історичної наук*, авторський колектив (Л.В.Губерський, Є.Є.Камінський, Є.А.Макаренко та ін.) у монографії розглядає нові тенденції та перспективи інформаційної політики України в контексті процесів європейської інтеграції. Ними висвітлюються її зовнішньополітичні, правові, безпекові, економічні та іміджеві чинники, аналізується інформаційно-комунікаційний ресурсний потенціал держави, характеризується увесь спектр мас-медійної сфери України – упровадження об'єднаного електронного врядування, інноваційного розвитку інфраструктури та інформаційної індустрії, створення законодавчої бази для нових комунікаційних послуг, забезпечення свободи самовираження, плюралізму й незалежності засобів масової інформації та комунікації, розширення електронної комерції та використання безпечного Інтернету, збереження національної самобутності й культурної ідентичності тощо. Нині, за твердженням науковців, інформаційна політика України, заявлена в доктринах зовнішньої та внутрішньої політики, базується на ідеях та рішеннях всесвітніх самітів інформаційного суспільства, європейських конференцій з інформаційної політики, що формують принципи сталого інформаційного розвитку та міждержавних відносин як Європи загалом, так і окремих держав європейського регіону. У підсумку наукового

дослідження домінантами стратегічних напрямів реалізації національної інформаційної політики України у XXI ст. вони визначають дві – інтелектуальну та технологічну. При цьому стверджують, що наша держава сьогодні включається в поетапну реалізацію ідей прогресивної інформаційної політики та формування загальноєвропейських стратегій інформаційного розвитку, а метою сучасної інформаційної політики України є формування сильної, інформаційно розвинутої держави, активізація її регуляторної функції [59, с. 8–10, 282].

Науковець Д.В.Дубов – представник *політичної науки* – займається вивченням проблем функціонування й подальшого розвитку кіберпростору як складової частини класичної та неокласичної політики. Він розглядає геополітичне й геостратегічне значення кіберпростору, його роль у глобальному суперництві, проблему забезпечення національних інтересів України в умовах зростання його геополітичної ролі та протистоянь у ньому. Автор погоджується з тим, що наразі з'являється все більше досліджень, пов'язаних з проблемою кібермогутності держав як здатності втілювати їхню волю й забезпечувати національні інтереси у кіберпросторі. Розбудова власного кіберсуверенітету, за Д.В.Дубовим, передбачає можливість держави самостійно й незалежно визначати внутрішні та зовнішні, політичні й геополітичні національні інтереси у кіберсфері, її спроможність самостійно визначатися з курсом внутрішньої і зовнішньої інформаційної політики, розпоряджатися власними інформаційними ресурсами та інфраструктурою національного інформаційного простору, гарантувати кібернетичну й інформаційну безпеку державі, суспільству та громадянам [45, с. 269–274].

Значний внесок у розроблення методології й практики дослідження державної інформаційної політики здійснили українські науковці, керуючись базовими підходами *юридичної науки*. Так, у монографії І.В.Арістової розглянуто комплекс питань щодо сучасного стану

державного управління в інформаційній сфері та нової державної інформаційної політики на основі узагальнення теоретичних засад управління, інформації, чинного законодавства, сучасного стану розвитку українського суспільства і його входження до інформаційного суспільства. Автор обґрунтовує ідею про те, що державна інформаційна політика може слугувати методологічною базою формування відповідної політики державними органами України різного рівня, що адекватно відбиває сучасний стан розвитку нашого суспільства і його входження до європейського та світового інформаційного співтовариства. Дослідниця вважає, що першочергову увагу органи державної влади, політичні об'єднання і наукова громадськість повинні звернути на вирішення проблем розвитку концептуальних основ державної інформаційної політики (техніко-технологічної та соціально-політичної складових) і формування інформаційного законодавства України з урахуванням основних особливостей сучасного розвитку української державності. Правова основа державної інформаційної політики покликана, зокрема, забезпечувати координацію дій органів влади в єдиному інформаційному просторі, без якої неможливо усунути недоліки законодавства, уникнути конфронтації і конфліктності під час використання інформаційного простору України. Державна інформаційна політика України, що адекватно та динамічно повинна відбивати весь комплекс інтересів і пріоритети суспільства в інформаційній сфері, які змінюються в процесі його життєдіяльності, – одна з основних складових управління сучасною державою в умовах сьогодення, – багато в чому визначає темпи та рівень її розвитку, а також право займати гідне місце у світовому співтоваристві [4, с. 6, 334–349].

Монографічне дослідження І.М.Сопілко присвячене теоретико-правовим засадам державної інформаційної політики України. Автор на основі теорії інформаційного права і з урахуванням плюралістичності

наукових підходів (нігілістичного, міждисциплінарного, просторового, правового, історико-матеріалістичного, інформаціологічного, органічного, безпекового, психологічного, інтегративного, догматичного, естатичного, технократичного, праксеологічного і безсуб'єктного) дає визначення цьому поняттю як особливому інформаційному політико-правовому феномену, складовій державної політики, що формується як комплекс ідей, цілей, завдань, функцій, принципів, методів, заходів, програм і настанов, заснованих на загальних та специфічних закономірностях розвитку інформаційного суспільства та інформаційної держави в умовах глобальної інформатики, норм права, що віддзеркалюють національні інтереси України в інформаційній сфері через здійснення ефективної, систематичної, послідовної, алгоритмічної, системної та науково обґрунтованої стратегії в найбільш важливих сферах життєдіяльності державних і недержавних інституцій за визначальної участі держави, спрямованої на реалізацію стратегічних напрямів їх досягнення і виконання завдань з їх реалізації та контролю, тактичних шляхів та оперативних напрямів створення і реалізації положень інформаційної політики за окремими блоками цієї політики. Автор розглядає правову природу державної інформаційної політики, визначає методологічні засади формування її неопарадигми, робить аналіз стану та структури її правового регулювання й пропонує магістральні напрями її удосконалення [173, с. 9, 70–71].

Підхід, застосований О.М.Селезнєвою під час вивчення теоретико-методологічних основ інформаційного права України, проведення аналізу й узагальнень, дав змогу запропонувати авторську концепцію інформаційного права України і сформулювати визначення державної інформаційної політики, що в її розумінні є нормативно визначеною системою узгоджених дій органів державної влади і місцевого самоврядування, державних установ та організацій, спрямованих на

розбудову демократичного інформаційного суспільства в Україні шляхом застосування новітніх інформаційно-комп'ютерних технологій та впровадження їх у повсякденне життя суспільства, а також сприяння поширенню, зберіганню та доступу до інформації. Автор наголошує на надзвичайній важливості розробки наукового фундаменту становлення інституту інформаційної політики в Україні, підкреслюючи, що не маючи нормативного закріплення в чинному законодавстві, термін “державна інформаційна політика” набирає скоріше філософсько-політологічного змісту, аніж юридичного. Ознаками державної інформаційної політики науковець вважає активну діяльність держави у нормативній сфері і практиці; її здійснення органами державної влади та місцевого самоврядування, державними установами й організаціями; спрямованість на розбудову інформаційного суспільства, поширення його ідей та принципів; застосування та впровадження новітніх інформаційних технологій; забезпечення доступу до інформації, що виявляє демократичний характер інформаційного суспільства; сприяння поширенню та зберіганню інформації, що має значення як для спільноти, так і для окремого громадянина; підтримку державним фінансуванням [165, с. 37–39] тощо.

У межах державно-управлінської науки заслуговують на увагу наукові напрацювання В.І.Гурковського, В.Ю.Степанова, Ю.В.Нестеряка та Є.О.Романенка. Так, В.І.Гурковський, досліджуючи поняття державного управління розбудовою інформаційного суспільства в Україні, зазначає, що роль держави в цьому процесі може базуватися на трьох ключових методологічних засадах – активній (централізованій, провідній, організуючій) та ліберальній (допоміжній, заохочувальній) концепціях, їх ситуативному поєднанні, яке знайшло своє втілення в українських реаліях. Під державною інформаційною політикою він розуміє прояв управлінського впливу, регулювання органами держави розвитку

інформаційної сфери суспільства, що охоплює не лише окремі види інформаційної діяльності, а всю множину суспільних відносин, пов'язаних зі спільним виробництвом, створенням, отриманням, збереженням, обробкою, використанням, поширенням інформації, з інформаційною безпекою в усіх її проявах, у тому числі науковою, науково-технічною, науково-освітньою, розважальною сферами тощо [28, с. 48–49, 275].

У науковій праці В.Ю.Степанова розглянуто комплекс питань щодо сучасного стану державної інформаційної політики як важливого компонента життєдіяльності суспільства, що має безліч вимірів і характеристик, яка формує відповідну систему та механізми соціально орієнтованого державного управління. У зв'язку з цим автором актуалізована необхідність удосконалення процесу формування та реалізації завдань державної інформаційної політики, посилення її регуляторного впливу на розвиток українського суспільства та інформаційну безпеку. Ці завдання знайшли своє відображення у наукових розробках концептуальних засад державної інформаційної політики як методологічної бази, поглибленого теоретико-методологічного аналізу процесу її становлення та реалізації. Формування якісної державної інформаційної політики та формування в Україні гуманізованого інформаційного суспільства, за В.Ю.Степановим, диктує необхідність розробки і реалізації інформаційної політики на основі єдності техніко-технологічної і гуманітарної її складових. Однак нині державна інформаційна політика України, згідно з припущенням автора, з метою повноцінної та ефективної реалізації сама потребує широкої інформаційної кампанії з підтримки її основних концептуальних положень у громадській думці, роз'яснень її соціальної спрямованості, доказу її обґрунтованості тощо [176, с. 9, 507–513].

Висвітленню теоретико-методологічного аналізу державної інформаційної політики, зокрема державної політики у сфері засобів

масової комунікації в Україні, як багатofункціональної складової державного управління, що зумовлює формування й розвиток системи національних інформаційних ресурсів та інформаційно-комунікаційної інфраструктури держави, присвячено монографію Ю.В.Нестеряка. Він пропонує авторську методику формування комплексних механізмів реалізації державної інформаційної політики в Україні з урахуванням національно-культурної самобутності українського інформаційного простору та глобальних тенденцій до фрагментації традиційної ідентичності, тенденцій формування і розвитку національного інформаційного законодавства. Він дає авторське визначення державній інформаційній політиці як діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, суспільних інституцій і громадських об'єднань та створених ними засобів масової комунікації, спрямованій на вироблення і реалізацію правових, політичних та економічних умов функціонування інформаційної системи, що впливають із сукупності цінностей українського суспільства [100, с. 4–10, 50].

Державну інформаційну політику з позицій комунікативістики розглядає Є.О.Романенко. Він досліджує історико-методологічні засади формування комунікативної політики держави, аналізує комунікацію як структурно-функціональну складову формування та реалізації державної політики, ідентифікує комунікативну політику держави як інструмент взаємодії органів державної влади та громадськості, характеризує політику транспарентності як комунікативну складову реалізації державного управління, визначає перспективні шляхи оптимізації державної комунікативної політики України в умовах сучасних модернізаційних процесів. На його думку, комунікація зумовлює виникнення нових інформаційних зв'язків, структур та механізмів впливу на розвиток сучасного суспільства, що спричинює зміну функцій з формування та реалізації державної політики. Державну інформаційну політику він

тракує як нормативно-правовий та концептуальний механізм забезпечення циркулювання інформації як самостійної цінності для органів державної влади, що ухвалюють рішення в межах своєї компетенції. Отже, така політика має бути спрямована передусім на формування ефективних інформаційних систем, які б забезпечували надання суб'єктам державно-управлінської діяльності інформації, що дозволить їм ухвалювати найбільш оптимальні управлінські рішення. Інформаційна та комунікативна системи державного управління постійно видозмінюються та вдосконалюються, набуваючи нової якості, що призводить до оптимізаційно модерного оновлення держави загалом, основою якого в сучасній Україні виступає формування єдиного інформаційно-комунікативного простору [158, с. 3, 303–306, 334].

Сучасний стан розвитку суспільства характеризується перманентними динамічними змінами, появою нових форм, методів і засобів впливу на суспільні настрої та прийняття відповідних рішень. Український дипломат і комунікатор Д.Кулеба у своїй книзі “Війна за реальність: як перемагати у світі фейків, правд і спільнот” обґрунтовано доводить свою тезу про те, що нині інформаційній агресії можна ефективно протистояти. Аналізуючи досвід України, приклади інших країн світу, він показує, яким чином відбувається війна за реальність, виокремлюючи при цьому п'ять правил, що допоможуть будь-кому навчитись у ній перемагати. Так, автор наводить такі рекомендації:

“1. Опиратися на реальність. З реальністю все складно. Якщо це те, що об'єктивно існує, тоді має бути одна реальність. А якщо це наше суб'єктивне сприйняття світу, тоді існує безліч реальностей. Із розвитком технологій управління суспільною думкою, соцмереж, віртуальної та доповненої реальності кількість реальностей зростає в геометричній прогресії. Люди стають геть дезорієнтованими. Ми потребуємо більш-менш притомного розуміння реальності. Його відсутність позбавляє нас

початкової точки опори для міркувань і ухвалення дієвих рішень.

2. Критично мислити. Кожен байт даних у світі інформації приховує щось більше, ніж він сам, і пропонує нам той самий вибір: споживати інформацію автоматично або критично осмислювати її. Ми маємо напружитись і ввімкнути раціональне судження, щоб запобігти появі першого інстинктивного висновку та сформуванню висновку обґрунтованого. Для цього нам треба шукати факти, читати, аналізувати, зважувати, узагальнювати. Це важко. І нецікаво. Але ціна вибору дуже висока: повторення помилок, заснованих на упередженнях, або мінімізація кількості помилок, заснована на фактах.

3. Керувати емоціями. Викликати в аудиторії емоцію і керувати нею найкраще через стрічку новин на провідних новинних сайтах, сайтах-агрегаторах, месенджерах, у фейсбуці та твіттері. Нічого кращого поки що немає. Комунікатори досконало опанували це ремесло. Єдиний позитив: ми режисери власного настрою та світосприйняття, оскільки можемо вольовим зусиллям формувати свою стрічку новин онлайн і на телебаченні, перемикаючи канали.

4. Відчувати спільноту. Ми всі так чи інакше належимо до спільнот. На війні саме спільноти здійснюють масштабні маневри та наступальні чи оборонні операції. Вони ж стають і об'єктами атак. Одна справа – знати свою спільноту. Набагато складніше й важливіше – відчувати її. Це треба вміти, щоб не захворіти на спільнотифренію. І щоб перемагати у війні за реальність. Комунікатори шукають правильний пароль, щоб отримати до нас доступ. Наше завдання як споживачів полягає не в тому, щоб ховати його чи постійно змінювати, аби заблокувати доступ. Мета не в самоізоляції, а в самозахисті від шкідливих комунікацій. Для цього нам потрібно розуміти, як налагоджено комунікативні стратегії та яку роль відведено кожному процесу й учаснику зусиль із організації впливу на нас.

5. Взаємодіяти з державою. Ані ми самі, ані наші спільноти просто

не можемо самотійно протистояти всім комунікативним загрозам, із якими стикаємося. Зрештою, держава теж наша спільнота, і її варто захищати. Для запобігання непорозумінням та цьому роз'єднанню обидві сторони мають краще знати одна одну й демонструвати волю до спільних дій. Ми допустили перетворення інтернет-платформ на абсолютні монархії, що приносять нам радість. Ми чомусь забули, що будь-яку владу належить регулювати. Варто згадати про це, поки не пізно, і перейти до конституційних монархій, що підпадають під обмеження, контроль та відповідальність. Для цього треба підтримати держави та недержавні незалежні ініціативи в запровадженні розумних механізмів гарантування нашої свободи й безпеки в комунікативному просторі” [77], – переконує нас Д.Кулеба.

Таким чином, у науковому дискурсі сформувалося кілька основоположних, базових напрямів щодо розуміння державної інформаційної політики, зокрема таких, як: складова державної політики – особливий інформаційний політико-правовий феномен; прояв управлінського впливу, регулювання органами держави розвитку інформаційної сфери суспільства; діяльність органів публічної влади та створених ними засобів масової комунікації, спрямована на вироблення і реалізацію умов функціонування інформаційної системи; нормативно-правовий та концептуальний механізм забезпечення циркулювання інформації як самотійної цінності для органів державної влади.

Підбиваючи підсумки проведеного компаративно-аналітичного дослідження, можемо стверджувати, що на сьогодні проблематика державної інформаційної політики у вітчизняному науковому дискурсі має значний резонанс та багатогранну й багатоаспектну риторичку. Водночас наявність наукового доробку з різних галузей вітчизняної науки призводить до певної розпорошеності та несистемності запропонованих заходів. Доводиться констатувати, що питання, які розглядаються

науковцями і практиками, досліджуються своєрідним науковим інструментарієм тієї галузі науки, фахівцем з якої є той чи інший дослідник. Не применшуючи важливості та актуальності наукових розвідок попередників, ми намагалися систематизувати, узагальнити та з урахуванням компаративного аналізу дослідити основні наукові результати й здобутки фахівців з цієї проблематики. Вважаємо за необхідне наголосити на тому, що наукові дослідження за цією проблематикою мають характеризуватися комплексністю, їм мають бути притаманні багатоаспектність, багатогранність та внутрішня єдність, а спрямовані вони повинні бути на вироблення конкретних пропозицій щодо подальшого оптимізаційного розвитку інформаційної сфери нашої держави.

1.2 Ретроспективно-компаративний аналіз державного управління інформаційною сферою

У нинішніх умовах суспільного розвитку простежується значне зростання значення й ролі інформації, адже від інформаційного чинника прямо залежить ефективність функціонування всієї державно-управлінської вертикалі.

Інформаційна сфера, яка є основою для всіх інших форм суспільної діяльності [23, с. 5], вважається нині теоретиками й практиками особливою системою суспільних відносин, що виникають у процесах суб'єкт-об'єктної й міжсуб'єктної взаємодії на різних ієрархічних рівнях в усіх сферах життєдіяльності, зокрема по відношенню до окремо взятої людини, всього суспільства й держави загалом. А в цих процесах демократія і свобода слова вважаються тими неподільними цінностями, якими вимірюється система свободи кожної держави [101], що значною мірою підкреслює необхідність більш детального вивчення порушеної проблематики.

У науковому дискурсі з проблем формування й реалізації державної інформаційної політики є значна кількість досліджень з різних галузей науки, присвячена різноманітним аспектам цієї предметної сфери, основні здобутки яких ми розглянули вище. Досліджуючи феномен інформації, науковці зосереджують свою увагу на її сутнісних рисах і проблемах її застосування в сучасних умовах суспільного розвитку, а тому більшість наукових розвідок стосуються вивчення цих питань на межі ХХ–ХХІ ст., залишаючи тим самим поза увагою історичний та еволюційний чинники. Внаслідок відсутності комплексної наукової розвідки з проблем державного управління інформаційною сферою України в історичній ретроспективі, акцентування уваги на компаративному аналізі генези цієї предметної сфери значною мірою актуалізує це питання в галузі науки

“Державне управління”.

Аналіз наукових джерел з проблем історії розвитку суспільства засвідчує факт існування інформаційних відносин й інформаційної сфери починаючи від періоду виникнення людства, зародження, подальшого розвитку й удосконалення суспільних відносин, форм, методів і засобів спілкування, передавання даних та інформації. Однак питання розбудови складових цієї предметної сфери й законодавчого регулювання інформаційних відносин почали активно опрацьовуватися лише в другій половині ХХ ст. і тривають до цього часу, хоча дефініція поняття “інформаційна сфера” й досі не знайшла свого відображення у правовому полі України, ставши, власне, середовищем виникнення, функціонування й розвитку інформаційних відносин між усіма суб’єктами та об’єктами державного управління. Водночас вважаємо за необхідне підкреслити, що інформаційна політика в державі формується з урахуванням панівної в ній ідеології, яка, у свою чергу, залежить від суспільно-політичного ладу й типу державного утворення [64, с. 176].

В історичній науці є кілька наукових підходів до періодизації українського історичного процесу, кожен з яких констатується вченими як такий, що має право на існування, і тому спільної думки до його уніфікації досі не вироблено. Однією з ключових характеристик періодизації вважається поділ епохи, що вивчається, на різні за тривалістю етапи. Аналізуючи події упродовж тривалого часу, можна загострити або відвернути увагу від фактів, що видаються важливими чи другорядними. З урахуванням цього ми схилиємося до поділу, запропонованого співробітниками Інституту історії України НАН України [78, с. 155], де вони послуговуються шестичленною періодизацією: прадавня, давня та середньовічна історія, ранній новий час, модерна доба й новітня епоха.

Взявши за основу вищезгадану класифікацію, вважаємо за доцільне навести детальну характеристику кожного з етапів державного управління

інформаційною сферою України, зосередивши при цьому увагу на характерних ознаках та особливостях кожного з історичних періодів її розвитку.

Періоди *прадавньої* та *давньої історії* України (Трипільська доба, Скіфська держава) в аспекті нашого дослідження ми можемо вважати початковим етапом, часом зародження й онтологією розвитку інформаційних відносин, установлення комунікативних зв'язків й налагодження спілкування між людьми та їх громадами. Пов'язані вони із зародженням, розвитком і занепадом протодержав, формуванням перших ознак протоінформаційного простору – виникненням мови у формі звуків і жестів, передаванням сигналів на відстані за допомогою вогню й сонця, малярством на скелях, у кам'яних печерах, на корі дерев, полотні тощо. Тоді ж зароджуються і вдосконалюються первісні форми групового вирішення важливих для громад питань, адже ті з них, що стосувалися колективного життя, виносилися на загальне обговорення, що можна вважати початком суспільних інформаційних відносин, які втілювалися у бажанні та потребі бути поінформованими про важливі суспільні події.

Доба *середньовічної історії* (період існування Київської Русі, Литовсько-Руської держави) характеризується політичним, економічним та культурним розквітом давніх держав, значним поширенням рукописних книг (релігійних текстів, князівських настанов, повчань, перших літературних творів), пізніше – книг, виготовлених друкарським способом.

До перших історичних документів, які підтверджують факт існування інформаційної функції української держави, можна зарахувати збірники законів “Руська правда”, “Устав князя Ярослава про церковні суди”, “Поученія дітям” Володимира Мономаха, а також деякі з настанов князя Данила Романовича. Ці юридичні документи доповнюють обсяг писаних джерел найстарішої доби нашої історії, а факти фіксації “законів” на паперових носіях та впровадження їх у процеси державного управління

свідчать про існування інформаційної функції держави на теренах Київської Русі [13, с. 16].

Давньоруська державна організація значною мірою була успадкована Великим князівством Литовським, яке на 90% складалося з українців та білорусів [26, с. 7]. Базова складова інформаційної функції держави знайшла своє відображення в існуванні “писаного права”; Литовські статuti були основним правовим кодексом тогочасного державного утворення, що юридично закріплювали засади суспільного та державного ладу, правове становище населення, порядок утворення, склад і повноваження окремих органів державного управління.

Період *раннього нового часу* (Запорізька Січ, Гетьманщина, Російська імперія) відрізнявся більш прогресивними поглядами на державний устрій. Запорізькій Січі були притаманні певні риси демократичної держави, бо тут не було ні проявів феодалізму, ні кріпацтва, панувала формальна рівність між усіма козаками, функціонувала виборна система органів управління, власне козацьке право і своя територія. Пам’ятка української політико-філософської та правової думки – Конституція Пилипа Орлика – відображала основні засади побудови держави на принципах публічності, верховенства права та свободи і вважається нині однією з перших європейських конституцій нового часу.

Однак на початку 80-х років XVIII ст. Російська імперія зламала останні інституції державного устрою Гетьманщини, зруйновала стару адміністративну єдність державної території України-Гетьманщини та її традиційний козацький адміністративно-політичний устрій, знищила традиційні для тогочасного суспільства свободи і права. Саме в Російській імперії було видано Емський указ 1876 р., яким обмежувалося використання української мови у публічній сфері. Заборона українського друкованого слова призвела до того, що майже все українське друковане письменництво поширювалось у рукописному вигляді. При цьому цензорів

не хвилювало, чи були вони лібералами, консерваторами або просто вченими, для яких політика була малоцікавою взагалі [13, с. 18].

У модерну добу історії України (період відродження української національної державності, радянський час) проходить поступова організаційно-правова інституціоналізація сфери інформаційних відносин, створюються органи публічної влади, відповідальні за регулювання суспільних відносин цієї предметної сфери, відбувається поступове формування відповідної інфраструктури. З огляду на історичне минуле, можемо стверджувати, що саме в цей період відбувається зародження і поступове вдосконалення інформаційної сфери держави у теперішньому її розумінні.

Упродовж 1917–1921 рр. – періоду розгортання національно-визвольного руху на території України і діяльності Центральної Ради, існування УНР та ЗУНР, Української Держави, Директорії УНР – очільники української революції та створені ними державні структури надавали інформаційній діяльності та пов'язаним з нею суспільним відносинам великого значення. У цей період реалізовувалися вони через урядові видання (у тому числі й видання місцевих органів влади), спеціальні видання (для оприлюднення законів, декретів, інструкцій, циркулярів тощо), відомчі видання; було утворено управління (міністерство) преси й інформації (іноді його називали управлінням преси й пропаганди), управління у справах друку, інформаційне телеграфне агентство (УТА), Центральне управління у справах друку, радіо і телеграфу, Центральне інформаційне бюро та Інформаційне бюро Армії УНР. До функціональних складових інформаційної сфери тогочасних державних утворень також можна зарахувати інформаційну діяльність, що її провадили посольства і дипломатичні представництва, використання мистецтва як засобу інформаційної діяльності [10, с. 22–228]. Тому закріплення інформаційних прав на рівні нормативних документів вищої

юридичної сили ще на початку ХХ ст. та їх подальша трансформація у нормативно-правовому полі дають підстави констатувати їх вагомість для української громади, неможливість становлення української державності без належної їх регламентації [164, с. 70].

Період існування нашої держави у складі СРСР характеризується тотальною пропагандистською діяльністю партійної верхівки, постійним приховуванням справжніх фактів суспільно-політичного характеру з метою обґрунтування, утвердження та виправдання дій радянської влади перед суспільством, яке опинилося під її керівництвом.

У СРСР з 20–30-х років ХХ ст. формувався власний інформаційно-ідеологічний простір, основою якого стала комуністична ідеологія. З перших днів створення СРСР основним політичним завданням більшовицької партії та Радянського уряду був інформаційний вплив на масову свідомість населення [161, с. 52–53]. Всі інформаційні процеси, що відбувалися в державі, підлягали жорсткій цензурі як способу владного контролю, коли держава за допомогою спеціально призначених та відповідальних перед нею чиновників “керувала” змістом друкарських та інших інформаційних матеріалів. Під час упровадження різноманітних форм цензури державні органи влади, зазвичай, мотивували такі рішення необхідністю гарантування державної безпеки, а також боротьби з поширенням “шкідливих” ідей, які сприяли моральному розпаду суспільства [80, с. 105]. В СРСР усі ЗМІ були державною монополією, а тому й використовувалися здебільшого для пропаганди, нав’язування “потрібних” поглядів, що мали ідеологічне й політичне підґрунтя з метою формування відповідних думок та уявлень і тотального впливу на поведінку окремих людей та всього суспільства. Оскільки альтернативних мас-медіа в радянський час не було, саме державні ЗМІ були фактично єдиним джерелом доступної інформації, чим і пояснюється досить високий рівень довіри до них у населення. Саме радянська преса стала основним

“творцем” інформаційної політики держави та її регіонів, її системоутворюючим фактором, базовим інструментом та головним способом її реалізації.

У період 1917–1946 рр. існували спеціальні відомства, що здійснювали державне регулювання інформаційною сферою і мали статус центральних органів влади. Це, зокрема, Міністерство пошт і телеграфів Тимчасового уряду, Народний комісаріат пошт і телеграфів РРФСР, Народний комісаріат пошт і телеграфів СРСР, Народний комісаріат зв’язку СРСР.

Вплив на пресу в Україні радянська влада здійснювала за двома напрямками. Перший – адміністративний – полягав у поширенні цензури, забороні цілої низки друкованих видань, вилученні й знищенні публікацій та фільтрації надходжень літератури з-за кордону, монополізації видавничої справи. Також діяло Центральне управління у справах друку (ЦУСД), що перебрало на себе усі функції по боротьбі з небажаними для режиму інформаційними органами. Другий напрям здійснювали безпосередньо органи ЦК КП(б)У – відділ преси та Агітпроп, котрі поширювали більшовицьку ідеологію. Їхня діяльність була спрямована на підтримку лояльних письменників. Іноді партійні чиновники прямо вказували літераторам, які теми потрібно висвітлювати у творах. Одночасно вони визначали ступінь “шкідливості” того чи іншого видання [80, с. 106–107].

У ті часи з’являється поняття “гласності” як всенародного права та максимально можливої відкритості в діяльності органів публічної влади, свободи інформації, ослаблення державної цензури, зняття наявних у суспільстві інформаційних табу і бар’єрів, що пізніше втілилося у свободу слова. Однак не зважаючи на декларування її як права загального, на практиці вона була привілеєм, залишалась дозованою і в повсюдну свободу слова не переростала. Гласність мала персоніфікований характер і

надавалась у межах певного періоду, кампанії, теми або навіть конкретного матеріалу [50, с. 14]. Упродовж 1946–1991 рр. в СРСР функціонував спеціальний центральний орган державного управління – Міністерство зв'язку, що здійснював управління поштовим, телеграфним, телефонним зв'язком та радіозв'язком загального користування, технічними засобами радіомовлення, радіофікації й телебачення, а також розповсюдженням періодичних видань по всій країні.

Згадані факти свідчать про суттєве обмеження прав людини в радянську добу, тому логічним видається зародження і масове поширення руху за свої громадянські права, який набирав обертів по всій країні та основи якого були закладені саме прагненням до свободи слова й загальної гласності.

Відмінною рисою *новітньої епохи* (період здобуття Україною незалежності) є застосування комплексного підходу, заснованого на підтримці балансу інтересів держави, суспільства, підприємницьких кіл та окремої особистості. У цьому процесі провідна координуюча роль відведена державі як органу, здатному виразити й забезпечити захист інтересів усього суспільства [113, с. 369], причому еволюцію цього історичного етапу дослідники інформаційної сфери розподіляють на п'ять послідовних етапів [42; 215].

На сьогодні сутність інформаційної функції держави полягає не лише в забезпеченні розповсюдження нею інформації, але й у формуванні позитивної громадської думки щодо державної політики у різних сферах суспільного життя, отриманні вотуму довіри від громадян, соціальних інститутів та суспільства в цілому. Тому інформаційно-комунікативна спрямованість діяльності держави має безперервний характер взаємодії органів публічної влади та суспільства, перебуваючи у стані постійного розвитку та вдосконалення. При цьому найважливішою метою державної влади вважається управління інформаційною сферою суспільства шляхом

контролю за процесами створення, зберігання та поширення суспільно значущої інформації [60, с. 14, 35–38; 13, с. 15].

Нині держава через спеціально створені нею органи управління здійснює адміністративно-організаційне управління в інформаційній сфері, причому інституційне середовище формування та реалізації інформаційної політики в Україні являє собою досить складну, розгалужену, подекуди навіть розпорошену багаторівневу систему. Ця система, з одного боку, характеризується єдиним загальним спрямуванням за функціональною ознакою, а з другого – розподіляється з урахуванням специфіки її складових на окремі сфери з визначенням певного суб'єкта державного регулювання, функціональні повноваження кожного з яких є досить широкими, проте інколи дублюють одне одного [190, с. 170].

Вважаємо, що інформаційна функція була, є і залишатиметься провідною функцією державного управління, без якої існування всієї системи видається неможливим, адже інформація нині – це одна з базових підвалин існування сучасного світу, основний інструмент, засіб і результат управлінської діяльності сьогодення.

Здійснення ретроспективно-компаративного аналізу державного управління інформаційною сферою України дозволяє дійти висновку, що протягом багатовікового періоду генези й онтології розвитку ролі та місця держави в управлінні інформаційною сферою відбувалися значні перетворення одночасно зі зміною форм, способів і методів державного управління в цілому. У різні історичні періоди на передній план виходили різні аспекти цієї діяльності залежно від засобів та інструментів вираження думок, поглядів і настроїв людей у процесі побудови суспільних відносин, суб'єкт-об'єктної та міжсуб'єктної взаємодії.

1.3 Нормативно-правове забезпечення реалізації права громадян на інформацію в Україні

Однією з найважливіших ознак становлення і подальшого поступу будь-якого демократичного суспільства є гарантування й забезпечення права людини на інформацію, її використання та розповсюдження. Рівень обізнаності людини і громадянина щодо своїх прав виступає мірилом та дійовим засобом впливу на діяльність органів державної влади й місцевого самоврядування, їх посадових осіб, а також надійним інструментом здійснення ефективного контролю за цими процесами, який захищає їхні законні громадянські права та інтереси. За таких умов аналіз взаємовпливу держави, суспільства й інформації перетворюється на одну із найважливіших теоретико-методологічних і практико-орієнтованих проблем сьогодення.

Ми переконані в тому, що проблемним питанням сучасного етапу розвитку нашої держави при збереженні високого інтересу до дослідження означеної теми в науці державного управління є відсутні фундаментальні теоретичні підходи для опису цього феномену. З урахуванням зазначеного, науковий інтерес викликають базові теоретико-методологічні умови й фактори концептуалізації та операціоналізації права людини і громадянина на інформацію в нашій державі, а також пошук дійових інструментів та методів для його вивчення.

Питання взаємодії держави й суспільства, їх взаємовпливу та взаємообумовленості пояснюються їхнім призначенням і специфікою, що повинні здійснюватися в політико-правовому, соціально-організаційному, духовно-моральному та інших аспектах, а також шляхом виокремлення об'єктивних факторів і створення належних умов такої співпраці для максимальної самореалізації людини, забезпечення стабільних умов її життя [256, с. 4]. Порушена проблема особливо актуалізується з

урахуванням сучасних умов розвитку нашої держави – соціальної та політичної трансформації, модернізації українського суспільства в період глобалізаційних та інтеграційних змін. Такий підхід має значний вплив на всі сфери життєдіяльності людини і громадянина, на модернізацію функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, моделювання нових правил поведінки та взаємодії в нових умовах.

Здійснення ефективної правової політики на сучасному етапі розвитку українського суспільства є однією з визначальних умов його подальшого демократичного реформування, зміцнення в країні інститутів правової держави, конкурентоспроможної ринкової економіки, забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина [160, с. 6].

З метою сприяння максимальній ефективності правової політики нашої держави доцільно запровадити постійний моніторинг динаміки соціального життя, спрямований на виявлення найбільш актуальних проблем, які потребують відповідних правотворчих та правозастосовних рішень. При цьому зазначимо, що інформація у праві вважається відображенням правової дійсності, яке отримане правом із зовнішнього світу в процесі його пристосування до цього світу, а також з метою його впорядкування [6, с. 158].

З урахуванням викладеного вище можемо стверджувати, що концептуалізація права людини на інформацію в Україні є важливою суспільною потребою, продиктованою вимогами й викликами сучасного етапу розвитку держави та суспільства. Істотними вважаємо характеристики, які мають стати визначальними для розроблення нових підходів і стандартів роботи з інформаційним середовищем, а саме: практичну спрямованість, реалістичність та сконцентрованість, доктринальність і системність.

Українське законодавство з питань управління, роботи й поводження

з інформацією містить загальний, знеособлений підхід до управління та адміністрування в цій сфері. Так, ст. 34 Основного Закону нашої держави закріплено право кожного на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [72]. Хочемо наголосити на тому, що в такий спосіб закріплено лише концептуальні положення, які відображають ідеологію демократичної, соціальної, правової держави. Принцип стримувань і противаг, реалізований в Основному Законі, здатний забезпечити належний рівень політичних прав, свобод та захист інтересів і прав кожної людини, що великою мірою характеризує ступінь розвиненості демократичності та враховує ціннісний аспект усієї демократичної системи.

Нині до процесів формування та реалізації державної інформаційної політики повинен застосовуватися концептуально новий підхід з урахуванням вимог і викликів сьогодення, що дозволить перейти їй на новий етап свого розвитку – чіткої інституціоналізації, прозорої та зрозумілої регламентації з виразно окресленими елементами, ознаками, поняттями й формами. Адже в період пошуку засобів опису специфіки сучасного суспільства критика сформованої теоретичної моделі його аналізу стає підставою для розвитку альтернативних соціальних концепцій і теорій. За таких умов формування нових підходів до опису сучасних соціально-економічних умов та реалій, адекватних навколишній дійсності, набуває особливо важливого сенсу.

На наш погляд, доктринальна форма концептуалізації права людини на інформацію в Україні може стати найоптимальнішим варіантом подальшого поступального розвитку суспільних відносин, практична реалізація якої втілиться в сукупність цілей, завдань і принципів у вигляді доктрини, концепції, програми або іншого стратегічного загальнодержавного документа для вирішення конкретних теоретико-

методологічних і практико-орієнтованих завдань, що може закласти основи формування інформаційної політики України з подальшою її реалізацією в інформаційному просторі нашої держави.

Ми переконані, що будь-яка сфера суспільної діяльності в сучасному світі потребує належного унормування й правової регламентації з боку держави як політичної форми організації суспільства, що покликана дбати про відповідний їх стан і подальший розвиток. Виступаючи базовим інститутом політичної системи, вона зобов'язана реалізовувати свою основну функцію – управління суспільством, гарантуючи при цьому забезпечення прав та обов'язків його складових. Однією з ключових ознак держави в сучасному світі вважається наявність права як певної сукупності загальнообов'язкових правил поведінки, які встановлюються чи санкціонуються цим соціальним утворенням за різними сферами суспільної діяльності. Інформаційна сфера сучасної держави пронизує всі інші її складові, перетворюючись на основний засіб, метод і результат державно-управлінської діяльності, а тому не виникає сумніву, що дослідження порушених аспектів загальної проблеми становить значний суспільний інтерес.

В сучасних умовах суспільного розвитку особливого значення набуває чітка й однозначна правова регламентація усіх сфер людської діяльності, визначення суб'єктів та об'єктів управління, способів, методів й інструментів їхньої взаємодії, гарантування відповідних прав та окреслення кола обов'язків з метою побудови дійової, самодостатньої й ефективно функціонуючої системи управління у відповідній галузі. Як уже було наголошено, інформаційна сфера суспільної діяльності має глобальний характер і може вважатися базовою по відношенню до інших. Адже саме інформація в системі державного управління є основним предметом праці й результатом управлінської діяльності, а тому якість управлінських рішень і дієвість усієї державно-управлінської системи

прямо чи опосередковано залежатиме від її релевантності, доступності, адекватності тощо, які великою мірою визначатимуться рівнем ефективності державної інформаційної політики, її законодавчого забезпечення й нормативно-правового регулювання у нашій державі.

Можемо констатувати, що сьогодні відмінною рисою та особливістю управління інформаційною сферою є широкий спектр суспільних відносин, які охоплюються ним. Урегулюванню підлягають інформаційні відносини, які за правовим змістом забезпечують реалізацію основних прав людини, а також державні, міждержавні, міжнаціональні та інші відносини. Тому й глобальність цієї предметної сфери і наявність значної кількості нормативно-правових актів характеризується ситуативним підходом до формування інформаційного законодавства України та викликає низку проблемних питань, що потребують нагального вирішення: відсутність легальної, ієрархічної єдності законів, тотожного понятійного апарату; суперечність практичного застосування нормативно-правових актів унаслідок відсутності єдиної системи інформаційного законодавства [90, с. 1, 10]. Звісно, окреслений стан справ не може не позначатися на ефективності функціонування інформаційної сфери України та діяльності всієї державно-управлінської системи, що прямо або опосередковано залежить від неї.

Поряд із цим варто зауважити, що значна кількість законодавчих і підзаконних нормативних актів, якими врегульовано питання інформаційних відносин в Україні, свідчить про значний інтерес законодавця до цієї предметної сфери й значною мірою підкреслює її важливість. Як стверджують дослідники, вже у 2001 р. Україна (чи не єдина країна з-поміж держав-членів СНД) мала достатню нормативно-правову базу в інформаційній сфері, а неодноразово здійснювана представниками ОБСЄ експертиза українського інформаційного законодавства щоразу підтверджувала її відповідність європейським

стандартам та нормам. Водночас варто визнати, що не зважаючи на значну кількість “інформаційних” законів, ефективність їх впливу з різних причин виявляється вкрай низькою [5, с. 84]. Хоча масштабність внутрішньої природи інформаційного права та його глобальний, всеохоплюючий характер зумовлюють ситуацію, коли відповідні норми можна знайти в нормативно-правових актах різного рівня – у Конституції України та міжнародно-правових актах, законах України, підзаконних та локальних нормативно-правових актах [164, с. 42–51] і т.д., що, зрештою, не на користь останнього, адже така розпорошеність і певна несистематизованість можуть спричинити неузгодженості та неоднозначності, а в окремих випадках і виникнення правових колізій, неправильне правозастосування й трактування норм інформаційного законодавства.

Дослідження інформаційного права України як окремої галузі права дало змогу науковцям установити, що сучасному українському інформаційному законодавству притаманні такі основні ознаки: міжгалузевий характер; складноструктурованість та розпорошеність норм інформаційного права; відсутність чіткої ієрархії законів, що спричинює неоднозначне їх інтерпретування під час правозастосування; некоректність, а часом відсутність чіткого визначення конкретного змісту термінів у цій сфері; невідповідність значної кількості норм інформаційного законодавства наявному стану сучасних інформаційних відносин, а саме їх динамічному розвитку та трансформації; непристосованість норм вітчизняного інформаційного законодавства та нормативно-правових актів у цілому або їх окремих складових до міжнародних стандартів у цій сфері [71, с. 37–38] тощо. Саме в такому правовому полі повинна сьогодні формуватися, реалізовуватися й підтримуватися на відповідному рівні державна інформаційна політика України.

Водночас термін “державна інформаційна політика” не має

належного нормативного закріплення в чинному українському законодавстві, хоча її складові, інструменти та засоби прописані досить чітко. Базовим щодо цього вважаємо Закон України “Про інформацію”, у першій редакції якого такий термін звучав як “сукупність основних напрямів і способів діяльності держави по одержанню, використанню, поширенню та зберіганню інформації”, що її розробляють і здійснюють відповідні органи державної влади загальної й спеціальної компетенції [131], котрий, однак, з його тринадцятої редакції 2012 р. зникає і досі не знайшов свого однозначного юридичного трактування й відображення у чинному вітчизняному законодавстві.

Нова редакція зазначеного нормативно-правового акта окреслює головні напрями державної інформаційної політики, якими законодавець вважає: забезпечення доступу кожного до інформації; забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації; створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства; забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб’єктів владних повноважень; створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування; постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів; забезпечення інформаційної безпеки України; сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору [130], що, на наш погляд, прямо чи опосередковано охоплює практично всі сфери людської життєдіяльності та ще раз підкреслює її всезагальність і глобальний характер цієї галузі.

Як уже було сказано, норми інформаційного права характеризуються значною розпорошеністю, а тому окремі його складові знаходять своє відображення у нормативних документах, які часом видаються не повною мірою релевантними цій предметній сфері. Так, визначаючи основні

поняття й терміни, Закон України “Про науково-технічну інформацію” констатує, що національною системою науково-технічної інформації вважається організаційно-правова структура, за допомогою якої формується державна інформаційна політика, а також здійснюється координація робіт по створенню, користуванню, зберіганню та поширенню національних ресурсів науково-технічної інформації з урахуванням інтересів національної безпеки [133], яка виступає окремою складовою інформаційної сфери та має свої специфічні характеристики й особливості. Та наведене визначення чітко вказує на те, що саме за допомогою означеної організаційно-правової структури і формується сучасна державна інформаційна політика в Україні.

На забезпечення ефективної реалізації базових засад сучасної інформаційної політики держави як окремого напрямку державної політики і самодостатнього явища спрямована низка підзаконних нормативно-правових документів, прийнятих упродовж двох десятиріччів на виконання основних законодавчих актів, що діють у цій предметній сфері.

Зокрема, з метою реалізації єдиної державної інформаційної політики України, висвітлення в засобах масової інформації рішень і практичних дій органів державної виконавчої влади в галузі зовнішньої та внутрішньої політики, активізації діяльності прес-служб і аналогічних їм структурних підрозділів Президент України своїм розпорядженням “Про координацію роботи прес-служб та інформаційно-аналітичних підрозділів органів державної виконавчої влади” запровадив координацію роботи прес-служб і відповідних інформаційно-аналітичних підрозділів органів державної влади через свою прес-службу [132], до певної міри централізувавши означений напрям.

Також важливим у порушеному нами аспекті є Указ Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 червня 1997 року “Про невідкладні заходи щодо впорядкування системи

здійснення державної інформаційної політики та удосконалення державного регулювання інформаційних відносин”, в якому на Кабінет Міністрів України покладено обов’язок розробити й затвердити державну програму здійснення інформаційної політики та розвитку національного інформаційного простору з урахуванням наявного соціально-економічного, науково-технічного і промислово-виробничого потенціалу держави, її матеріально-технічних, трудових, інформаційних ресурсів [142], який, однак, реалізувати у повному обсязі так і не вдалося.

За результатами проведених парламентських слухань Верховною Радою України ухвалено постанову “Про рекомендації учасників парламентських слухань “Свобода слова в Україні: стан, проблеми, перспективи”, якою акцентовано увагу на тому, що все більше занепокоєння викликає юридична й технічна беззастережність окремих нововведень, зокрема “Інтернету”, який може, з одного боку, посилити загрозу для державних таємниць, особистої конфіденційної інформації громадян, а з другого, збільшити залежність національного інформаційного простору від зарубіжної продукції, чужої інформаційної політики. Тому й Кабінетові Міністрів України було рекомендовано забезпечити розробку та подання на розгляд Верховної Ради України проектів концепції становлення і розвитку національного інформаційного простору України, основ інформаційної політики держави, проектів законів з питань розвитку телебачення і радіомовлення, про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів, про задоволення інформаційних потреб суспільства [140].

У постанові Верховної Ради України “Про діяльність Кабінету Міністрів України, інших органів державної влади щодо забезпечення свободи слова, задоволення інформаційних потреб суспільства та розвитку інформаційної сфери в Україні” наголошується на тому, що Кабінет Міністрів України, інші органи виконавчої влади належним чином не

забезпечують реалізацію державної інформаційної політики, спрямованої на утвердження свободи слова, плюралізму і демократичних засад інформаційної діяльності, інформаційного суверенітету та інформаційної безпеки України, зміцнення і розвиток її інформаційної інфраструктури. Верховна Рада України також самокритично визнавала недостатність власних зусиль і наполегливості у справі законодавчого забезпечення інформаційної сфери, формування державної інформаційної політики, здійснення парламентського контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади щодо реалізації цієї політики. А тому вважала за необхідне прискорити розробку проектів основ державної інформаційної політики, законів про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку України, про використання радіочастотного ресурсу України, про національну таблицю радіочастот, концепцій роздержавлення засобів масової інформації, розвитку телерадіоінформаційного простору, новітніх систем телебачення і радіомовлення. Нею ж було визначено обов'язковість проведення парламентських слухань "Інформаційна політика України: стан і перспективи" [126].

Проведені на виконання зазначеного нормативно-правового документа парламентські слухання стали помітним практичним заходом як у сенсі розгляду і розв'язання назрілих проблем та завдань держави в інформаційній сфері, так і в сенсі вдосконалення форм та методів роботи законодавчого органу України. Проведення на базі Комітету Верховної Ради України з питань свободи слова та інформації слухань за міжнародним парламентським зразком і з використанням традиційного для слухань у Верховній Раді України засідання за участю громадськості дозволило сформулювати висновки щодо стану й перспектив утвердження державної інформаційної політики, забезпечення політичного плюралізму, свободи слова та демократичних засад інформаційної діяльності в Україні, вказати на головні напрями й завдання держави у співпраці з політичними

силами та громадськістю у справі подальшого розвитку інформаційної сфери в Україні. Найважливішим їх підсумком стало налагодження продуктивної співпраці з органами державної влади у формуванні та проведенні цілісної державної інформаційної політики, забезпеченні інформаційного суверенітету України, її національної інформаційної та духовно-культурної самоідентифікації у світі [136].

У подальшому також було здійснено низку організаційних заходів. Так, постановою Кабінету Міністрів України “Деякі питання реалізації державної інформаційної політики” з метою її здійснення, захисту національного суверенітету та інтеграції України у світовий інформаційний простір на міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, обласні та міські державні адміністрації покладено обов’язок надавати першочергово офіційну інформацію про свою діяльність Державному інформаційному агентству для поширення її вітчизняними та зарубіжними засобами масової інформації. У свою чергу, зазначеним нормативним документом цій структурі було доручено відпрацювати й запровадити механізм обов’язкового оприлюднення офіційних матеріалів [34].

Указ Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 31 жовтня 2001 року “Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України” зобов’язував Кабінет Міністрів України розробити й подати на розгляд Верховної Ради України проект Концепції національної інформаційної політики та інформаційної безпеки України, розробити заходи, спрямовані на оптимізацію системи державних органів, які реалізують інформаційну політику, забезпечивши чітке розмежування повноважень, і налагодити їх взаємодію та координацію, а також надати пропозиції щодо кодифікації законодавства в галузі інформаційних відносин та проект Стратегії впровадження національної інформаційної

політики [144]. Однак шість спроб узаконити концепції державної інформаційної політики у вигляді закону чи постанови так і залишилися на рівні законопроектів 1999, 2002, 2003, 2009, 2010 та 2011 років.

Повноваження органів державної влади, які безпосередньо стосуються формування й реалізації базових засад державної інформаційної політики, на сьогодні унормовані окремими документами. Наприклад, положенням про Міністерство культури та інформаційної політики серед його функцій визначено, що воно забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах інформаційного суверенітету, інформаційної безпеки України, державної політики у сферах популяризації України в світі, стратегічних комунікацій, зокрема з питань поширення суспільно важливої інформації в Україні та за її межами, бере участь у формуванні та реалізації державної політики з питань тимчасово окупованих територій України у Донецькій та Луганській областях, Автономній Республіці Крим і м. Севастополі та населення, що на них проживає, з метою їх реінтеграції в єдиний культурний та інформаційний простір України [30].

За останні роки у напрямі унормування сучасної державної інформаційної політики було зроблено ще кілька кроків. Так, у розпорядженні Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України” наголошується, що на сучасному етапі розвитку України ключовою проблемою є різке погіршення соціально-економічного стану східних регіонів України, яке відбулося внаслідок збройного конфлікту. Загострення проблеми спричинене низкою негативних явищ, з-поміж яких і неефективна інформаційна політика. Значущість зазначеної проблеми обумовлена тим, що всі її складові впливають не тільки на якість життя населення східних регіонів України, але і на стан соціально-економічного розвитку держави в цілому, а наслідки збройного конфлікту негативно

впливають на макроекономічну стабільність держави, процеси реформування та загальні перспективи зростання економіки [146].

В іншому розпорядженні – “Про схвалення Концепції популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі” – підкреслено, що в сучасних глобалізаційних та геополітичних умовах виникає необхідність визначення ефективного механізму інформування світової спільноти про актуальні події, що відбуваються в Україні. А основною проблемою при цьому є відсутність єдиної цілеспрямованої державної політики, орієнтованої на просування інтересів України у світовому інформаційному просторі. Як наслідок – створення негативного іміджу нашої держави, що відповідно позначається на політичній, економічній, туристичній, інвестиційній та інших сферах. Тому й реалізація пропонованої Концепції здійснюватиметься через запровадження міжсекторального підходу до її реалізації, вдосконалення інформаційної політики та інституційного середовища [147].

А з метою забезпечення свободи думки і слова, вираження поглядів і переконань, доступу до інформації та вільного розвитку особистості, передбачених Указом Президента України “Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини”, у найближчій перспективі й протягом тривалого часу мають утілюватися принципи ідеологічної різноманітності, повинна впроваджуватися інформаційна політика захисту і протидії інформаційній війні, недопущення мови ворожнечі [128] тощо.

Нині у контексті актуалізації проблематики модернізації діяльності публічної адміністрації особливого інтересу набуває питання реформування державного управління України на найближчих кілька років, адже подібні організаційні та оптимізаційні зміни є одними із основних у країнах з перехідною економікою, що здійснюють комплексні реформи у різних сферах державної політики, а ефективна система державного управління є однією з основних передумов демократичного врядування,

що ґрунтується на принципах верховенства права. Урядом України схвалено стратегію реформування державного управління України на 2022–2025 роки. Її метою є побудова в Україні спроможної сервісної та цифрової держави, яка забезпечує захист інтересів громадян на основі європейських стандартів та досвіду, а результатом реалізації повинна стати розбудова ефективних і підзвітних громадянам державних інституцій, які формують державну політику та успішно її реалізують для сталого розвитку держави [35].

Також важливим у новітній історії України стало рішення РНБО, в якому вказано, що в умовах воєнного стану реалізація єдиної інформаційної політики є пріоритетним питанням національної безпеки держави [216].

Загальний огляд нормативно-правових актів, якими нині врегульовано питання формування й реалізації базових засад сучасної державної інформаційної політики, дає змогу зробити певні висновки й узагальнення. Не викликає сумніву те, що набуваючи сили конституційних норм, законів і підзаконних актів, основоположні засади державної інформаційної політики сприяють оптимізації дій суспільства та держави, політичних сил й окремого індивіда, мають ознаки вимог і забезпечують вибір в ухваленні управлінських рішень, беручи за основу загальнолюдські та національні інтереси [102, с. 112]. Однак певна непослідовність та ситуативність дій у зазначеній сфері гіпотетично можуть призвести до негативних наслідків як щодо означеної сфери, так і всієї державно-управлінської системи.

Підсумовуючи викладене вище, варто зауважити, що серед головних завдань, передбачених національним законодавством України в аспекті порушеної нами проблематики, з-поміж іншого виокремлюються такі напрями: створення розвиненого інформаційного середовища; модернізація інформаційної інфраструктури; розвиток інформаційних і

телекомунікаційних технологій; ефективного формування і використання національних інформаційних ресурсів та забезпечення вільного доступу до них; розвиток незалежних ЗМІ й забезпечення громадян суспільно вагомою інформацією; сприяння міжнародному співтовариству в інформаційній сфері та утвердження інформаційного суверенітету України; запобігання загрозі заподіяння в процесі інформаційної діяльності шкоди життєво важливим інтересам особи, суспільства, держави [56]. Поряд з цим, невирішеними в умовах сьогодення залишаються питання відсутності єдиного підходу до визначення основних понять категоріального апарату державної інформаційної політики, належної системи принципів її здійснення, інституційної недосконалості та нормативно-правового регулювання суспільних відносин в інформаційній галузі, неоднозначності юридичної відповідальності за правопорушення у відповідній предметній сфері [95, с. 1] тощо. Звісно, такий стан справ може певною мірою пояснюватися масштабністю та глобальністю інформаційної сфери суспільства, однак за будь-яких умов не повинен перетворюватися на системний фактор.

Проведений аналіз свідчить, що українське законодавство, яким урегульовані питання формування й реалізації державної інформаційної політики на сьогодні залишається слабо структурованим і мало систематизованим, хоча базові організаційно-правові засади, необхідні для забезпечення виваженої й ефективно функціонуючої державної інформаційної політики в Україні вже створено. З урахуванням цього логічною та доцільною видається побудова цілісної, взаємоузгодженої та взаємопов'язаної системи законодавства у сфері інформаційних відносин, що має бути гармонізована із нормами міжнародного права з цих питань, відповідати викликам сучасності та уможливлювати стабільний поступальний розвиток відповідної галузі права, забезпечуючи при цьому додержання й гарантування інтересів та прав людини, суспільства й

держави. Саме тому ми вважаємо, що від правильного, чіткого й однозначного нормативно-правового регулювання означеної сфери залежатиме у подальшому дієвість та ефективність функціонування не лише всієї державно-управлінської системи, але й усіх без винятку сфер суспільної діяльності.

РОЗДІЛ 2. СУТНІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ АПАРАТУ ДЕРЖАВИ

2.1 Інституційне середовище сучасної державної інформаційної політики

Сучасний етап розвитку Української держави характеризується суттєвими змінами підходів до організації процесів управління в різних сферах суспільного життя як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. У процесі реалізації реформ та програм розвитку держави одну з ключових позицій серед першочергових пріоритетів займає розвиток інформаційного суспільства й медіа, просування інтересів України у світовому інформаційному просторі.

Окрім того, з метою забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина Указом Президента України “Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року” визначено зобов’язання щодо забезпечення дотримання цих стратегічних орієнтирів, що корелюють із глобальними цілями сталого розвитку та результатами їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, з-поміж яких – створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям; сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях [152] тощо.

Сьогодні розвиток інформаційної сфери України, адекватної сучасним загрозам і викликам, які стоять перед нашою державою, в першу чергу визначається трьома основними факторами: якістю чинного

нормативно-правового забезпечення, згідно з яким державний апарат функціонує; наявністю дійових конкретних інструментів і процедур реалізації прав громадян на доступ до інформації публічного характеру; наявним рівнем політичної культури. Ці складові є важливими чинниками розвитку процесів демократизації держави та суспільства, запорукою утвердження в Україні демократичних норм і правил щодо взаємовідносин та взаємодії між громадянами, їхніми об'єднаннями та органами державного й муніципального управління [209, с. 388–389].

В сучасних складних умовах Україна продовжує вибудовувати ефективну державну інформаційну політику як усередині країни, так і на міжнародній арені, намагаючись при цьому зміцнювати й посилювати свої позиції. Виважена державна інформаційна політика перетворилася сьогодні на одну з основних складових національної безпеки країни. У контексті реалізації стратегії національної безпеки, у т. ч. в інформаційній сфері, Указ Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 січня 2015 року “Про надзвичайні заходи протидії російській загрозі та проявам тероризму, підтримуваним Російською Федерацією” [141], набуває особливо важливого значення, адже передбачає вжиття невідкладних заходів щодо припинення інформаційної агресії, здійснюваної з використанням іноземних і вітчизняних засобів масової інформації, активізацію інформаційно-роз'яснювальної роботи з метою нейтралізації небезпечного впливу на суспільно-політичну ситуацію в Україні та її окремих регіонах, своєчасне і всебічне інформування населення про порядок дій в умовах загрози здійснення терористичного акту шляхом створення відповідних веб-сайтів, сторінок у соціальних мережах тощо.

Здійснювані заходи ще раз підтверджують, що задля перемоги в гібридній війні, яка розгорнулася в Україні упродовж останніх кількох років, необхідно серед усього іншого насамперед відновлювати контрольні

функції держави в інформаційному просторі. Доки держава не має змоги контролювати інформаційний простір на певній території, розраховувати на підтримку та адекватну реакцію громадян на ці процеси вона також не має змоги.

Послідовно реалізуючи заходи, спрямовані на відновлення контролю над інформаційним простором України, уряд прийняв рішення про створення Міністерства інформаційної політики України [115], поява якого була зумовлена потребою в забезпеченні інформаційного суверенітету, реалізацією єдиної політики інформаційної безпеки, проведенням роз'яснювальної, контрпропагандистської та агітаційної роботи, забезпеченням належного функціонування державних інформаційних ресурсів, протистоянням інформаційній агресії та запобіганням зовнішньому впливу на інформаційний простір України тощо.

У вересні 2019 р. згідно з відповідною постановою Кабінету Міністрів України було утворене Міністерство культури, молоді та спорту України, реорганізувавши шляхом перетворення Міністерство інформаційної політики та поклавши на утворений центральний орган виконавчої влади завдання та функції Міністерства культури і Міністерства молоді та спорту, що були ліквідовані [32], а також визначивши і розширивши його повноваження у сфері інформаційної політики держави. Нині ці функції покладені на Міністерство культури та інформаційної політики України [30].

Результатом трансформаційних процесів, які сьогодні відбуваються в Україні, повинні стати нові підходи до побудови та функціонування органів державної та муніципальної влади з урахуванням ефективності, відкритості та прозорості, гнучкості їхньої роботи, орієнтації на результат. Поступова трансформація політико-управлінських відносин в Україні вимагає запровадження світових, у т. ч. європейських, стандартів такої діяльності, формування нового формату взаємовідносин і взаємодії між

державною та муніципальною владою й суспільством. Застосування новітніх інформаційно-комунікативних технологій має відіграти тут одну з визначальних ролей, що сприятиме формуванню та реалізації цілісної державної політики у різних сферах суспільного життя, яка спрямовуватиметься на досягнення сталого розвитку українського суспільства і забезпечуватиме відповідне реагування на наявні та потенційні внутрішні й зовнішні виклики.

Ми переконані, що сучасний етап світового розвитку характеризується невинним і стрімким удосконаленням інформаційної сфери, що вже перетворилася на невід'ємну складову політико-економічної системи суспільства, залишаючись при цьому соціально значущою і затребуваною. Однак вітчизняна модель інституційного середовища державної інформаційної політики, що сформувалася упродовж років незалежності України, в сучасних умовах не повною мірою відповідає новим вимогам та викликам і не може забезпечити відповідного соціоекономічного ефекту. Виняткова потреба в подальшому розвитку та вдосконаленні інституційного середовища формування й реалізації інформаційної політики в Україні актуалізує проблему наукового переосмислення сутності та ролі цих процесів і явищ у системі державно-управлінських відносин.

Так, вітчизняна практика формування й реалізації державної інформаційної політики протягом тривалого часу поступального розвитку українського суспільства зазнавала та зазнає значних перетворень і трансформацій, у зв'язку з чим особливо актуальним є питання її інституційного забезпечення. Сучасне наукове середовище в цілому характеризується тим, що професійні дискурси, наукові розробки, розвідки та дослідження різних сфер інформаційної діяльності в суспільстві у світовому масштабі досить часто перетинаються, стикаються з тими самими проявами процесів і результатів, оперують домінуючими

поняттями змінних та констант щодо одних об'єктів, однак наповнюють їх своїм специфічним змістом, розширюючи таким чином горизонтальну поверхню наукової рефлексії [57, с. 149].

Традиційно інформаційну функцію державного управління зараховують до допоміжних і, зазвичай, вона сприймається як щось апріорі існуюче, наявне, своєрідна даність. Однак події останніх років доводять протилежне, адже досить яскраво свідчать, що інформація у сфері управління потребує належного поводження, чіткої та правильної інтерпретації, подання і трактування, адекватного контролювання, що, на нашу думку, вимагає відповідного інституційного оформлення.

Водночас зауважимо, що на сьогодні в Україні, з точки зору дослідників інформаційної сфери, наявна низка проявів організаційно-технологічних та організаційно-методологічних недоліків, які, виходячи із сучасних реалій, великою мірою визначають характер і зміст державної інформаційної політики в нашій державі. Зокрема В.Ю.Степанов наголошує, що в її інституційному середовищі чітко не визначено органів, які її формують та здійснюють координацію між її суб'єктами; також не визначено способів міжсуб'єктної взаємодії, механізмів моніторингу й контролю ефективності реалізації цієї політики, технологій, методології та механізмів її формування, змісту відповідно до стратегії соціально-економічного розвитку, механізмів зворотного зв'язку між її суб'єктами та об'єктами, способи оцінки якості та критерії ефективності її реалізації тощо [176, с. 233–234].

Такі наслідки, на нашу думку, зумовлені недостатньою увагою та, ймовірно, певною недооцінкою інформаційного чинника в сучасній системі державного управління України. Враховуючи вищеописаний стан справ в інформаційній сфері, спробуємо окреслити інституційне середовище формування та реалізації інформаційної політики нашої держави в сучасних умовах суспільного розвитку.

Нині поняття державної інформаційної політики в широкому сенсі, на думку дослідників цієї предметної сфери, охоплює три основні напрямки, зокрема: створення і поширення інформації урядовими інституціями (у т.ч. щодо державного фінансування наукових досліджень і розробок, державної статистичної інформації, оприлюднення й поширення законодавства та адміністративних рішень, матеріалів з питань культури тощо); розроблення, регулювання і використання інформаційної інфраструктури (а саме питання державного регулювання сфер телефонії та мовлення, розгортання інфраструктури для шкіл і бібліотек, забезпечення безпеки і цілісності цієї інфраструктури тощо); інституційну та юридичну інфраструктуру (які включають участь держави в міжнародних договорах і організаціях, правила забезпечення конфіденційності, антимонопольну політику, безпеку, а також політику в сфері інтелектуальної власності) [96].

Розглядаючи будь-яке поняття, важливо, на нашу думку, чітко визначити його змістовне наповнення з метою уникнення непорозумінь та неправильного трактування. З урахуванням цього звернімося до “Енциклопедії державного управління”, із трактування відповідної дефініції в якій нам стає очевидно, що інституціоналізація – це процес “формування, розвитку і засвоєння всіма елементами системи державного управління норм, правил, ролей, цінностей і еталонів, необхідних для здійснення державно-управлінської діяльності, способів контролю за їх поведінкою, а також результат процесу, в межах якого досягаються об’єктивізація державного управління і його ефективне функціонування. У результаті формується інституційне середовище – сукупність фундаментальних політичних, економічних, правових та соціальних правил і норм, які визначають рамкові умови розвитку різних сфер суспільної життєдіяльності. Інституціоналізація забезпечує закріплення базових рамкових умов формування як окремих складових системи

державного управління, так і взаємозв'язків між ними” [14].

Висвітлюючи шлях становлення й розвитку державної інформаційної політики за період незалежності України, В.М.Дрешпак виокремлює п'ять базових періодів, беручи за основу запропонованої класифікації три основних аспекти: розвиток національного законодавства як правової основи цієї державної політики, структуру та зміст діяльності суб'єкта управління у цій сфері, стан та основні зміни об'єкта управління – інформаційної сфери України [44, с. 6; 43, с. 4; 42, с. 43], що, на нашу думку, досить детально характеризують стан справ у визначених хронологічних межах і можуть розглядатися як періоди поетапної інституціоналізації інформаційної сфери сучасної України.

Зупинимось на згаданих періодах більш докладно. Так, за твердженням науковця, в межах етапу становлення державної інформаційної політики України (1991–1999 рр.) сформувалося два періоди. Перший період (1991–1994 рр.), на його переконання, характеризується процесами формування правових основ регулювання інформаційної сфери України, визначенням основних напрямів державної інформаційної політики, певним плюралізмом суб'єктів її здійснення, виникненням і подоланням проблем перехідного етапу, інтенсивним розвитком інформаційного простору держави, насамперед сфери масових комунікацій, коли передусім суттєво зросла кількість друкованих засобів масової інформації переважно ділового та розважального спрямування [44, с. 6; 42, с. 43].

Обґрунтовуючи свою позицію, автор доводить, що другий період (1995–1999 рр.) визначався процесами конституційного унормування основоположних принципів у сфері інформації та свободи слова, ухваленням нових законів, що регулюють найрізноманітніші аспекти інформаційних відносин, та поправок до раніше ухвалених законів, створенням нових державних органів, якісними змінами в інформаційному

просторі держави за рахунок суттєвого зростання впливу недержавних засобів масової інформації та інтенсивним розширенням сфери застосування нових інформаційно-телекомунікаційних технологій [44, с. 9; 42, с. 43].

Третій період охоплює 2000–2004 рр. Він характеризується спробами уніфікувати нормативно-правову базу у сфері інформаційних відносин та конкретизувати напрями і завдання державної інформаційної політики України. В умовах звуження державного сектора масових комунікацій держава намагається сприяти діяльності державних і комунальних засобів масової інформації (насамперед регіональних і місцевих), відбувається розширення сфери застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій, починається процес формування електронного уряду. У цей період зазнають численних коригувань закони, ухвалені раніше [43, с. 4–5; 42, с. 44].

Четвертий період (2005–2010 рр.), за твердженням дослідника, характеризується суттєвим зниженням темпів законотворчості в інформаційній сфері, відсутністю кардинальних змін у системі управління галузями інформаційної сфери, намаганнями лібералізувати комунікативну політику органів публічної влади, наблизити до європейських стандартів державну політику у сфері засобів масової інформації, інтенсивною роботою з визначення основних напрямів і формуванням основ розвитку інформаційного суспільства та впровадження електронного урядування в Україні [43, с. 7; 42, с. 44].

П'ятий період (з 2011 р.) характеризується насамперед процесами модернізації інформаційної сфери в цілому, що вимагатиме постійного вдосконалення її правового регулювання та, можливо, змін у системі управління її галузями [43, с. 10; 42, с. 45].

У контексті викладеного вище актуальними, на нашу думку, є наукові розробки й гіпотези дослідників з різних галузей вітчизняної науки

щодо обґрунтування базових підходів до порушеної проблематики, виявлення на цій основі певних закономірностей, встановлення схожостей і розбіжностей.

Відтак, Н.В.Шотурма також виділяє п'ять базових періодів становлення державної інформаційної політики України, беручи за основу власної періодизації розвиток національного законодавства, стан та основні модифікації об'єкта управління, а також його діяльність [215].

Зосередимося на них більш детально.

1. Період зародження державної інформаційної політики – від УРСР до 24 серпня 1991 року, проголошення незалежності України, який характеризується появою першої передачі Українського радіо (16.11.1924 р.), створенням Управління у справах поліграфії та видавництв при РНК (1944 р.), Європейської організації радіомовлення і телебачення (перша міжнародна організація електронних засобів масової інформації) (1954 р.), в складі якої була і Українська РСР. Всі ці заходи заклали основу теперішньої державної інформаційної політики. Засоби масової інформації, видавнича справа, телебачення та радіомовлення є тією основою і невід'ємними складовими, на які сьогодні спрямовано увагу державної інформаційної політики України [215, с. 55], – стверджує дослідниця.

Наступні періоди визначаються нею із урахуванням вже окреслених вище та запропонованих В.М.Дрешпаком тенденцій, однак хронологічні межі дещо інші, зокрема:

2. Період від проголошення незалежності України до 1996 року. Вказаний етап характеризується масовим збільшенням кількості недержавних друкованих засобів масової інформації, уряд робить зусилля організувати інформаційну політику, яка визначається цілковитою відсутністю впливу на недержавні засоби масової інформації та втручанням у державні (комунальні). Із збільшенням обсягу приватних друкованих засобів масової інформації розгортається ринок реклами, який

під кінець цього періоду стає незалежним від влади [215, с. 55–56].

3. Період – від прийняття Конституції України до кінця 1999 року, – становлення державної інформаційної політики, спроби упорядкувати нормативно-правову базу у сфері інформаційних відносин та уточнити завдання державної інформаційної політики, унормувати основоположні принципи у розрізі свободи слова та інформації. Тут законотворень зміщує акценти від засобів масової інформації до інших напрямків, таких як інформатизація, телекомунікація, видавнича та музейна сфери, рекламна діяльність, комунікативна політика органів публічної влади [215, с. 56–57] тощо.

4. Період охоплює 2000–2005 рр., що характеризується намаганням упорядкувати нормативно-правову базу в інформаційній сфері, чіткіше визначити напрями та завдання державної інформаційної політики України. Держава намагається допомагати роботі державних та комунальних засобів масової інформації, особлива увага зосереджена на регіони. Проводиться робота з внесення змін до вже ухвалених законів, а саме прийнято 70 поправок [215, с. 59].

5. Період з 2005 по 2010 рр., який характеризується суттєвим зниженням інтенсивності законотворчості в інформаційній політиці, відсутністю вагомих змін у площині управління інформаційною сферою, спробою наблизити до європейських стандартів державну інформаційну політику, впровадженням елементів електронного урядування в Україні [215, с. 60].

Крім того, питання, дотичні до періодизації державної інформаційної політики, були розглянуті у серії публікацій Ю.В.Нестеряка [103; 104; 105], присвяченій проблематиці становлення й подальшого розвитку національного інформаційного простору. Так, дослідник у своїх наукових розвідках робить висновки про те, що:

1) I етап (1989–1990 рр.) характеризується становленням

громадянського суспільства в Україні: громадських та молодіжних об'єднань, політичних партій і рухів, появою понад 1200 офіційно не зареєстрованих друкованих видань “самвидаву”, або “неформальної преси”.

II етап (1990–1991 рр.) розпочався після прийняття Закону СРСР “Про пресу та інші засоби масової інформації” реєстрацією понад 2,5 тис. найменувань центральних, регіональних та місцевих друкованих видань.

Початок III етапу (1991–1992 рр.) пов'язаний із проголошенням незалежності України та департизацією державних органів, установ і організацій, перереєстрацією періодичних друкованих видань, засновниками яких виступали центральні, регіональні та місцеві органи Комуністичної партії України.

Разом зі становленням національного інформаційного простору отримала розвиток українська агенційна журналістика. З початку 1993 р. поряд із державним “Укрінформом” створюються та активно формують інформаційний ринок України незалежні від влади інформаційні агентства, зокрема загальнореспубліканські – Українське Незалежне Інформаційне Агентство Новин (УНІАН), Українська незалежна інформаційна агенція “Республіка” (УНІАР), “Пресове Агентство Новин – ПАН”, “Інтерфакс-Україна”, “Рух-прес”, “Українські Новини” та велика кількість інформгентств регіонального рівня [105, с. 16].

2) за відсутності суспільного інтересу та, як наслідок, суспільного запиту на інформаційну стратегію вирішальну роль на етапі 1994–2004 рр. розвитку вітчизняного інформаційного простору відігравали виключно інтереси великого капіталу. Увага фінансових груп до засобів масової інформації була зумовлена пошуком ефективних інструментів політичного впливу. У результаті практично всі приватні засоби масової інформації в Україні залежали від “політичних” джерел фінансування. Неприродно велику роль засобів масової інформації в політичних процесах того періоду можна пояснити також нерозвиненістю партійної системи та

інститутів громадянського суспільства в Україні, становлення якого розпочалося саме з масштабних громадських протестів у листопаді 2004 р. [104, с. 103].

3) серед найбільш актуальних тенденцій розвитку національного інформаційного простору України у 2005–2014 рр. виділяються такі:

– монополізація вітчизняного ринку телебачення та інтенсивне ліцензування супутникових мовників, зумовлене вичерпаністю аналогового частотного ресурсу і привабливістю цифрових передавальних технологій;

– формування медіа-груп у галузі друкованих засобів масової комунікації України, консолідація й укрупнення видавничих компаній, розвиток мультимедійних платформ та онлайн-проектів друкованих засобів масової інформації з активним упровадженням і використанням новітніх технологій;

– зростання припливу капіталовкладень у вітчизняне телевізійне кіновиробництво, формування відповідної ринкової інфраструктури, зростання кількості підприємств і фахівців галузі, нових знімальних площ та устаткування;

– поетапне впровадження цифрового телерадіомовлення, що оптимізувало використання радіочастотного ресурсу, поліпшило якість сигналу, стимулювало розвиток конкурентного середовища на вітчизняному медіа-ринку, збільшило інвестиційну привабливість галузі та вивело Україну на рівень західноєвропейських показників щодо кількості програм телевізійного, звукового і мультимедійного мовлення;

– динамічне зростання вітчизняної інтернет-аудиторії та інтеграція країни в глобальний веб-простір із поступовим, хоч і недостатнім, упровадженням інноваційних технологій, розрахованих на чимдалі глибшу конвергенцію інформаційних, мультимедійних та комп'ютерних форматів і сервісів.

Під час Революції гідності соціальні мережі стали одним із головних каналів одержання оперативної інформації для офіційних вітчизняних засобів масової інформації, що дає автору підстави стверджувати про становлення в Україні “громадської журналістики”, яка в подальшому отримала свій розвиток завдяки активності волонтерів і громадських активістів в анексованому Криму та окупованій частині Донбасу [103, с. 186–187].

Варто зауважити, що як у сучасному науковому дискурсі з державно-управлінської проблематики, так і в практиці державного управління наявні досить різні підходи до розуміння суті державної інформаційної політики, її складових та основних напрямів. Так, наприклад, Ю.В.Нестеряк пропонує власне бачення загальної моделі інформаційної політики держави в умовах розвитку інформаційного суспільства, в якій основну увагу акцентує на суспільній підпорядкованості засобів масової комунікації, що мають виконувати притаманні їм функції. Роль держави в цьому процесі, на думку автора, повинна полягати не в прямому регулюванні їхньої діяльності, а в забезпеченні інформаційних прав та свобод особистості, громади і суспільства [100, с. 76–77]. Важливість цієї тези підтверджується й тим, що поява новітніх інформаційно-комунікаційних технологій сприяла перетворенню інформації як такої в механізм інституціонального процесу; його результатом, зокрема, повинні стати нові правила, зразки та норми поведінки, що регулюють діяльність нового соціального інституту, структурних утворень, типів зв’язків і відносин, ціннісних орієнтацій, потреб та засобів для їх задоволення [81, с. 33].

Описаний вище підхід щодо різнорідного тлумачення державної інформаційної політики своєю чергою в інституційному плані спричинює появу й функціонування в системі органів державного управління сучасної України низки державних інституцій, що здійснюють державне

регулювання та управляють окремими, подекуди дуже специфічними, сферами цього напрямку державної політики. Наукові дослідження попередників свідчать про безперервний динамічний процес зміни як суб'єктів, так і об'єктів державного управління в цій предметній сфері. Процеси змін і перетворень, інколи трансформацій та оптимізацій структури системи державного управління в інформаційній галузі відбуваються внаслідок зміни структури інформаційної сфери в цілому, виникнення та розмежування відповідних функцій у цій галузі.

Водночас дослідниками інформаційної сфери А.І.Семенченком та А.В.Журавльовим наголошується на необхідності забезпечення на законодавчому рівні чіткого розподілу повноважень між органами державної влади з метою запобігання дублюванню їх функцій, уникнення конкуренції між ними та розпорошення зусиль і ресурсів у цій сфері. На практиці натомість відбуваються зворотні процеси – посилення конкуренції між органами державної влади за повноваження, децентралізація управління та розпорошення відповідних функцій головного суб'єкта управління серед інших органів державної влади, втрата ефективності управління та контролю у цій сфері [166]. Неодноразово наголошується і на недосконалості правового, інституційного та науково-методичного забезпечення державної інформаційної політики в умовах сучасного поступального розвитку нашої держави [53, с. 147].

Контент-аналіз положень органів державної законодавчої й виконавчої гілок влади, інших державних органів та установ на предмет їхніх функціональних повноважень лише підтверджує попередню тезу. Так, на сьогодні в Україні державне регулювання й управління інформаційною сферою здійснюється за такими основними напрямками і суб'єктами, як:

законодавча гілка влади:

– забезпечення свободи слова, права громадян на інформацію, захист

прав та свобод працівників засобів масової інформації, гарантування діяльності засобів масової інформації, захист прав журналістів і працівників засобів масової інформації: Комітет Верховної Ради України з питань свободи слова;

– визначення законодавчих засад цифровізації та цифрового суспільства в Україні, Національна та державні програми інформатизації, програми ЄС “Єдиний цифровий ринок” (Digital Single Market, EU4Digital) та інші програми цифрового співробітництва, інновації у сфері цифрового підприємництва, розвиток екосистеми стартапів, дослідницькі центри у сфері цифрових технологій, цифрова індустрія та телекомунікації, електронне урядування та публічні електронні послуги, електронна демократія, електронні довірчі послуги та цифрова ідентифікація, державні інформаційно-аналітичні системи, електронний документообіг, державні інформаційні ресурси, електронні реєстри та бази даних, електронна комерція (електронна торгівля, електронний бізнес), віртуальні активи, блокчейн та токенизація, смарт-інфраструктура (міста, громади тощо), розвиток сфери “відкритих даних”, радіочастотний ресурс, розвиток орбітальної економіки, законодавчі засади адміністрування, функціонування та використання мережі Інтернет в Україні, кібербезпека та кіберзахист, у тому числі у сфері критичної інфраструктури, технічний та криптографічний захист інформації, розвиток цифрових компетентностей, цифрові права: Комітет Верховної Ради України з питань цифрової трансформації;

виконавча гілка влади:

– формування та реалізація державної політики у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації, у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян, у сферах відкритих даних, розвитку

національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, розвитку інфраструктури широкосмугового доступу до Інтернету та телекомунікацій, електронної комерції та бізнесу, у сфері надання електронних та адміністративних послуг, у сферах електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації, у сфері розвитку ІТ-індустрії, визначення цілей і завдань державної інформаційної політики, інтелектуальної власності та шляхів її реалізації: Міністерство цифрової трансформації України;

– забезпечення формування та реалізація державної політики у сферах культури та державної мовної політики, інформаційного суверенітету, інформаційної безпеки України, державного іномовлення, популяризації України в світі, стратегічних комунікацій, зокрема з питань поширення суспільно важливої інформації в Україні та за її межами, відновлення та збереження національної пам'яті, у сфері мистецтв, охорони культурної спадщини, музейної справи, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей, телебачення і радіомовлення, інформаційній та видавничій сфері, участь у формуванні та реалізації державної політики з питань тимчасово окупованих територій України у Донецькій та Луганській областях, Автономній Республіці Крим і м. Севастополі та населення, що на них проживає, з метою їх реінтеграції в єдиний культурний та інформаційний простір України: Міністерство культури та інформаційної політики України;

– формування та реалізація державної політики з питань державної реєстрації друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності, забезпечення формування державної політики у сфері архівної справи і діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації: Міністерство юстиції України;

– державне регулювання у сфері телекомунікацій, інформатизації,

користування радіочастотним ресурсом та надання послуг поштового зв'язку: Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку;

– нагляд за дотриманням законів України у сфері телерадіомовлення, а також здійснення відповідних регуляторних повноважень: Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення;

– участь у формуванні та реалізація державної політики у сфері телебачення і радіомовлення: Державний комітет телебачення і радіомовлення України;

– формування та реалізація державної політики у сферах криптографічного та технічного захисту інформації, кіберзахисту, телекомунікацій, користування радіочастотним ресурсом України, поштового зв'язку спеціального призначення, урядового фельд'єгерського зв'язку: Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України;

– реалізація державної політики у сфері архівної справи, діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації: Державна архівна служба України;

– реалізація державної політики у сфері статистики: Державна служба статистики України;

– забезпечення інформаційної безпеки, охорони державної таємниці, аналіз стану і можливих загроз національній безпеці України в інформаційній сфері та узагальнення міжнародного досвіду щодо формування та реалізації інформаційної політики, визначення національних інтересів України в інформаційній сфері, концептуальних підходів до формування державної інформаційної політики, здійснення системних заходів, спрямованих на вдосконалення інформаційної політики України, реалізацію державної стратегії розвитку і захисту національного

інформаційного простору та входження України у світовий інформаційний простір, розвиток інформаційної інфраструктури держави: Служба безпеки України, Міжвідомча комісія з питань інформаційної політики та інформаційної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України;

– здійснення розвідувальної діяльності, зокрема в інформаційній сфері, вжиття заходів протидії зовнішнім загрозам національній безпеці України, у тому числі у кіберпросторі: Служба зовнішньої розвідки України.

Слід урахувати й те, що в органах державної влади на центральному, регіональному та місцевому рівнях сформовано структурні підрозділи, які відповідають за реалізацію інформаційної політики за всіма вище переліченими напрямками, або певною їх частиною. Вони також становлять невід'ємну складову інституційного середовища формування й реалізації державної інформаційної політики України. Адже сучасна інформаційна політика держави покликана і спрямована на формування громадської думки щодо усвідомлення необхідності здійснення реформ в усіх сферах соціоекономічного розвитку, виявлення причин та усвідомлення наслідків ухвалення тих чи інших політичних рішень; на сьогодні особливої ваги набуває надання точної, об'єктивної, перевіреної інформації та раціональних, прозорих висновків [37, с. 1] щодо будь-яких питань подальшого поступального розвитку нашої держави, а також процесів демократизації та децентралізації тощо в умовах сучасних глобалізаційних змін.

Беззаперечним, на нашу думку, є те, що власне держава є суб'єктом сучасної інформаційної політики. Формування і реалізацію цієї політики вона здійснює через досить громіздку систему державних інституцій за відповідними специфічними сферами, які, однак, багато в чому перетинаються, дублюються, подекуди взаємно впливають одна на одну. Сьогодні інформація розглядається теоретиками і практикаками як один із

найважливіших чинників налагодження демократичних відносин між державою та суспільством, а її недосконалість, неповнота чи загалом брак може загрожувати успішності демократичних перетворень та глобальних трансформацій як у межах окремо взятої країни, групи країн, так і в загальносвітовому масштабі. Стратегічною метою державної інформаційної політики України має стати забезпечення стабільного й поступального розвитку суспільних відносин, поетапне входження нашої держави до світового інформаційного співтовариства як повноправного його члена. Тому виважений підхід щодо налагодження чіткого функціонального розподілу та координації діяльності в інформаційній сфері України може стати основою продовження поступового утвердження її як демократичної, соціально-правової держави в геополітичному і геоекономічному аспектах її розвитку в сучасних трансформаційних умовах.

Зроблений аналіз та узагальнення засвідчують, що становлення й подальший поступальний розвиток вітчизняної системи державного управління інформаційною сферою після здобуття незалежності України характеризувалися постійними динамічними змінами як суб'єктів, так і об'єктів державного управління цієї предметної сфери, що, своєю чергою, зумовлювало відповідні трансформації інституційної складової даної системи. З огляду на викладене вище, певною мірою логічними видаються останні трансформаційні зміни інституційних засад вітчизняної системи державного управління інформаційною сферою, відповідно до яких завдання щодо забезпечення функціонування цієї системи покладено на низку органів державної законодавчої й виконавчої гілок влади, інші органи державної влади різних рівнів. На сьогодні доводиться констатувати, що інституційне середовище формування та реалізації інформаційної політики в Україні є доволі складною, розгалуженою, подекуди навіть розпорошеною багаторівневою системою, яка, з одного

боку, характеризується єдиним загальним спрямуванням за функціональною ознакою, з другого – розподіляється з урахуванням специфіки її складових на окремі сфери з визначенням певного суб'єкта державного регулювання. Функціональні повноваження кожного з таких суб'єктів є досить широкими та інколи дублюються. Оптимальним за таких умов вважається уніфікований підхід, за якого максимально повинні виключатися або, принаймні, мінімізуватися такого роду прояви у вітчизняній системі державного управління інформаційною сферою в сучасних умовах розвитку України.

2.2 Громадський сектор як суб'єкт формування та реалізації політики держави

Нині громадські організації перетворилися на активних учасників політичних процесів, що відбуваються в країні. За безпосередньої участі громадськості вирішується низка питань державної ваги, а вплив громадських організацій на формування і реалізацію державної політики стає все більш відчутним. Цей вплив проявляється в реалізації громадських ініціатив, консультацій, дорадництва тощо у різних сферах суспільного життя, в т. ч. й інформаційній.

Процеси налагодження та вдосконалення взаємовідносин між органами державної влади, інститутами громадянського суспільства та громадянами потребують подальшого розвитку в контексті розроблення нових форм, зокрема щодо необхідності прогнозування наслідків управлінських рішень, забезпечення балансу з урахуванням усіх зацікавлених сторін, розвитку та захисту національного інформаційного простору [98, с. 62–63]. Свобода інформації, зокрема публічної, реалізується через існування механізму забезпечення доступу громадян до неї, який формується та реалізується органами державної влади.

Діяльність органів державної влади в Україні має бути організована з урахуванням принципів прозорості, відкритості, вільного отримання та поширення інформації [1, с. 13]. Доступ до інформації про діяльність органів державної влади є запорукою успішної демократичної держави. Прозора влада повинна належним чином організовувати діалог із громадськістю на всіх етапах прийняття рішень, а також забезпечувати постійний доступ до повної, об'єктивної, точної, зрозумілої інформації як про свою діяльність, так і про діяльність своїх посадових осіб відповідно до чинного законодавства [214, с. 14]. Варто зауважити, що положення чинних нормативних документів у сфері доступу громадян до публічної

інформації в Україні є одними з найбільш прогресивних у світовій практиці. Чинний на сьогодні Закон України “Про доступ до публічної інформації” багато в чому випереджає свої аналоги в країнах старої демократії, оскільки містить чимало інноваційних положень, першоджерелом та першоосновою яких є європейські стандарти. Він містить значний набір інструментів, що дозволяють громадянськості краще контролювати владу та захищати свої права, досягати відкритості й прозорості в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування [41, с. 6].

Демократична трансформація українського суспільства не можлива без спільних зусиль активних громадян, об’єднаних у громадські та благодійні організації, представників органів державної влади, бізнесу та засобів масової інформації [3, с. 4]. В сучасних умовах значно посилюються позиції громадських ініціатив, їхня діяльність наповнена новим змістом з урахуванням потреб побудови демократичного громадянського суспільства в Україні. Громадські організації, благодійні фонди та ініціативні групи дістали назву недержавного (третього) сектору, що сьогодні вважається одним із основних факторів демократизації й самоорганізації всього українського суспільства. Кількісне зростання громадських організацій супроводжується якісними змінами, зокрема шляхом налагодження зв’язків з державними й приватними структурами, активізації громадських творчих ініціатив, виконуючи тим самим стабілізаційну функцію, допомагаючи вирішенню складних соціальних, економічних та політичних питань.

Український законодавець окреслює повноваження добровільних об’єднань фізичних та юридичних осіб, які виявляються в тому, що вони для здійснення своєї мети чи цілей діяльності мають право:

– вільно поширювати інформацію про свою діяльність, пропагувати свою мету (цілі);

– звертатися до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами;

– одержувати публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації;

– брати участь у розробленні проектів нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування і стосуються сфери діяльності громадського об'єднання та важливих питань державного і суспільного життя;

– проводити мирні зібрання;

– здійснювати інші права, не заборонені законом [124].

Окрім зазначеного вище, громадські об'єднання зі статусом юридичної особи мають, зокрема, право:

– бути учасниками цивільно-правових відносин, набувати майнові і немайнові права відповідно до законодавства;

– здійснювати відповідно до закону підприємницьку діяльність безпосередньо, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання, або через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи (товариства, підприємства), якщо така діяльність відповідає меті (цілям) громадського об'єднання та сприяє її досягненню;

– засновувати з метою досягнення своєї статутної мети (цілей) засоби масової інформації;

– брати участь у здійсненні державної регуляторної політики;

– брати участь у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, що утворюються органами державної влади та органами місцевого самоврядування для проведення консультацій з громадськими об'єднаннями та підготовки рекомендацій з питань, що стосуються сфери їхньої діяльності [124].

Громадські організації виступають не лише інструментом

інформування громадян і виявлення їхніх проблем та потреб, але й засобом їх вирішення, самореалізації власних запитів громадян, важливим інструментом контролю з боку громадянського суспільства за діяльністю органів державної влади [2, с. 5].

Одне з важливих завдань організацій третього сектору – налагодження партнерського діалогу між громадськістю та органами державної влади й місцевого самоврядування, усунення будь-яких непорозумінь та перешкод для забезпечення соціальної злагоди, сприятливої атмосфери з метою розбудови вільного, неупередженого щодо влади, громадянського суспільства, сприяння процесам розбудови незалежної, демократичної, правової держави [217, с. 60, 74]. Їхній вплив є сьогодні настільки відчутним, що навіть за їх безпосередньої участі відбуваються процеси законотворення в країні.

Водночас громадські організації – не лише ефективний інструмент взаємодії й конструктивного діалогу між громадськістю та органами державної влади й місцевого самоврядування, вони вже стали активними учасниками політичних процесів, значною мірою впливають на формування та реалізацію державної політики у різних сферах суспільного життя. Соціологічні дослідження за результатами опитувань учасників експертних фокус-груп і глибинних інтерв'ю [25, с. 27–29] свідчать, що основними завданнями громадських організацій у контексті формування й реалізації державної інформаційної політики можна вважати:

- оптимізацію співпраці із засобами масової інформації (аудіовізуальних, електронних, преси тощо);
- розширення ролі посередника між органами державної влади та громадянами шляхом задоволення їхніх інформаційних потреб (надання юридичної допомоги, оприлюднення офіційної інформації, інформаційно-консультативні послуги);
- підвищення інформаційної культури громадян, зокрема оволодіння

навичками підготовки інформаційних запитів, чіткого усвідомлення того, навіщо потрібна інформація і з якою метою вона використовуватиметься;

– налагодження партнерських відносин між громадськими організаціями та владою;

– проведення громадських слухань.

За весь період незалежності України організації третього сектору здійснили чимало заходів з метою утвердження демократичних цінностей, підвищення рівня громадської активності, формування нового типу мислення. Серед основних досягнень громадських організацій у сфері формування й реалізації державної інформаційної політики в Україні – сприяння захисту права громадян на доступ до інформації, зростання поінформованості суспільства щодо правових можливостей такого доступу (у т. ч. й шляхом видання посібників та методичних матеріалів), сприяння органам державної влади в забезпеченні доступу до інформації, що становить суспільний інтерес, створення Експертної ради з питань доступу до публічної інформації при Уповноваженому Верховної Ради з прав людини (2012 р.), пізніше перейменованої в Експертну раду з питань свободи інформації та захисту приватності при Представникові Уповноваженого з питань доступу до публічної інформації та захисту персональних даних.

Однією з найвідоміших у світі громадських організацій, діяльність яких пов'язана з формуванням й реалізацією державної інформаційної політики, є організація Article 19, заснована у Великобританії у 1987 р. Її назва походить від однойменної ст. 19 Загальної декларації прав людини, яка звучить так: “Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх висловлювання; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань і свободу шукати, отримувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами, незалежно від державних кордонів” [292].

Створення організації, яка б захищала право громадян на вільне висловлювання своїх думок, пов'язане з ім'ям американського підприємця та філантропа Дж. Родеріка Макартура. Після його смерті у 1984 р. його діти зв'язалися з нью-йоркським адвокатом Арьє Найером – фахівцем із захисту громадянських свобод і колишнім директором Американського союзу громадянських свобод, який доручив колишньому керівникові Amnesty International Мартіну Енналсу розробити проект нової організації під назвою Article 19. У 1987 р. першим виконавчим директором Article 19 був призначений Кевін Бойл.

Громадська організація Article 19 прагне до того, щоб кожна людина у світі могла вільно висловлювати свої думки, брати участь у прийнятті рішень і робити усвідомлений життєвий вибір. Саме з цією метою кожній людині у будь-якому місці перебування мають бути створені умови та забезпечено можливість користуватися правом на вільне висловлювання думок і свободу інформації. Без цих основоположних прав демократія, ефективне державне управління і розвиток неможливі [222].

Проблема надання інформації, доступу до неї є питанням досконалості законодавства в інформаційній сфері, а також адекватного виконання законодавчих, нормативно-правових положень з боку органів державної влади [25, с. 10]. Article 19 активно співпрацює з громадськими організаціями в Україні, основна мета діяльності яких – співробітництво з урядовими структурами для розроблення законодавства щодо посилення прозорості та вільного обігу інформації, в т. ч. такої, що становить суспільний інтерес. Саме за ініціативою цієї організації у 2012 р. було розроблено пропозиції щодо внесення змін до таких законів України: “Про доступ до публічної інформації”, “Про захист персональних даних” та “Про інформацію”.

Представники громадської організації Article 19 стверджують, що інформація є “киснем” демократії, а якщо люди не знають, що відбувається

в їхньому суспільстві, якщо дії тих, хто ними керує, приховані, то вони не можуть брати активну участь у справах суспільства і держави. Інформація не просто необхідна для громадян, вона є також найважливішою характеристикою демократичного уряду, адже “поганий” уряд потребує секретності, щоб вижити. Секретність не підвищує ефективності діяльності державної влади і сприяє розквіту корупції. Інформація дозволяє людям стежити за діяльністю уряду і створює основу для обговорення його діяльності. З урахуванням цього Article 19 розробила міжнародні принципи – стандарти, за допомогою яких кожен може визначити – гарантує законодавство відповідної країни доступ до офіційної інформації чи ні. Ці принципи точно й зрозуміло встановлюють шляхи, якими уряди можуть досягати максимальної відкритості, відвертості згідно із загально визнаними міжнародними стандартами та практикою. Таких принципів дев’ять: 1) максимальна відкритість; 2) обов’язковість опублікування; 3) пропаганда прозорості діяльності та управління; 4) вичерпний перелік винятків із принципу відкритості інформації; 5) процедури, що сприяють доступу до інформації; 6) витрати; 7) відкриті засідання; 8) першочергове значення відкритості інформації; 9) захист осіб, які розкривають інформацію.

Вищеперелічені принципи вважаються базовими для національних та міжнародних правових норм у сфері забезпечення свободи доступу до інформації, передусім – офіційної та життєво важливої. Вони сформовані з урахуванням міжнародного законодавства та основних правових принципів, визнаних світовою спільнотою. Варто зауважити, що міжнародні принципи, розроблені громадською організацією Article 19, були покладені в основу чинного інформаційного законодавства України, яким урегульовано питання організації та забезпечення громадян точною, повною та достовірною інформацією, що становить суспільний інтерес.

Проведене дослідження щодо впливу громадських організацій на

формування та реалізацію державної інформаційної політики в Україні дає підстави стверджувати, що їхня діяльність на сьогодні є досить продуктивною та ефективною. Таким чином, основні напрями діяльності організацій третього сектору в інформаційній сфері виявляються у:

1) виробленні рекомендацій та наданні пропозицій органам державної влади з метою вдосконалення вітчизняного законодавства для забезпечення відкритості й прозорості діяльності урядових установ та організацій;

2) наданні й гарантуванні гласності, підзвітності та відповідальності органів державної влади й місцевого самоврядування перед громадськістю;

3) створенні дійового інструмента контролю за діяльністю органів державної влади й місцевого самоврядування в аспекті забезпечення громадян точною, повною та достовірною інформацією, у т. ч. тією, що становить суспільний інтерес.

2.3 Державна інформаційна політика в умовах забезпечення захисту національного інформаційного простору

Події, що відбуваються в нашій державі упродовж останніх кількох років, значною мірою актуалізують проблематику гарантування інформаційної безпеки та дозволяють наголошувати на важливості, а подекуди й визначальності інформаційних чинників, які, своєю чергою, мають прямий чи опосередкований вплив на всі сфери життєдіяльності держави, суспільства та окремих громадян. В умовах сьогодення могутність держав у всьому світі залежить не лише від рівня розвитку їх військової, соціально-економічної, політичної та інших сфер життєдіяльності, а й суттєво – від інформаційних чинників, т. зв. інформаційної могутності, яка, однак, виступає й точкою уразливості сучасних держав [60, с. 198]. Водночас безпекою держави вважається певний стабільний її стан, що дозволяє їй зберігати свою територіальну цілісність, самостійно вирішувати питання подальшого розвитку, виступати повноцінним суверенним суб'єктом міждержавних відносин на міжнародному рівні тощо.

Зважаючи на зростання викликів і загроз в інформаційній сфері держави, нарощування обсягів, засобів та інструментів впливу на індивідуальну й масову свідомість громадян, інтенсифікацію інформаційних атак з боку засобів масової інформації, постають цілком нові вимоги до розуміння інформаційної безпеки держави, а також до конструювання ефективних методів її забезпечення в сучасних умовах інформаційно-психологічної боротьби. Маніпулювання інформацією, викривлення фактів, подання даних у вигідному для окремих зацікавлених сторін ракурсі, інформаційно-психологічні атаки тощо здатні значною мірою впливати на настрої, поведінку та дії окремих людей, їхніх спільнот, а в деяких випадках – і цілих держав, що врешті-решт може переростати в

інформаційну конфронтацію, а в подальшому – навіть у військове протистояння. Знаменита теза В.Черчілля про те, що хто володіє інформацією – володіє світом, ще раз підкреслює важливість та визначальність інформаційних чинників у процесах формування й реалізації державної політики будь-якої країни світу.

З урахуванням національних інтересів держави формується її зовнішня і внутрішня політика, у т. ч. в контексті гарантування інформаційної безпеки. На думку фахівців, виходячи з того, що всі види ресурсів цивілізації поділяються на матеріальні й нематеріальні, інформаційну безпеку держави доцільно розглядати у двох взаємозалежних вимірах – техніко-технологічному та гуманітарному [100, с. 103], а подальший поступальний розвиток нашої держави вбачається лише в умовах забезпечення належного їх рівня, причому по відношенню як до окремої особи, суспільства, так і в межах усієї країни, що, своєю чергою, розглядається як невід’ємна складова державної інформаційної політики України.

Значення інформаційного чинника в процесах визначення місця України в межах міжнародної спільноти суттєво зростатиме в найближчій перспективі. Однак на цьому шляху трансформаційні зусилля людства, держав, спільнот стикаються з виникненням та актуалізацією новітніх загроз, які чинять суттєвий опір прогресивному поступу людства й окремих націй. Темпи змін, що стрімко відбуваються у цій сфері, вимагають швидкого й адекватного реагування на характер цих трансформацій, розроблення та впровадження відповідних принципів і норм для розв’язання світових та національних проблем задля збереження і примноження інтелектуальних надбань нашої цивілізації [66, с. 96–97].

Забезпечення інформаційної безпеки держави повинне здійснюватися, насамперед, в аспекті протидії системному впливу на індивідуальну й масову свідомість. Операції та війни, які проводяться в

інформаційному середовищі, є своєрідними комунікативними технологіями, спрямованими на внесення змін у поведінку індивіда за допомогою модифікації його моделі світу, що здійснюється шляхом внесення змін в інформаційні потоки. Всі ці заходи впливають на інформаційні системи, маючи на меті введення в оману масової чи індивідуальної свідомості, виведення з ладу або десинхронізацію процесів управління суспільством та його складовими [119, с. 168]. Такі дії сприяють одержанню конкурентних переваг у боротьбі за владу, вони здійснюються безупинно, а тому нехтувати чи ігнорувати їхній вплив видається недоцільним, а подекуди й неможливим.

Інформаційні війни сьогодні можуть використовуватися як самостійні й постійно діючі фактори міжнародних та міждержавних відносин, так і в поєднанні з силовими й іншими формами воєн; в сучасних умовах вони виступають універсальними засобами боротьби в усіх видах відкритих та прихованих конфліктів як відображення зіткнення інтересів усіх зацікавлених осіб в суспільно-політичних, економічних, релігійних, соціокультурних і міжнародних відносинах. Основу розроблення та втілення сучасних методів, засобів і технологій ведення цих воєн становлять політичні відносини, взаємодія та взаємозалежність міждержавних, міжнародних й інших соціально-політичних, економічних і демографічних відносин [65, с. 36–37]. За таких умов державна інформаційна політика в аспекті гарантування інформаційної безпеки має бути спрямована, передусім, на захист конституційних прав і свобод громадян в інформаційній сфері, забезпечення свободи висловлювання й доступу до даних та інформації, сприяння їхній поінформованості тощо.

Хочемо наголосити на тому, що нехтування або ж недостатня увага до інформаційних чинників у сучасному глобалізованому світі може призвести до непоправних наслідків в економічному, геополітичному, військовому тощо відношеннях, адже інформація в усі часи була й

залишається дійовим та ефективним інструментом, засобом і ресурсом для досягнення конкурентної переваги у будь-якій сфері людської життєдіяльності.

Нині національний інформаційний простір України перебуває в полі зору державних і міждержавних утворень, окремих індивідів та об'єднань громадян. Така увага, з одного боку, зумовлена сучасним соціально-економічним та геополітичним становищем нашої держави, з другого – наявністю значної низки проблемних питань, вирішення яких безпосередньо пов'язане із забезпеченням належного функціонування інформаційної сфери держави та підтримання її на відповідному оптимальному рівні. Однією із найсуттєвіших загроз національному інформаційному простору сьогодні є зовнішній та внутрішній цілеспрямований деструктивний вплив на систему управління державою та основні її складові, дозоване подання різного роду інформації, викривлення й перекручування фактів і даних, нав'язування відповідних негативного емоційного сприйняття і станів тощо.

Перманентний прямий та опосередкований зовнішній вплив сприяє перегляду і переформатуванню, призводить до трансформації національних політик у загальносвітовому масштабі з питань, пов'язаних із контролем за власним інформаційним простором, а також до посилення яскраво виражених обмежувальних тенденцій [48]. Все це актуалізує питання розроблення оптимальних рекомендацій щодо основних пріоритетів нашої держави у сфері трансформації підходів до забезпечення ефективного захисту національного інформаційного простору.

На важливості та необхідності комплексного підходу до проблем запобігання деструктивному впливу на систему управління державою, захисту національного інформаційного простору від несанкціонованого доступу, викривлення фактів, подання недостовірних даних та іншої інформації у своїх виступах наголошує і Президент України. За його

словами, інформаційний простір у теперішніх умовах розвитку соціуму перетворився на поле протистояння і боротьби за незалежність держави, в якому наразі здійснюються різноманітні спроби порушення штатного режиму функціонування національних ресурсів, шпигунство, несанкціонований доступ до інформації, спроби використати кібератаки для досягнення політичних цілей тощо [122].

В сучасному світі інформація розглядається теоретиками і практиками як стратегічний ресурс, основна ціль та дієва зброя в умовах проведення спеціальних інформаційно-психологічних операцій, впливу на індивідуальну й масову свідомість, ведення інформаційної війни. Середовищем цих дій виступає національний інформаційний простір, який, своєю чергою, має прямий чи опосередкований вплив на подальший розвиток економічної, соціальної, гуманітарної, політичної, військової тощо сфер життєдіяльності соціуму. За таких умов на передній план виходять питання забезпечення дійового та ефективного захисту як самої інформації, яка циркулює в системі управління державою, так і національного інформаційного простору, який виступає середовищем її функціонування, що, на нашу думку, можна розглядати у двох взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих аспектах – технічному й гуманітарному.

В умовах сьогодення питання забезпечення безпеки інформаційного простору варто розглядати не лише в контексті посилення контролю над можливостями використання локальних і глобальних інформаційних мереж та систем при здійсненні протиправних дій і терористичних атак, але й щодо попередження будь-якого використання цього простору для забезпечення домінування однієї країни чи групи країн над іншими. Такий підхід може розглядатися як реальна і дієва можливість для мирного вирішення міжнародних проблем і конфліктів [170, с. 30].

Формування ефективного та дійового інструментарію щодо

забезпечення належного рівня інформаційної та кібернетичної безпеки, однак, перебуває на етапі свого становлення. Так, Д.В.Дубов зазначає, що на сьогодні кіберпростір переживає часи неосередньовіччя, якому властиві такі характеристики, як: відсутність чіткого міжнародного нормативного і правового врегулювання, відповідних засобів та інструментів, становлення й розбудова системи суб'єкт-об'єктної взаємодії, формування ніш в інформаційній сфері. Наявні й ознаки, характерні для часів холодної війни, – значний рівень латентних загострень у загальносвітовому масштабі, непрямі інструменти й методи боротьби, перенесення конфліктів на територію третіх країн, гонка озброєнь тощо [47, с. 119]. Такий стан справ стосується не лише окремих держав, зокрема й України, а розглядається науковцями й практиками як одне з найбільш актуальних питань, що стоїть у порядку денному практично всіх провідних держав світу. Водночас до його вирішення слід підходити системно, виважено, інтегруючи національні стратегії подальшого розвитку інформаційного простору окремих держав в одне ціле, усвідомлюючи при цьому їхню взаємозалежність, взаємодоповнюваність і взаємопроникність, неможливість відособленого та розрізненого функціонування.

В сучасних умовах трансформаційних і глобалізаційних змін загальносвітового масштабу проблема захисту інформації та національного інформаційного простору як середовища її безпосереднього існування, функціонування та розвитку ставить перед усіма державами світу нові вимоги й змушує адекватно реагувати на нові загрози та виклики. Стрімкий розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій і виникнення нових можливостей в інформаційному просторі спричинюють застосування відповідного інструментарію зі збирання, зберігання, використання та поширення інформації, яка, своєю чергою, підпорядковує своєму впливові нормальне функціонування всієї системи державного управління, усіх сфер життєдіяльності держави та її громадян, усього

соціуму. Така взаємна залежність може стати потенційно уразливим місцем у процесі нормального функціонування системи за умови втручання в її цілісність шляхом заподіяння шкоди як самій інформації, інформаційно-телекомунікаційним технологіям, так і всьому інформаційному середовищу. Основне завдання держави за цих умов убачається у вжитті нею відповідних заходів з убезпечення, уникнення, зменшення чи мінімізації наслідків реалізації потенційних і реальних протиправних дій, загроз, викликів та небезпек у межах усього національного інформаційного простору України.

Серед ключових потенційних загроз, які можуть бути реалізовані в інформаційному середовищі, необхідно визначити: шпигунство та інші військові дії у кіберпросторі, інформаційні й кібернетичні війни, маніпулювання громадською думкою, терористичні акти в інформаційній сфері, кіберзлочинність, несанкціоновані шахрайські протиправні дії, спрямовані на ознайомлення, викрадення і поширення певних видів інформації, кримінальні злочинні посягання на інформацію та інформаційно-телекомунікаційні технології й засоби, що функціонують у системі управління державою, уразливість інформаційної структури держави, нав'язування відповідних психоемоційних станів тощо. Такі заходи і дії можуть призвести до порушення нормального функціонування всієї системи управління державою, її окремих елементів та об'єктів, політичної, економічної чи фінансової нестабільності, погіршення її міжнародного становища тощо. У свою чергу, розроблення дійового інструментарію протидії потенційним і реальним загрозам та викликам має корелювати з важливістю й необхідністю своєчасного вжиття необхідних заходів, які кореспондують з їхніми масштабами, характером та об'єктами впливу з урахуванням інтересів людини, суспільства і всієї держави.

Зважаючи на окреслені тенденції, притаманні сучасному стану розвитку інформаційного простору, провідними державами світу вже

розроблені й поетапно впроваджуються та реалізуються національні стратегії кібербезпеки або ж національні стратегії інформаційної безпеки. Процес цей розпочався на початку 2000-х рр. та у світовому масштабі триває й надалі. У відповідних стратегічних документах відображено деталізоване бачення, керівні принципи, розуміння й усвідомлення загроз і небезпек, стратегічні цілі тощо [270, с. 53] подальшого розвитку національного інформаційного простору кожної з держав. За таких умов у нашій державі також назріла необхідність розроблення відповідного інструментарію на тактичному, операційному, стратегічному й політичному рівнях з метою убезпечення від реальних і потенційних загроз та небезпек у процесі забезпечення гарантованих державою законних прав та інтересів людини, громадянина і всього українського соціуму. Важливість його формування й імплементації на національному рівні обумовлена новими викликами, які постають перед усіма державами у XXI ст. в загальносвітовому масштабі.

Ми переконані в тому, що надійний та ефективний захист національного інформаційного простору України як складова управління державою може бути реалізований шляхом забезпечення належного рівня інформаційної культури в сучасному українському суспільстві, розроблення та імплементації стратегічних загальнодержавних документів з питань захисту національного інформаційного та кібернетичного простору, формування належних умов для гармонійного розвитку й задоволення інформаційних потреб людини, громадянина та всього українського соціуму, гарантування належного, правомірного й адекватного використання інформаційного середовища, створення відповідного оптимального інструментарію з метою захисту від різного роду явних і потенційних загроз, небезпек та викликів.

Відтак, розроблення й упровадження державної інформаційної політики, здатної відповідати потребам і викликам, пов'язаним із сучасним

етапом розвитку українського суспільства, є одним із ключових елементів процесів формування й реалізації державної політики в цілому. Особливо важливого значення ці питання набувають в умовах кризових ситуацій, за яких держава в особі державних органів повинна дбати про вирішення суспільних проблем. Такий розвиток подій потребує особливо виваженого й продуманого підходу, пошуку відповідних методів і шляхів подолання наслідків, спричинених негативними кризовими явищами.

Інформаційна політика держави як спосіб та інструмент впливу влади на її громадян, суспільство з метою упорядкування й забезпечення функціонування соціально-політичної системи потребує значного переосмислення. Інформаційний вплив на людину, суспільство та державу набуває сьогодні особливо важливого значення, адже аналітичний підхід щодо практики його застосування засвідчує значну економічну доцільність, досить високу ефективність, можливість широкого використання прихованих інструментів та методів впливу, практично необмеженого ресурсу часу й простору. Вплив цей здійснюється на політичну, економічну, соціогуманітарну та військову сфери.

Варто зауважити, що інформація може нести в собі руйнівну силу, а під впливом часових параметрів можуть змінюватися інтенсивність її впливу та контексти застосування [74, с. 300]. На сьогодні інформація стала настільки могутньою, що лише вона сама здатна зумовлювати появу, перебіг і кінцевий результат політичних подій, навіть глобальних проблем миру та війни [62, с. 6]. В сучасних умовах завдяки наявності інтелектуальної складової на перше місце поступово виходять інформаційні війни, з'являється асиметрична зброя, виникає нова філософія війни [212, с. 134].

В.Горбулін зазначає, що події останніх років в Україні свідчать про застосування на її території концепції “гібридної війни”, яка за своєю структурно-функціональною будовою є унікальною, адже за формою вона

є гібридною, за змістом – асиметричною. Кожна зі складових цієї війни не є новою за змістом та суттю, однак їхня унікальність полягає в узгодженості та взаємозв'язку, динамічності й гнучкості їх застосування, зростанні ваги інформаційного чинника, що подекуди перетворюється на самостійний, іноді – найважливіший елемент її реалізації. Він активно використовується для формування негативного ставлення до органів державної влади, посадових осіб та керівництва держави, створення негативного іміджу нашої держави у світі [21].

Сучасні інструменти та методи ведення інформаційних воєн дозволяють проводити їх постійно, анонімно й непомітно в будь-якій точці інформаційного простору – як на власній, так і на чужій території. При цьому об'єкт інформаційного впливу тривалий час може взагалі не усвідомлювати, що він перебуває під дією зовнішніх інформаційних чинників.

Дослідження останніх років доводять, що характерною тенденцією другої половини ХХ ст. стало формування чітких стратегій великими державами, спрямованих на встановлення контролю саме над потоками інформації, а не над конкретними територіями, що засвідчує їхній перехід від статичного до динамічного використання простору. В цьому процесі чільне місце займає геополітичне інформаційне протиборство, яке проявляється у двох формах – інформаційно-технічній та інформаційно-психологічній. З урахуванням того, що у світі відбувається геополітичне інформаційне протиборство, силові маневри держав, до сфери стратегічних інтересів яких входить Україна, спрямовані на нав'язування їй своєї політичної волі, встановлення і досягнення їхніх стратегічних цілей, сформованих у гео економічному вимірі [54].

Здійснювані упродовж останніх років на території нашої держави заходи інформаційного впливу повною мірою відображають основні тенденції, характеристики та особливості інформаційної політики, яка

формується та реалізується державними органами РФ. Так, російські дослідники проблем інформаційного простору стверджують, що керівництво їхньої держави насамперед орієнтується на технологічний розвиток інформаційної галузі та захист власних політичних інтересів, зокрема шляхом здійснення економічного й політичного контролю над інформаційною сферою, застосування маніпулятивного впливу на населення. Інтереси суспільства, що втілюються у рівному доступі громадян до інформації, їхніх можливостей контролювати діяльність органів державного управління за допомогою інформації, зазвичай, не враховуються взагалі. Все це підтверджує схильність владних структур до монопольного володіння інформацією та її поширення. Сьогодні влада активно впливає на всіх учасників інформаційних відносин, змушуючи формувати картину світу, яка задовольняє їхні інтереси, нав'язуючи відповідні ідеї без урахування плюралізму думок, поваги до інтересів різних соціальних та політичних груп.

Причиною цього є те, що інформаційний простір здійснює значний вплив на політичну ситуацію в державі загалом, а створення сприятливого інформаційного поля виступає основною зброєю в інформаційній війні [7]. Інформаційно-психологічний вплив, що характеризується значним поширенням майже на всіх рівнях і сферах державного й військового управління, свідчить, що на сьогодні вже сформовано умови та підстави для виокремлення інформаційно-психологічної зброї у відносно самостійний вид і засіб ведення інформаційної війни [16, с. 141]. Такий вид зброї має за мету модифікацію та спотворення офіційної інформації, нав'язування беззмістовних і неправдивих даних, фактів, що позбавляють можливості адекватно сприймати реальність та ухвалювати відповідні раціональні рішення, у т. ч. й управлінські.

Аналізуючи сучасний стан інформаційної сфери країни, який нині значною мірою визначається наявністю воєнного конфлікту на території

нашої держави, Г.Г.Почепцов виокремлює низку принципових відмінностей між ворогуючими сторонами, зводячи їх до трьох основних рівнів – базового, організаційного та комунікативного [60; 119].

Так, науковець переконує, що базовими відмінностями між Україною та РФ є такі:

– РФ, визначаючи для себе масштабніші завдання (наприклад, захоплення Криму), мала відповідно і складніші інформаційні завдання, а тому її агресія у фізичному просторі корелювалася з агресією в інформаційному просторі;

– суттєва більшість населення РФ отримувала й отримує офіційну інформацію (подекуди вона має всі ознаки неправдивої, фейкової) з федеральних телевізійних каналів, інформаційну політику яких формує уряд; в інформаційному просторі України наявні різноманітні телеканали, суттєвий вплив на подання інформації на яких мають олігархи-власники;

– російські федеральні канали з їх інформаційними програмами та політичними ток-шоу вільно розповсюджували свій інформаційний продукт і контент поміж пересічних громадян України, а під заборону вони потрапили лише під час активних військових дій РФ;

– в Україні немає ані газет, ані телеканалів, які були б доступними для російського населення [119, с. 462; 60, с. 212].

Організаційними відмінностями автор вважає те, що:

– РФ має єдині центри прийняття рішень, а в Україні в цей час відбувалася зміна влади (президентів): попередній опинився в РФ, наступного ще не обрали;

– РФ має добре вибудовану вертикаль управління федеральними телеканалами, а тому заходи з комунікативно-пропагандистської діяльності були реалізовані і як щоденний досвід, і як досвід управління у кризових ситуаціях, наприклад, під час російсько-грузинської війни;

– міністерство оборони РФ проводить конференції на теми

інформаційних воєн, протидії кольоровим революціям, “м’якої сили”, а також щодо застосування приватних військових формувань, що свідчить про принципове визнання військовими нових методів впливу;

– в РФ розроблено доктрину “російського світу”, яка налаштована на підтримку російськомовного населення за межами країни, а Україна немає такого типу зовнішньо-орієнтованої доктрини [119, с. 462; 60, с. 212].

3-поміж комунікативних відмінностей на увагу заслуговують такі, як:

– РФ мала досвід інформаційних воєн на пострадянському просторі, найбільш відомими з яких є: декілька російсько-українських газових чи торговельних воєн, російсько-грузинська війна 2008 р., російсько-єстонська кібервійна;

– переважна більшість населення України знає російську мову, чого не можна сказати про знання української мови російським населенням, тому російський інформаційний продукт має принципово більше можливостей для поширення й розповсюдження, аніж український;

– населення України дивиться російські телесеріали, які демонструють російську модель світу;

– населення України має спільну з РФ історію, що значно полегшує вплив на нього, оскільки “спільне” сприймається швидше і потужніше, аніж “відмінне”;

– РФ вже давно вела війну з Україною в жанрі фанатистичної літератури та, відповідно, у кінематографі [119, с. 462–463; 60, с. 212–213].

Відтак, інформаційна зброя розглядається як комплекс технічних та інших засобів і технологій, призначених для встановлення контролю над інформаційними ресурсами потенційного супротивника; втручання в роботу його систем управління й інформаційних мереж, систем зв’язку тощо з метою порушення їх працездатності – аж до повного виведення з

ладу, вилучення, спотворення даних, що містяться в них – або спрямованого введення спеціальної інформації; поширення потрібної інформації й дезінформації в системі формування громадської думки й ухвалення рішень [167, с. 35].

Сучасний світ, активізуючи потреби людей – активних учасників суспільно-політичних подій – в отриманні та переробці величезних обсягів інформації, сприяє їхній орієнтації у швидкозмінюваних політичних та соціально-економічних глобальних, регіональних і національних умовах, змушує їх бути гнучкими в процесах сприймання та опрацювання інформації [40, с. 108].

Однією з найбільш характерних рис інформаційної зброї є суттєвий психологічний вплив на свідомість людини й суспільства шляхом внесення змін до інформації, яка надходить до об'єкта впливу для формування у нього хибного уявлення про певні події, факти, явища, спонукаючи при цьому до вчинення певних дій чи бездіяльності, що вигідні суб'єктові впливу [213, с. 78–79]. Особливо активно упродовж останніх років використовуються технології дезінформування, спотворення, викривлення, перекручування й дозованого подання інформації, маніпулювання масовою свідомістю.

Згідно з дослідженнями останніх років, інформаційно-психологічні операції, здійснювані на території нашої держави, проводяться за задалегідь розробленою моделлю всеохоплюючого впливу – моделлю п'яти кілець, складовими якої виступають: воєнно-політичне керівництво та національні лідери, системи життєзабезпечення, державна інфраструктура, соціум, збройні сили. При цьому застосовуються політичні, економічні, військові та інформаційні інструменти й засоби впливу [111, с. 35]. Для того, щоб бути ефективними й результативними, такі інструменти й засоби впливу повинні мати чітку спрямованість, бути своєчасними, правдоподібними, доцільними, переконливими й вигідними.

Інформаційні війни в соціальній сфері, які суттєво впливають на розвиток суспільства і можуть змінювати його цінності, ведуться виключно державами [212, с. 136]. До основних способів досягнення мети в інформаційній війні зараховують: приховане управління діяльністю органів влади держави-опонента; заволодіння його мас-медійним інформаційним ресурсом; руйнування духовних засад держави; інформаційно-психологічну агресію; нав'язування всіма каналами й засобами страху, невпевненості та паніки; відверте інформаційно-комунікативне протистояння [207, с. 39].

За таких умов виникає необхідність адекватного реагування на зовнішні загрози, розроблення дійових заходів та інструментів протидії негативному інформаційному впливові, що здатний забезпечити продуманий і виважений підхід до формування й реалізації державної інформаційної політики. В цьому процесі важливо визначити сильні й слабкі сторони, можливі ризики, потенційні загрози, основні потреби та можливості. Варто чітко розуміти й усвідомлювати, на що будуть спрямовані основні заходи, які будуть втілюватися в конкретних діях.

Так, за даними наукових розробок дослідників, інформаційно-психологічні операції, реалізовані упродовж останніх років на території України, мали свої характерні особливості та наслідки, основними з яких можна назвати:

- блокування та захоплення військових об'єктів;
- діяльність агентів впливу;
- формування громадської думки під впливом вищих посадових осіб;
- прояви негативного інформаційного впливу на масову свідомість громадян;
- контрінформаційна боротьба, дезінформування;
- застосування інформаційних ресурсів глобальної мережі з метою здійснення заходів пропагандистського характеру;

– порушення системи військового управління, здійснення психологічного тиску [111, с. 36–37] тощо.

Захист інформаційного простору України, протидія потенційним і реальним загрозам в інформаційній сфері суто засобами державного управління можуть реалізуватися за трьома основними напрямками: інформаційно-психологічним, технологічного розвитку та захисту інформації [69].

Одним зі способів уникнення шкоди й подолання наслідків, спричинених цими негативними явищами, є спроможність системи органів державного управління ідентифікувати загрози в новітніх формах інформаційно-психологічного протистояння, що стрімко розвиваються та вже успішно апробовані на практиці [18, с. 4]. Дійовими можуть бути різноманітні заходи обмежувального характеру, зокрема щодо вчинення протиправної інформаційної діяльності, заходи, спрямовані на перевірку достовірності інформації, її повноти, актуальності, неупередженості, об'єктивності, правдивості й релевантності.

Проблема подолання наслідків інформаційного впливу значною мірою залежить від факту відсутності міжнародних і національних правових норм для юридичного кваліфікування у мирний час ворожих дій суб'єкта впливу в інформаційно-психологічній та комунікативно-правовій сферах [207, с. 41]. У цих процесах органи державної влади та інститути громадянського суспільства повинні відігравати ключову роль. На сьогодні система протидії інформаційним загрозам є невід'ємною умовою існування демократичного суспільства, адже населення жодної держави не забезпечене від інформаційно-психологічного впливу з боку інших суб'єктів інформаційних відносин [169, с. 30].

Урядом України вже зроблено кілька послідовних кроків на шляху до вирішення назрілих питань сьогодення з метою вдосконалення державної політики у цій предметній сфері. Так, в нашій країні упродовж

2015–2016 рр. була створена Платформа Україна-НАТО з вивчення досвіду протидії гібридній війні, рішення щодо появи якої було прийняте в ході Варшавського саміту НАТО (08–09.07.2016) [271], щорічно протягом останніх років проводяться міжнародні конференції найвищого рівня. Основними цілями здійснюваних заходів стали: ідентифікація гібридних загроз, їх класифікація, розгляд засобів ведення війни, вивчення відповідних шляхів протидії (опираючись на досвід України, Грузії, Естонії, Великої Британії, Литви, Польщі, Латвії, інших держав), кіберзахист і протидія тероризму, а у подальшому – вироблення спільних механізмів, інструментарію протидії гібридним загрозам, нового розуміння військової сили та стратегії у контексті сучасних засобів протистояння й потенційних ризиків, започаткування спільних з НАТО проектів та розвиток існуючих ініціатив з метою підвищення ефективності співпраці з НАТО з питань викликів сучасної війни, а також зміцнення обороноздатності України та стійкості суспільства в цілому, що у своїй сукупності матиме важливі як практикоорієнтовані, так і суспільно-політичні результати й наслідки.

Під час проведення міжнародної конференції “Уроки гібридного десятиліття: що треба знати для руху вперед” було наголошено на тому, що “гібридна війна не є винаходом Російської Федерації. Але Москва вдосконалила її інструменти та збільшила масштаби їхнього застосування. Випробувавши цілий арсенал методів ведення гібридної війни, Росія фактично демонструє формат війни майбутнього, де інформаційні та кібер-технології, розвідка та політичний вплив “тихої війни”, загроза силою та використання бойовиків можуть відігравати більше значення, ніж пряме військове втручання” [210, с. 2].

Враховуючи значну увагу науковців, практиків та державних діячів до означеного питання, захід проходив у форматі обговорень, дискусій та вироблення узгоджених рекомендацій, висновків і планів дій на найближчу

та далеку перспективи. За його результатами ухвалено підсумковий документ, що вміщує різноманітні аспекти – інформаційні, суспільно-політичні, військові тощо, забезпечення реалізації запропонованих заходів в межах яких у своїй сукупності здатне значною мірою сприяти зміцненню й стабілізації ситуації в нашій країні, гарантуючи її подальший сталий та гармонійний розвиток.

Вважаємо за необхідне конкретизувати суть і зміст запропонованих заходів, зокрема:

“1. Необхідні зміни на законодавчому рівні, що дозволять краще боротися з поширенням неправдивої інформації, з пропагандистськими засобами масової інформації, а також з маніпуляціями у соціальних мережах. Водночас, такі зміни повинні пройти суспільне та експертне обговорення з метою мінімізації можливого порушення права на свободу слова, забезпечення розуміння та підтримки суспільства для впровадження таких змін, зменшення можливостей політичного маніпулювання на цій темі.

2. Питання агресивної дезінформації та ворожої пропаганди повинні залишатися на безпековому та зовнішньополітичному порядку денному держав та міжнародних організацій. Це, зокрема, включає і питання покращення якості стратегічних комунікацій України та її дипломатичних представництв за кордоном щодо ключових питань зовнішньої та внутрішньої політики України, належне співробітництво з іноземними експертами та медіа-спільнотою.

3. Публічно оспорювати дії прихильників кремлівської дезінформації, особливо серед політиків та публічних діячів. Розкривати суть дезінформаційних кампаній та механізми їх розповсюдження. Водночас, саме лише твердження про існування російської дезінформації є малоефективним. Необхідно навчати аудиторію бачити механізми, за допомогою яких агенти впливу через медіа та інтернет-простір

маніпулюють громадською думкою.

4. Тісна співпраця з громадянським сектором та медіа. Дії державних органів обмежені та недостатньо швидкі, а тому мають бути підсилені неурядовими організаціями та медіа. У першу чергу, це стосується експертизи щодо можливих загроз, аналізу медіа та інформаційного контенту, виявлення потенційних конфліктних тем, які можуть бути використанні у ворожій пропаганді, та освіти, підвищення обізнаності суспільства щодо фактів застосування гібридних методів.

5. З метою покращення діяльності розвідувальних служб, необхідно розробити нові принципи їхньої взаємодії з неурядовими організаціями та експертним співтовариством в питаннях прогнозування та аналізу “гібридних” загроз, активно використовувати їхній потенціал для протидії означеним загрозам, розробивши механізм залучення та мотивації експертів.

6. Необхідно продовжувати зусилля щодо поглиблення взаємодії всередині розвідувального співтовариства. Необхідно вдосконалювати способи оцінки та коригування роботи розвідувальних органів, зокрема через механізми парламентського контролю.

7. Координація зусиль, як на національному, так і на міжнародному рівні залишається серед пріоритетних завдань. Дублювання функцій, ресурсів, відсутність співпраці та обміну інформацією з партнерами та іншими відомствами веде до небажаної конкуренції замість узгодженості дій та мультиплікації зусиль.

8. Експертне вивчення та аналіз розважального контенту, як-то фільмів та телесеріалів. Необхідно більш детально дослідити, як саме медіа-продукція такого формату може використовуватись для інформаційних атак та маніпуляцій громадською думкою.

9. Вкрай важливим є приділення особливої уваги науковим дослідженням політичних, економічних, соціальних, демографічних,

етноконфесійних проблем Російської Федерації, розвитку поточної політичної ситуації. У більшості західних країн, як і в Україні, все ще бракує ґрунтовних досліджень, які б давали чітке та комплексне розуміння поточних політичних та економічних процесів в Росії. Крім того, переважають фахівці в сфері “радянських” досліджень, що не дає адекватного розуміння ситуації та логіки прийняття рішень, яка змінилась за останні роки порівняно з часами СРСР, незважаючи на певну спадкоємність.

10. Вирішальним є довготривалий процес розбудови стійкості держави та суспільства щодо гібридних загроз, їхня моральна та технічна готовність, а також внутрішні реформи та перетворення в країні, які будуть сприяти мінімізації можливостей використання слабких місць суспільства та політичної системи. Подолання внутрішніх розколів та протиріч з метою недопущення їх використання в інформаційних атаках, є важливим елементом стійкості суспільства.

11. Забезпечення умов для обміну досвідом між Україною та країнами-партнерами у сфері боротьби з російською пропагандою та інформаційними впливами також залишається пріоритетним. Україна як держава, що має краще розуміння специфіки сучасної російської дезінформації, таким чином може отримати можливість практичного зближення з Альянсом в одній з найбільш актуальних для нього сфер.

12. Північноатлантичний Альянс, як і Україна, залишається серед пріоритетних мішеней російських інформаційних операцій. Серед іншого формується образ ворога в сусідніх з НАТО країнах, тому необхідно спільно організувати протидію подібним операціям, а також просувати позитивний імідж та підвищення обізнаності широкої громадськості щодо діяльності НАТО, принципів та цінностей його функціонування” [210, с. 63–65].

З урахуванням вищезазначеного вважаємо, що інформаційна

політика держави у кризових умовах повинна розроблятися й реалізовуватися не лише шляхом пошуку конкретних відповідей на окремо існуючі виклики та загрози, але й на створення безпечних умов функціонування інформаційного простору в цілому, за яких виключатиметься можливість негативних інформаційних впливів у геополітичному вимірі.

Нині доводиться констатувати, що інформаційна політика РФ набула характеру цілеспрямованої інформаційної війни проти України, яка характеризується перманентними цілеспрямованими маніпуляціями, перекручуванням фактів, дозованим поданням інформації, необ'єктивністю й поширенням фейків, іноді відвертою неприхованою брехнею, замовними матеріалами й постановочними відео, пропагандистськими закликами, які у своїй сукупності становлять невід'ємну складову частину державної політики РФ у цілому. Така стратегія містить ознаки посягання на територіальну цілісність України, її суверенітет та становить одну із найбільших загроз забезпеченню національної безпеки держави за всіма напрямками.

Відтак, одним із базових на сьогодні питань, які потребують негайного вирішення, – це проблематика гарантування інформаційної безпеки держави та її забезпечення в межах всієї території України. Зважаючи на фактор присутності в її інформаційному просторі дестабілізуючих чинників, що у близькій та віддаленій перспективах можуть призвести до непоправних наслідків, актуалізується напрям так званої “реінтеграції” населення в умовах воєнного конфлікту на території нашої держави, причому цей процес повинен відбуватися за всіма сферами – безпековою, інформаційною, адміністративно-правовою, соціально-економічною, політичною, соціогуманітарною тощо. Разом з тим необхідно зважати на те, що реінтеграція – це не лише питання відвоювання й повернення території до складу суверенної держави, але й, у

першу чергу, наполеглива боротьба за людей, їхню свідомість і світосприйняття, цінності й переконання, настрої, відповідні дії та вчинки, а тому ми переконані, що власне інформаційна реінтеграція повинна передувати всім іншим згаданим напрямам.

У контексті викладеного вище актуалізується питання скоординованих дій і заходів (у т.ч. під час проведення інформаційно-комунікативних кампаній) різних органів державної влади щодо інформаційної реінтеграції в рамках державної політики “єдиного голосу”, яка передбачає додержання єдиної позиції та уникнення розбіжностей і неузгодженості в комунікаціях.

В нинішніх умовах, одночасно із розвитком інформаційного суспільства, інформація перетворилася на стратегічний ресурс, який впливає на всі аспекти розвитку суспільства. За таких обставин інформаційна політика як у національному, так і в міжнародному, геополітичному вимірах, має забезпечувати стійкий розвиток держави, адже формується вона під впливом та з урахуванням інтересів усіх учасників політичного простору. Інформаційна політика не повинна бути лише управлінським інструментом для поширення релевантної інформації, необхідної для формування відповідних переконань, думок, суджень, але й інструментом прямого впливу на суспільство та його подальший розвиток.

РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЗОРОСТІ ТА ВІДКРИТОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

3.1 Становлення та розвиток концепції інформаційної відкритості

Проблематика побудови інформаційного суспільства в Україні вносить зміни в усі сфери життєдіяльності. Розширення інформаційних відносин актуалізує питання взаємодії громадян і держави, прозорості дій органів влади на різних рівнях управління. Відтак, регулювання цих відносин в умовах розбудови демократичної держави й формування громадянського суспільства набуває особливо важливого значення.

У цих процесах чільне місце займає принцип інформаційної відкритості як складова частина управління, яка визначається мірою безпосередньої участі громадян у діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування; виявляється у забезпеченні активного і реального впливу громадян та їх об'єднань на зміст публічно-управлінської діяльності шляхом визначення вимог перед органами управління щодо прийняття певних рішень, здійснення дій або утримання від них. Принцип відкритості відіграє важливу роль у формуванні демократичного суспільства, тому його реалізацію можна розглядати як інструмент, який налаштовує двосторонній зв'язок між владою та громадянським суспільством шляхом участі громадян у суспільно-політичному житті, їх контролю за діяльністю органів влади з метою протистояння тіньовим політичним явищам та корупційним процесам [20, с. 128].

Основна ідея інформаційної відкритості полягає у наданні громадянам України та юридичним особам відомостей про органи держав-

ної влади та їхню діяльність, обов'язковому оприлюдненні інформації [139], що становить суспільний інтерес, запровадженні практики участі громадськості у виробленні, реалізації та оцінюванні державної політики, адже інформаційна обізнаність людей про діяльність органів державного управління та місцевого самоврядування покликана виконувати мотиваційну функцію, стимулюючи органи управління до постійного розвитку і вдосконалення, пошуку нових форм здійснення управління і, тим самим, підвищення його ефективності й результативності. Інформаційна відкритість влади надає можливість громадянам роздумувати над одержаними від неї відомостями, критично осмислювати стан державно-громадської взаємодії, спостерігати за результатами діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування, а також оцінювати її.

Особливого значення проблема інформаційної відкритості органів державної влади набуває в умовах формування інформаційного суспільства – суспільства, орієнтованого на інтереси людей, відкритого для всіх, в якому кожна людина може створювати й накопичувати інформацію і знання, мати до них вільний доступ, користуватися та обмінюватися ними, мати можливість повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяти суспільному й особистісному розвитку та підвищувати якість життя [135; 151]. Інформаційна відкритість органів державної влади виступає індикатором рівня демократії в суспільстві, є запорукою здійснення ефективної державної політики, можливістю громадськості певною мірою контролювати їхню діяльність.

Інформаційна взаємодія громадян та органів державної влади повинна передбачати отримання повної, правдивої, точної інформації, що має реально відображати запитовані факти з урахуванням свободи доступу до інформаційних ресурсів держави та наявності ефективних процедур її забезпечення. Водночас рівень інформаційної відкритості органів

державної влади визначається правом та обов'язком надавати таку інформацію, наявністю в системі органів державної влади механізмів обов'язкового й активного інформування громадян про свою діяльність, не зважаючи на наявність інформаційних запитів чи їх відсутність.

Основою модернізації й реформування системи державного управління в сучасних умовах має стати покращення доступу громадян до інформації шляхом підвищення рівня інформаційної відкритості її об'єктів. У кінцевому підсумку система державного управління повинна стати максимально наближеною до потреб та запитів людей, а головним пріоритетом її діяльності має бути служіння народові, суспільним і національним інтересам.

У процесі оптимізації доступу громадян до інформації важлива роль належить громадським організаціям, які можуть виступати посередниками між органами державної влади та місцевого самоврядування і споживачами інформації. Зокрема, це може здійснюватися шляхом проведення громадських слухань, проведення тренінгів, створення консультативно-дорадчих органів тощо.

Нині виділяють три базових рівня інформаційної відкритості органів державного управління та місцевого самоврядування, а саме:

– початковий доступ до інформації соціально-політичних структур. Відкритість є можливістю одержання й структурування відомостей про діяльність влади завдяки гарантованому доступу до джерел інформації, в яких зберігаються підсумки рішень суспільно важливих питань;

– можливість здійснювати контроль та притягати до відповідальності осіб, наділених правом і обов'язком приймати управлінські рішення з питань суспільних інтересів. Це дає можливість громадянам одержувати не лише інформацію саму по собі, але й право регулювати процес прийняття управлінських рішень;

– можливість представників суспільства (неурядових та

некомерційних об'єднань) відкрито брати участь у процесі прийняття управлінських рішень.

Серед основних цілей розвитку інформаційного суспільства та суспільства знань, визначених Стратегією розвитку інформаційного суспільства в Україні, – забезпечення відкритості інформації про діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування, розширення доступу до неї та надання можливості безпосередньої участі як інститутів громадянського суспільства, так і громадян у процесах підготовки та проведення експертизи проектів актів законодавства, здійснення контролю за результативністю й ефективністю діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування [151].

Ґрунтуючись на розумінні того, що в демократичному суспільстві всі органи влади покликані виконувати сервісну функцію, забезпечуючи таким чином обслуговування інтересів суспільства в цілому, громадяни мають гарантоване їм законом право знати про адміністративні та інші управлінські послуги, які їм надаються чи можуть потенційно надаватися органами державного управління та місцевого самоврядування, про прийняті цими органами влади рішення та їх вплив на подальший розвиток відповідної сфери життєдіяльності суспільства, а також про виконання запланованих цими рішеннями заходів та досягнення відповідного прогресу. А тому органи державного управління та місцевого самоврядування змушені збільшувати й розширювати канали взаємодії з суспільством, застосовуючи при цьому прогресивні технології щодо одержання, зберігання, опрацювання й поширення відповідної інформації. Інформаційно-телекомунікаційні технології містять у собі величезний потенціал, оскільки вони спричиняють до публічної відкритості, здатні значною мірою скоротити дистанцію між суспільством та владою, уможливити налагодження стабільних зворотних зв'язків.

Прозора влада повинна належним чином забезпечувати діалог із

громадськістю на всіх етапах прийняття рішень і надавати постійний доступ до повної, об'єктивної, точної, зрозумілої інформації про свою діяльність відповідно до чинного законодавства. Від прозорості влади, від якості інформування громадськості про діяльність її органів великою мірою залежить ефективність діяльності публічної адміністрації в демократичній державі. Забезпечення громадянам вільного доступу до інформації про діяльність державних інституцій є гарантією ефективного управління та безперешкодного розвитку суспільства.

Проблема інформаційної відкритості багато в чому визначає стан відносин між владою та суспільством у цілому, від неї великою мірою залежить формування ефективного механізму взаємодії й взаємовідносин між ними, впливу громадськості на процеси прийняття управлінських рішень, тобто участі громадян та їх об'єднань у розробленні й реалізації державної політики як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. Тому вирішення проблеми відкритості та гласності державної влади є одним із ключових напрямів у процесі подальшого утвердження в Україні демократичних принципів діяльності держави, укорінення цивілізованих норм політичної культури. Відкритість є невід'ємною характеристикою демократичної, відповідальної перед громадянами держави.

Подолання проблеми низького рівня інформаційної відкритості органів державної влади в Україні можливе шляхом здійснення громадського контролю за виконанням вимог законодавчих і нормативно-правових актів з питань прозорості та відкритості їхньої діяльності, створення і правового закріплення й регламентації роботи органів державної влади з громадськістю, внесення відповідних змін до чинного законодавства з метою законодавчого закріплення права громадськості ініціювати підготовку проектів нормативно-правових актів та обов'язку органів державної влади розглядати такі проекти, забезпечивши їх прийняття, або надання обґрунтування неможливості їх прийняття,

вирішення і подолання невідповідностей між чинними нормативно-правовими актами та діяльністю органів державної влади [83].

Відмінною рисою інформації, яка циркулює в органах державного управління та місцевого самоврядування є те, що за своїм обсягом вона є найбільшою з-поміж інших категорій соціально значимої інформації, яка, окрім того, може містити в собі інші види інформації, що становлять підвищений суспільний інтерес чи можуть його потенційно становити.

Доступ до інформації про діяльність органів державного управління та місцевого самоврядування може забезпечуватися у двох формах (надання й розповсюдження), а також шістьма способами, зокрема:

- оприлюднення (опублікування) інформації;
- розміщення інформації в інформаційно-телекомунікаційних мережах, у тому числі у глобальній мережі Інтернет;
- розміщення інформації в загальнодоступних місцях;
- ознайомлення користувачів з документами;
- присутність громадян і представників організацій на засіданнях колегіальних органів;
- надання інформації за запитом.

Відкритість державної влади, зокрема її інформаційний аспект, є важливим чинником розвитку процесів демократизації держави та суспільства, становлення громадянського суспільства, запорукою утвердження в Україні демократичних норм і правил щодо відносин між громадянами, їхніми об'єднаннями та органами державної влади.

Свобода доступу до інформації, у тому числі про діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, є одним із найважливіших фундаментальних прав людини, що гарантоване національним законодавством багатьох країн в усьому світі. В основу національного законодавства покладена концепція свободи доступу до інформації, що становить суспільний інтерес, основні положення якої формувалися

упродовж кількох десятиліть. Формування уявлення про інформацію як про одне з найважливіших прав людини – процес тривалий і неоднозначний, розвиток якого відбувався понад 250 років.

Концепція свободи доступу до інформації, що становить суспільний інтерес, має багатолітню історію, що може бути виокремлена у кілька послідовних етапів:

1. Зародження права на доступ до інформації в межах свободи слова та друку одночасно із першими законодавчими спробами закріпити його в нормативно-правових актах Швеції, штатів Вірджинія, Массачусетс (США), Франції, Польщі (друга половина XVII ст.).

2. Закріплення в конституціях європейських держав принципу публічності та відкритості при здійсненні державної влади й повільне утвердження гласності в Російській імперії (XIX ст.).

3. Визнання на міжнародному (1948 р.) та європейському (1950 р.) рівнях свободи інформації фундаментальним правом людини.

4. Закріплення права на доступ до інформації на національному рівні в країнах усталених демократій (70-ті р. XX ст.).

5. Виокремлення права на доступ до інформації зі свободи інформації на міжнародному рівні (кінець 70-х – початок 80-х рр. XX ст.).

6. Утілення права на доступ до інформації в посткомуністичних державах, країнах Азії та Африки, що розвиваються; продовження процесу прийняття законів щодо доступу до інформації в країнах Західної Європи, а також розширення змісту права на доступ до інформації (почався з кінця XX ст.) [50, с. 11].

Розглянемо кожен із згаданих вище етапів більш докладно.

Зародження концепції свободи доступу до інформації, що становить суспільний інтерес, відбулося ще у другій половині XVIII ст. одночасно із прийняттям шведським парламентом Закону про свободу преси (друку) від 2 грудня 1766 р. [294; 192], що був результатом роботи Андерса

Чайденіуса – священика, мислителя, політика, економіста – та його послідовників. “Свобода”, – зазначав він, – “це повна протилежність обмеженню, вона має багато значень; слово це слід вживати обережно, адже воно може принести як користь, так і втрати. Під свободою я розумію право кожного громадянина, надане йому законодавством і конституцією, задовольняти власні запити, що не повинні шкодити іншим громадянам країни та всьому суспільству” [294, с. 35]. Тим часом, Закон про свободу преси (друку) не спричинив радикального перевороту на практиці. Автори книжок та будь-яких інших публікацій стали більш обережними, адже тепер відповідальність покладалася повною мірою саме на них. Через це більшість писала під псевдонімами, з’явилися політичні памфлети й політичні газети. Закон А.Чайденіуса відкрив нову сторінку у світовій історії – політичної гласності.

Перші спроби унормувати процеси обов’язковості оприлюднення інформації, що становить суспільний інтерес, у США були зроблені урядами штатів Вірджинія [293] й Массачусетс [232]. Статтею 12 Декларації прав Вірджинії 1776 р. проголошувалося, що свобода друку є одним з найбільших оплотів свободи, ймовірність обмеження якої виникає лише за деспотичної форми правління. У ст. 5 прийнятої 25 жовтня 1780 р. Конституції штату Массачусетс йшлося про те, що вся влада належить народові й походить від нього, тому державні службовці, наділені владою (законодавчою, виконавчою, судовою), є його представниками, а отже, в будь-який момент, – підзвітними йому. Свобода друку є невід’ємною складовою безпеки свободи в державі (ст. 16); свобода висловлювання ... є невід’ємним правом людини ... (ст. 21).

Важливим у розвитку концепції свободи доступу до інформації було також прийняття французької Декларації прав людини і громадянина 1789 р., в якій проголошувалися природні, невід’ємні й священні права людини і громадянина [239]. Так, у згаданій Декларації зазначалося, що

свобода полягає в можливості робити все те, що не завдає шкоди іншим; таким чином, здійснення природних прав кожної людини має лише ті межі, які забезпечують іншим членам суспільства користування тими ж правами (ст. 4). Статтею 11 передбачалося, що вільне висловлювання думок є одним із найбільш значущих прав людини, тому будь-який громадянин може говорити, писати й публікувати вільно, за винятком випадків, коли він зобов'язаний відповідати за зловживання цією свободою.

Певні намагання врегулювати відповідну сферу були зроблені і в Польщі. “Вільний польський народ”, – йшлося в тексті Конституції Польщі від 3 травня 1791 року [261], – “має право приймати відповідні закони з метою нагляду за всіма органами виконавчої влади...”. Тут ми вже можемо говорити про певну відповідальність і підзвітність органів виконавчої влади перед громадянами своєї країни.

Пізніше відповідні законодавчі норми щодо свободи висловлення думок і друку були закріплені конституціями багатьох європейських держав: Франції (1795, 1799, 1848), Норвегії (1814), Португалії (1826), Бельгії (1831), Нідерландів (1848), Швейцарії (1848), Пруссії (1850) та ін. [50, с. 13]. Цензура суворо заборонялася, інформація про діяльність влади підлягала обов'язковому оприлюдненню.

На території Російської імперії питанню забезпечення свободи висловлення думок і друку також приділялася значна увага. Так, глава 8 “Про права й обов'язки російських громадян” Основних державних законів 1906 р. декларувала такі їхні права: право на зібрання, формування спілок і союзів (діяльність яких не суперечила закону), свободу віросповідання та право висловлювати усно й письмово свої думки, розповсюджувати їх шляхом друку чи в інший спосіб. Тому можна стверджувати, що громадянам Російської імперії надавалася свобода слова та право на розповсюдження інформації.

Положення про публічність засідань суду було включене до

“Основних положень Статуту кримінального судочинства”, прийнятих Олександром II 29 вересня 1862 р. Судова реформа вводилася на території Російської імперії поетапно, однак зачатки гласності були введені у всіх судах держави одночасно. Особливого значення при здійсненні судової реформи надавалося друкованому слову. Про це, перш за все, свідчить той факт, що 20 листопада 1864 р. разом з судовими статутами були затверджені Правила для друкування рішень судових установ, що пізніше були інкорпоровані в Статут про цензуру і друк 1890 року [159].

Одним із переломних моментів у розвитку концепції свободи доступу до інформації, що становить суспільний інтерес, було прийняття Загальної декларації прав людини 1948 р. [292], ст. 19 якої гарантувала право кожної людини на свободу переконань і вільне їх виявлення, що передбачало свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами, незалежно від державних кордонів. Важливість цього документа полягала у тому, що в ньому уперше було вжито термін “інформація”, а також зазначено перелік дій, які можна з нею вчиняти, зокрема: пошук, одержання, поширення.

4 листопада 1950 р. Радою Європи була ухвалена Конвенція про захист прав людини та основних свобод [234], ст. 10 “Свобода висловлення думок” якої проголошувала право кожної людини на свободу висловлення своїх думок, що, зокрема, розповсюджувалася на додержання власних поглядів, одержання й поширення інформації та ідей без втручання органів державної влади, незалежно від державних кордонів.

Не зважаючи на певну прогресивність згаданих вище норм, вони тривалий час не були включені до національного законодавства багатьох держав. Однак у кінці 1960-х – на початку 1970-х років у найбільш прогресивних національних правових системах право людини й громадянина на інформацію почало формуватися у самостійний правовий

інститут, який передбачав право громадян на інформацію офіційного характеру. Одним з основоположних нормативних актів у цьому процесі став Закон США про свободу інформації 1966 р. [288]. Відповідні норми щодо доступу громадян до офіційної інформації були також закріплені у національних законодавствах Норвегії та Данії (1970), Франції та Нідерландів (1978), Австралії та Нової Зеландії (1982), Канаді (1983), Австрії (1987) тощо.

Важливим документом, спрямованим на реалізацію інформаційної відкритості органів державного управління в межах Ради Європи, стала Рекомендація № R (81) 19 Комітету Міністрів “Про доступ до інформації, що знаходиться у володінні державних органів” 1981 р., якою, зокрема, урядам держав-членів у законотворчій та практичній діяльності було рекомендовано керуватися низкою принципів, а саме:

– кожна людина, яка знаходиться під юрисдикцією держави-члена, має право на отримання за запитом інформації, що знаходиться в розпорядженні державних відомств, за винятком законодавчих органів і органів судової влади;

– для забезпечення доступу до інформації слід вжити відповідних ефективних заходів;

– у доступі до інформації не може бути відмовлено, мотивуючи це тим, що особа, яка звернулася за інформацією, не має особистих інтересів в цій сфері;

– доступ до інформації забезпечується з урахуванням рівності прав;

– згадані принципи підлягають обмеженню лише у випадках, необхідних в демократичному суспільстві для захисту його законних інтересів (наприклад, щодо національної безпеки, суспільної безпеки, громадського порядку, економічного добробуту країни, запобігання злочинам та убезпечення від розголошення інформації, одержаної конфіденційно), а також для захисту приватного життя та інших

легітимних приватних інтересів, однак з урахуванням особливого інтересу кожної людини до інформації в розпорядженні державних відомств, яка стосується її особисто;

– кожне звернення за інформацією повинне розглядатися протягом адекватного терміну;

– державне відомство, яке відмовляє в наданні інформації, повинне пояснити причину відмови відповідно до закону чи практики діяльності;

– кожна відмова в наданні інформації може бути оскарженою [276].

Пізніше було ухвалено кілька документів, якими доповнено й розширено базові принципи інформаційної відкритості, описані вище, а саме: Рекомендацію Rec (2002)2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про доступ до офіційних документів [277] та Конвенцію Ради Європи про доступ до офіційних документів 2009 р. [235].

Останні роки характеризуються справжньою революцією у сфері права на інформацію, під яким, зазвичай, розуміють право на доступ до інформації, що належить державі. Варто згадати, що в 1990 р. лише в 13 країнах були прийняті національні закони про право на інформацію [91, с. 3], на кінець 2012 р. їх кількість зросла до 93 [304], а на сьогодні вже до 119 [220]. На той час право на свободу доступу до інформації переважно розглядалося як елемент реформи адміністративної влади, сьогодні воно виступає одним із фундаментальних прав людини, а низка країн світу включає його до переліку конституційно гарантованих прав людини.

Кінець ХХ ст. ознаменувався тим, що упродовж останніх кількох років дедалі більше країн приймають відповідне законодавство про доступ громадян до інформації. Поняття “свободи інформації” стало сьогодні досить популярним, а її втілення у законодавчих нормах країн світу реалізується по-різному: від реального надання громадськості доступу до інформації публічного характеру до певного обмеження цього процесу.

На сьогодні національне законодавство країн світу з питань доступу

до інформації, що становить суспільний інтерес, має відповідати таким основним принципам, запропонованим Організацією Об'єднаних Націй та неурядовою організацією Article 19:

1. Максимально можливе розкриття інформації. Цей принцип означає, що вся інформація, якою володіють органи публічної влади, повинна оприлюднюватися. Це концептуальний принцип, який має бути закріплений в конституції як в основному законі країни. Тобто обов'язок держави розкривати інформацію повинен законодавчо кореспондуватися з правом окремих громадян і організацій отримувати цю інформацію. Ніхто не повинен обґрунтовувати необхідність отримання інформації, а, навпаки, органи влади у разі відмови зобов'язані мотивувати свою відмову, доводячи, що інформація, в наданні якої вони відмовляються, входить в перелік інформації з обмеженим доступом.

2. Оприлюднення основної інформації про діяльність органів державної влади. Свобода інформації означає обов'язок органів публічної влади не тільки надавати інформацію у відповідь на запит (реактивний спосіб надання інформації), але й широко розповсюджувати документи, інформація в яких становить суспільний інтерес. Ефективний доступ залежить від активності органів публічної влади в розповсюдженні ключових категорій інформації (активний спосіб надання інформації).

3. Сприяння органів державної влади щодо відкритості й прозорості їхньої діяльності. Бездіяльність чиновників може підірвати реалізацію навіть найпрогресивнішого законодавства у сфері доступу до інформації. Тому необхідно розвивати правозастосовчу практику: з одного боку, інформувати представників суспільства про їхні права на доступ до інформації, а з іншого – проводити навчання чиновників, формувати стимули, пропагувати успішну правозастосовчу практику.

4. Винятки щодо оприлюднення інформації повинні бути виключними й однозначними. Виключення мають бути чітко

сформульовані, а їх кількість – обмеженою. Органи публічної влади не можуть бути виключені з-під сфери дії закону про доступ до інформації. У разі, коли обмеженню підлягає лише частина документа, то частина документа, що залишилася, має бути оприлюднена, якщо її без викривлення змісту можна відокремити від цілого документа.

5. Швидке опрацювання інформаційних запитів, правомірність відмов. Процедура прийняття рішення щодо надання інформації на запит повинна передбачати три різні рівні: вирішення безпосередньо в органі публічної влади, оскарження до незалежного та (або) вищого органу влади і судовий розгляд. У кожному органі публічної влади мають бути створені відкриті доступні механізми для отримання громадянами інформації, зокрема спеціально уповноважені структурні підрозділи і посадові особи, до обов'язків яких має належати надання допомоги заявникам у складанні запиту.

6. Обґрунтованість витрат на задоволення інформаційних запитів. Плата за надання інформації не має бути надмірною, щоб не бути перешкодою для опрацювання запиту, оскільки в довгостроковій перспективі користь відкриття інформації може значно перевищити витрати на її надання. В світі розроблені різні механізми для обмеження розміру плати за надання інформації. Наприклад, в одному випадку встановлюється однакова плата для кожного запиту, в іншому – диференційована залежно від фактичних витрат на підбір і надання інформації. Плата за надання персональної інформації має бути або зовсім знята, або істотно знижена.

7. Відкритість засідань органів державної влади для громадськості. Свобода інформації включає право громадськості на інформацію про діяльність органів влади, зокрема можливість брати участь в процесі ухвалення рішень. Інформація про час проведення засідань повинна завчасно доводитися до відома громадськості.

8. Відповідність законодавства принципу максимально можливого розкриття інформації. Закон про свободу інформації повинен передбачати (наскільки це можливо), щоб інші чинні закони тлумачилися відповідно до його положень. Перелік виключень має бути вичерпним і у жодному разі не розширюватися іншими законами. Офіційні особи, які сумлінно й обґрунтовано надали інформацію, мають бути захищені від переслідування і покарання, навіть якщо згодом виявиться, що інформація не підлягала оприлюдненню. Цей захід спрямований на зниження бар'єрів для простих чиновників, які можуть діяти дуже обережно, надаючи інформацію на запити, щоб уникнути персональних ризиків.

9. Правовий захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства з питань доступу до інформації, що становить суспільний інтерес (викривачів). Громадяни, які інформують про правопорушення, мають бути захищені від будь-яких правових, адміністративних або дисциплінарних санкцій за повідомлення такої інформації. Право на захист повинні мати викривачі, якщо вони діють сумлінно і впевнені, що інформація правдива, а також надають відповідні докази [91, с. 33–44; 163].

Міжнародний досвід щодо правового захисту осіб, які повідомляють про порушення законодавства з питань доступу до інформації, що становить суспільний інтерес, свідчить про те, що ефективний і дієвий захист прав та інтересів викривачів можливий лише шляхом розроблення й ухвалення спеціального комплексного нормативного документа, що здатен забезпечити прозорість, відкритість та підзвітність діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, своєчасне виявлення та запобігання діям, рішенням чи бездіяльності, які становлять шкоду або потенційно можуть становити загрозу суспільним інтересам, гарантувати забезпечення ефективного захисту викривачів, утвердження свободи діяльності засобів масової інформації та захисту свободи слова.

Відтак, інформаційна відкритість за своєю суттю є технологією

двосторонньої взаємодії суспільства й органів державного управління та місцевого самоврядування, максимальне досягнення якої в умовах сьогодення трактується як одне з основоположних завдань держави, адже його виконання уможливить громадянам одержувати повну, об'єктивну й достовірну інформацію про діяльність державної та муніципальної влади для подальшого аналізу й оцінювання, проведення конструктивного діалогу у разі виявлення недоліків чи протиріч. У цих процесах відповідальність за якість лежить на обох сторонах, оскільки суспільство здійснює перманентний контроль за якістю діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування, за виконанням делегованих цим органам повноважень, що втілені у їхніх функціях і завданнях, а, відповідно, і у прийнятих рішеннях, які стосуються всіх сфер людської життєдіяльності, а влада зобов'язана бути підзвітною перед суспільством, відповідаючи в першу чергу за своєчасне й повне надання інформації про результати своєї діяльності. Забезпечення ефективності інформаційної відкритості – завдання першочергове, причому і для органів державного управління й місцевого самоврядування, і для суспільства в особі як його окремих представників, так і об'єднань громадян в умовах їх спільної зацікавленості у досягненні кінцевого результату.

Нині країни кожного континенту мають відповідне законодавство, яким врегульовано питання свободи доступу до інформації, що становить суспільний інтерес. Тому можна стверджувати про глобальність прийняття відповідного інформаційного законодавства, яким підкреслюється його важливість і статус у світі. Водночас законодавча база країн світу з питань доступу до інформації, що становить суспільний інтерес, є досить різною за своїм змістом. В одних країнах – це гарантоване законом право і реальна можливість громадян одержати доступ до інформації, яка їх цікавить, в інших – це право є лише декларативним та доволі обмеженим.

Таким чином, ретроспективний аналіз інформаційного законодавства

дав змогу простежити зміну ставлення до інформації упродовж кількох десятиліть. Важливість забезпечення доступу до інформації, що становить суспільний інтерес, була визнана у Швеції понад 250 років тому, а великого поширення ця концепція набула лише в кінці ХХ ст. Вона втілена в конкретних гарантіях конституцій країн, які перебувають у процесі переходу до демократичних форм правління, у прийнятті законів та стратегій, що забезпечують практичне додержання права на вільний доступ громадян до інформації публічного характеру.

3.2 Еволюція підходів щодо гарантування права громадян на суспільно значущу інформацію

Науковий дискурс на тему прозорості й відкритості діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування триває вже не одне десятиліття. Однією з основоположних складових цього процесу вважаємо організацію та забезпечення ефективного доступу громадян до інформації суб'єктів владних повноважень [130], яке втілюється у понятті “інформаційної відкритості”. Інформаційна відкритість суб'єктів владних повноважень є ключовим фактором формування довіри до влади, участі громадян у вирішенні питань, що становлять суспільний інтерес, є визначальною у забезпеченні дієвості та ефективності діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. За останніх кілька років значно зросла увага до проблем організації доступу до інформації, особливо тієї її частини, що становить публічний інтерес.

Право на свободу інформації та доступу до неї є невід'ємним правом людини і громадянина. Громадяни, зокрема, мають право знати про діяльність уряду, володіти інформацією, розміщеною в офіційних документах. Концепція вільного доступу до інформації є відносно новою, хоча її історичні витоки сягають XVIII ст., доби Просвітництва.

Перший у світі закон про свободу інформації був прийнятий шведським парламентом у 1766 році [294]. З того часу принцип публічності набув особливо важливого значення і став центральною категорією для країн Північної ради (Данія, Ісландія, Норвегія, Фінляндія та Швеція).

Шведський закон про свободу преси (друку) складався з преамбули, чотирнадцяти статей та прикінцевих положень [294]. У преамбулі наголошувалося на тому, що установа законодавством свобода письма та преси сприяє розвитку та поширенню наукових знань, створює

можливості для поліпшення обізнаності та оцінювання системи урядування. Така свобода повинна розглядатися як один із найкращих засобів забезпечення моральності, способів виконання волі законодавця. Йшлося там і про заборону цензури; натомість на авторів текстів та видавців покладалася відповідальність щодо опублікування відповідних матеріалів. Також було створено відповідний орган, основним завданням якого був нагляд за додержанням вимог законодавства і недопущення розповсюдження заборонених чи аморальних книжок.

З метою формування цілісного уявлення про важливість прийняття шведського Закону про свободу преси (друку) 1766 р., наведемо докладну характеристику кожної зі складових частин цього нормативно-правового акта.

Ст. 1 було заборонено писати або публікувати будь-які матеріали, що суперечили віросповіданню та євангелістській доктрині [274]. Визнані винними у порушенні цієї вимоги були зобов'язані сплачувати відповідний штраф. Якщо текст містив елементи богохульства, особу карали за найсуворішими нормами чинного на той час законодавства. Нагляд за додержанням цієї норми покладалася на консисторію – колегіальний церковний орган, колегію кардиналів.

Беззаперечною фундаментальною основою Шведського Королівства був король, про що йшлося у ст. 2. Саме король, а не будь-хто інший, повинен був управляти своїм королівством відповідно до встановленого законодавством порядку. Він уособлював найвищу законодавчу владу в країні. Жодній особі не було дозволено будь-яким способом намагатися різко критикувати прийняті у Швеції закони з питань інформаційної політики держави. Наслідком таких дій була сплата відповідного штрафу.

Якщо хтось, наголошувалося у ст. 3, намагався у письмовому вигляді висловлювати образливі чи дискредитуючі думки стосовно найвищої влади, він карався за найсуворішими законами Шведського Королівства –

від сплати відповідного штрафу, фізичної розправи і до покарання смертю.

На видавців ст. 4 покладалося зобов'язання вказувати на титульній сторінці прізвище автора. Авторам, які прагнули залишитися анонімними, за їх письмовою згодою надавалося таке право. Незалежно від того, було зазначене прізвище автора на титульній сторінці книги чи ні, видавець був зобов'язаний вказувати своє найменування, місце видання й дату публікування. Нехтування цим обов'язком тягло за собою сплату відповідного штрафу. Шість примірників опублікованих матеріалів видавець був зобов'язаний належним чином передавати адміністрації Королівства, державному архіву, королівській бібліотеці та трьом королівським університетам. Невиконання цієї вимоги загрожувало сплатою відповідного штрафу.

Будь-яким матеріалам, які не суперечили законодавчим заборонам, ст. 5 надавався дозвіл на розповсюдження у письмовій та друкованій формах. Ці матеріали могли видаватися будь-якою мовою та у будь-який спосіб, незалежно від тематики – теологічної, етичної, історичної, наукової, економічної, інформації про діяльність уряду та державних службовців, об'єднань громадян тощо; різноманітності інформації, яка могла бути корисною та становити суспільний інтерес. При цьому важливо було урахувати вимоги щодо недопущення до публікування матеріалів, які могли загрожувати основним засадам політичного устрою Шведського Королівства. Відповідним чином було дозволено публікувати матеріали про взаємодію та взаємовідносини Королівства з іншими державами світу, окрім інформації, яка становила державну таємницю.

Ст. 6 проголошена свобода преси розповсюджувалася також на всі види кореспонденції та документів незалежно від часу їх створення, в тому числі й офіційні.

Судові рішення також підлягали негайному публікуванню (ст. 7) з метою забезпечення прозорості судових процесів, установлення факту

неупередженості суддів та захисту їхньої честі. Закон також розповсюджувався на висвітлення діяльності судових органів щодо справ державного характеру, за винятком тих, які становили державну таємницю (ст. 8). Стосувалося це й осіб, в інтересах яких ці судові справи розглядалися (ст. 9).

Особлива роль ст. 10 відводилася на дозвіл друкування усіх рішень, приписів, інструкцій, правил, постанов, розпоряджень, прав та повноважень тощо, виданих органами державної влади, незалежно від часу і способу їх створення. Окрім того, в усіх архівах до цих документів забезпечувався вільний доступ з метою їхнього копіювання в місці зберігання та, за потреби, – надання засвідчених копій.

Усі записи парламентського діловодства, окрім інформації, яка становила державну таємницю, підлягали обов'язковому розголошенню у друкованій формі (ст. 11) з метою поширення відомостей про діяльність відповідних органів державної влади. Пріоритетною була історична тематика про діяльність правителів та їхніх урядів з наданням переваги реальним історичним подіям і фактам (ст. 12).

Ст. 13 декларувалася можливість опублікування будь-яких інших, не перелічених детально в законі матеріалів, які прямо не суперечили установленим нормам; надавалася можливість робити їх надбанням громадськості.

Право на свободу письма і преси (друку), проголошене законом, було невід'ємним основоположним правом (ст. 14). Ніхто не мав права посягати на звуження чи зміну закону, а органи державної влади контролювали додержання цієї вимоги, зокрема щодо найменших модифікацій, змін чи трактувань, які звужували право на свободу письма і преси (друку).

Таким чином, перший у світі нормативно-правовий акт щодо регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері містив кілька

прогресивних на той час ідей, які й сьогодні відображені у відповідному законодавстві багатьох країн світу. До таких основних характеристик ми зараховуємо:

- обов'язковість оприлюднення інформації про діяльність органів державної влади;
- обов'язковість поширення правової інформації (рішення, приписи, постанови тощо);
- забезпечення вільного доступу громадян до офіційної інформації шляхом розміщення у державних архівах;
- вимога щодо наявності певної кількості обов'язкових примірників видання та їх розповсюдження;
- наявність бібліографічного апарату видання: найменування видавця, місця видання, дати публікування тощо.

Слід зауважити, що право на свободу інформації за останні десятиліття набуло міжнародного характеру. Так, статті 19 Загальної декларації прав людини [292] і Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [258] гарантують право кожної людини на пошук і розголошення інформації, що, зокрема, передбачають право кожного на свободу доступу до неї. У зв'язку з цим значно зросла кількість країн у світі, які прийняли відповідні нормативно-правові акти у сфері забезпечення вільного доступу до інформації, в тому числі публічної.

Протягом останніх шести років список таких країн постійно поповнювався, зокрема: Гаяна, Кот-д'Івуар, Руанда, Сьєрра-Леоне, Південний Судан, Іспанія (2013); Афганістан, Мальдіви, Мозамбік, Палау, Парагвай (2014); Буркіна-Фасо, Казахстан, Судан (2015); Кенія, Філіппіни, Шрі-Ланка, Танзанія, Того, В'єтнам, Вануату, Малаві (2016); Ліван (2017); Кіпр, Люксембург (2018). Згідно з даними, розміщеними на ресурсі [220], загальна кількість таких країн на сьогодні становить 119.

За основу більшості згаданих нормативно-правових актів було взято

підхід, установлений першим у світі законом, що регулював суспільні відносини в інформаційній сфері – про свободу преси (друку) 1766 р. Винятком не став і Закон США про свободу інформації 1966 р. [288], описану в якому модель доступу до інформації наслідують тепер більшість країн світу. Згаданий нормативно-правовий акт гарантує право доступу громадськості до федеральної урядової інформації. Згідно з його положеннями в США утворено відповідні служби з визначення місцезнаходження урядової інформації, що забезпечують доступ до неї шляхом ідентифікації відповідного джерела для користувачів, описують наявну інформацію та допомагають у забезпеченні доступу до неї.

Поняття концепції свободи доступу до інформації, що виникло у зв'язку із застосуванням норм цього закону, вживається тепер у розумінні свободи висловлення думок будь-яким способом в усній, письмовій чи друкованій формі. На сьогодні поняття “свобода інформації” трактується по-різному. Зазвичай воно вживається як синонім щодо забезпечення доступу до інформації чи документів через нормативно встановлений обов'язок органів державної влади та місцевого самоврядування його надавати. Окрім того, право доступу громадян до інформації чи документів гарантоване їм апріорі, навіть без необхідності обґрунтування причин такого надання.

У зв'язку із викладеним вище з метою вироблення загальних, уніфікованих підходів до процесів надання доступу до інформації 27–29 лютого 2008 р. в м. Атланта було проведено Міжнародну конференцію щодо права на інформацію публічного характеру. В декларації, прийнятій на конференції, проголошувалося:

– фундаментальне право на доступ до інформації властиве всім культурам та системам правління;

– відсутність доступу до інформації непропорційно впливає на різні верстви населення, а тому таке право має гарантуватися всім класам

суспільства;

- право на доступ до інформації є основоположним;
- гласність є необхідним та дійовим інструментом забезпечення безпеки людини і держави;
- нові технології полегшують доступ до інформації, проте існують чинники, що обмежують такий доступ, а також методи управління даними;
- прийняття комплексного закону істотно, проте цього недостатньо для регламентації та підтримки права на доступ до інформації;
- важливими залишаються питання щодо розроблення відповідної інституційної структури, а також повноважень органів державного управління з питань управління та забезпечення інформацією;
- істотним є підвищення рівня обізнаності громадян стосовно права на доступ до інформації, гарантування правоздатності щодо користування цим правом, стимулювання прозорості серед усіх верств суспільства;
- вільні та незалежні засоби масової інформації виступають основним компонентом формування та користування правом доступу до інформації.

У підсумку декларацією регламентовано низку ключових принципів:

- доступ до інформації є основним правом людини;
- усі держави повинні ухвалювати відповідні законодавчі акти, в яких має бути відображено право на доступ до інформації;
- право на доступ до інформації охоплює всі міжурядові організації, міжнародні інституції, регіональні установи, що повинні стимулювати й підтримувати культуру відкритості;
- право на доступ до інформації має гарантуватися міжнародними та регіональними інструментами, а також національними й наднаціональними законами;
- право на доступ до інформації має стосуватися і недержавних установ, що залучені у державний сектор;

– держави та міжнародні організації повинні розробляти систему заходів з упровадження права на доступ до інформації;

– слід розробляти відповідне законодавство, що гарантуватиме право на доступ до інформації та забезпечуватиме допоміжне нормативно-правове регулювання [223].

У контексті викладеного вище хочемо зауважити, що аналіз історичних аспектів організації та забезпечення доступу до публічної інформації свідчить про досить прогресивні підходи шведського уряду ще у XVIII ст. до цього питання. Відтак, основні елементи шведського інформаційного законодавства лягли в основу інших нормативно-правових актів багатьох країн світу.

3.3 Організація та забезпечення доступу до публічної інформації в Україні

Відповідно до базових положень Конституції [72], в основу створення якої було покладено низку міжнародних нормативно-правових документів, Українською державою кожній людині й громадянину гарантовано широке коло прав і свобод, визначено концептуальні засади відповідальності й окреслено обов'язки, що в сукупності покликані сприяти гармонійному та стабільному функціонуванню і розвитку в сучасному соціумі у всіх сферах людської життєдіяльності. Що стосується інформаційної взаємодії держави в особі органів публічної влади, осіб з різним правовим статусом й суспільства в цілому, то законодавством визначено основоположні складові цієї предметної сфери. Зважаючи на те, що кожна конкретна галузь потребує спеціального нормативного врегулювання й чіткого правового регламентування, український законодавець передбачив їх конкретизацію у галузевих актах законодавства, що мають вищу юридичну силу й досить детально регулюють суспільні відносини, які виникають у зв'язку з їхнім застосуванням. Водночас унаслідок специфіки цієї предметної сфери на практиці виникає чимало неузгодженостей та різночитань, зважаючи до певної міри на уніфікацію й універсальність підходу, закладену в нормах українського спеціального законодавства.

Право на доступ до офіційної інформації, що перебуває у розпорядженні органів публічної влади, вважається одним із основоположних прав людини і громадянина в Україні. Воно є правом інструментальним, тобто таким, що є необхідним для реалізації інших прав і свобод людини, які виникають або потенційно можуть виникнути у зв'язку із його реалізацією (застосуванням чи незастосуванням, що залежить від конкретних умов та обставин), адже без забезпечення доступу

до певних видів інформації індивід часто не може реалізувати інші свої права, у тому числі й право на участь в управлінні державними справами. Таке право вимагає від держави не утримання від втручання у процеси суб'єкт-об'єктної взаємодії при здійсненні управлінського впливу, а активних дій – забезпечення нормативних, організаційних та технічних умов реалізації права особи і всього суспільства на інформацію, зокрема шляхом оприлюднення в ініціативному порядку суспільно важливої інформації [19, с. 10–11].

Розробляючи порушене питання на рівні дисертаційного дослідження, Л.В.Олексюк обґрунтовує необхідність формування в Україні ієрархічної п'ятирівневої моделі, що застосовується по відношенню до системи нормативно-правового регулювання доступу до публічної інформації (у т.ч. відкритих даних), яка, зокрема, містить у собі на верхньому рівні гарантування державою права на доступ до інформації особі, що закріплене в Конституції України; на другому рівні – імплементацію права у запропонованих автором законах про доступ до інформації та її захист, про захист приватності; на третьому рівні – законодавство з процедурних питань реалізації права на доступ до інформації, репрезентоване сукупністю нормативних документів Кабінету Міністрів України; на четвертому рівні – визначення та впровадження організаційних механізмів на рівні нормативно-правових актів центральних органів виконавчої влади; на п'ятому рівні – внутрішні інструкції суб'єктів владних повноважень та володільців баз персональних даних, розроблені на базі технічних регламентів та стандартів, що забезпечує системність взаємозв'язків нормативно-правових та технічних документів і дозволяє систематизувати законодавство, зробити його більш прозорим та відкритим [107, с. 11].

У 2011 р. набув чинності Закон України “Про доступ до публічної інформації” [127], факт ухвалення якого став наступним значним кроком

на шляху до утвердження демократичних принципів функціонування системи публічного управління, що значною мірою конкретизував і деталізував загальне право й процедури інформаційних взаємовідносин між громадянами, державою та суспільством, визначені Основним законом України. Головне його призначення вбачається у визначенні способів та методів взаємодії між суб'єктами та об'єктами управління у сфері забезпечення доступу кожного до інформації, що становить суспільний інтерес. За оцінками фахівців, означений нормативно-правовий акт є досить прогресивним кроком на шляху до максимального наближення держави до кожного громадянина у нашій державі.

Від початку набуття чинності цього закону органами виконавчої влади України проводиться значна робота щодо організаційного забезпечення доступу до публічної інформації: систематично оприлюднюється та надається інформація про їхню діяльність та прийняті рішення; ведеться облік документів, що знаходяться у їхньому володінні та запитів на інформацію; облаштовані спеціальні місця для роботи запитувачів з документами чи їх копіями; розроблені форми та порядок подання запитів на інформацію; приділяється значна увага активній інформаційно-роз'яснювальній роботі серед населення про їх права, передбачені законодавством.

У країнах з розвиненою демократією практика закріплення права громадян на інформацію та вільного доступу до неї, а також установа вичерпного переліку необхідних критеріїв та умов віднесення різних видів інформації до категорії з обмеженим доступом (конфіденційної, таємної чи службової) має доволі тривалу традицію. Питання забезпечення доступу громадян до публічної інформації врегульоване по-різному на рівні стандартів для різних правових режимів, що регламентують ці питання як на національному, міжнародному, так і наднаціональному рівнях [168; 156; 19].

Текстом згаданого нами закону, зокрема частиною другою ст. 6, український законодавець заклав певні обмеження щодо оприлюднення інформації, яка потенційно може становити суспільний інтерес. Таким чином, за умови відповідності певним критеріям (у науковій літературі цей інструментарій дістав назву “трискладового тесту”) доступ до інформації може бути обмежено. Так, відповідно до Закону України “Про доступ до публічної інформації” обмеження доступу до інформації здійснюється при дотриманні сукупності таких вимог:

по-перше, виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров’я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя;

по-друге, розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам;

по-третє, шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні [127].

Законодавцем обраний саме такий уніфікований й універсалізований підхід до визначення порядку здійснення обмеження доступу до інформації, оскільки він найкращим чином забезпечує максимальну відкритість офіційної інформації та реалізацію права кожного на неї. Інші підходи, наприклад, визначення типів документів або кола питань, які підлягають безумовному обмеженню в доступі, є неприйнятними й недоцільними, оскільки їх застосування уможливило б автоматичну відмову в доступі з боку органів публічної влади різних ієрархічних та організаційно-правових рівнів, незважаючи на зміст інформації та можливість заподіяння шкоди певним захищеним інтересам внаслідок її розголошення або оприлюднення. Тому саме обраний підхід

дозволяє реалізувати головний принцип правового регулювання доступу до інформації – презумпцію відкритості всієї інформації, якою володіє її розпорядник, і, одночасно, винятковість будь-якого обмеження в доступі до неї [19, с. 22], причому означені вимоги та необхідність застосування інструментарію “трискладового тесту” стосуються всіх без винятку гілок публічної влади – виконавчої, законодавчої й судової – суб’єктів публічного права.

Тим часом, інституційне забезпечення у вигляді чіткої процедури “трискладового тесту” у правовому полі України завершеного та впорядкованого вигляду не набуло досі. Певна нечіткість формулювань у частині обмеження доступу до інформації створює небезпеку неоднозначного застосування цього інструментарію, а як наслідок – ризик неправомірного обмеження права громадян на отримання інформації, якою розпоряджаються органи публічної влади [73, с. 143–144]. Тому видається логічним, що категоріальна чіткість та однозначність допомогли б коректно й однозначно застосовувати “трискладовий тест”, зараховуючи ту чи іншу інформацію до певних її видів, зокрема й до категорії з обмеженим доступом [8, с. 28].

Згідно з викладеним вище сутність “трискладового тесту” зводиться до побудови своєрідної конструкції, що застосовується в юриспруденції як інструментарій для здійснення перевірки наявності чи відсутності умов та вимог щодо обмеження доступу до певних видів інформації, а також ознак і атрибутів для адекватного й правомірного її зарахування до відповідної категорії органами публічної влади, що за чинним законодавством іменуються суб’єктами владних повноважень. З цього випливає, що зарахування інформації до певної категорії з подальшим обмеженням доступу до неї без застосування інструментарію, передбаченого законодавцем (“трискладового тесту”, який не є українським винаходом, адже має давню традицію в законодавчих і

підзаконних актах країн з розвинутою демократією, однак власне в такому вигляді і саме в такій інтерпретації вживається у правовому полі нашої держави), може бути потрактоване й розглядатися як порушення чинного законодавства і тим самим порушувати конституційне право особи та громадянина на інформацію.

Саме “трискладовий тест” як юридичний інструментарій перевірки правомірності засекречення інформації покликаний забезпечити дотримання права кожного на отримання повної та достовірної інформації про діяльність органів публічної влади. Проте практика впровадження й застосування цих правових норм різними суспільними інститутами почала на сьогодні розвиватися шляхом, відмінним від демократичних стандартів, адже подекуди вони неправомірно обмежують доступ до публічної інформації і запитувачі змушені доводити свої конституційно гарантовані, однак належним чином не забезпечені права у судовому порядку [156, с. 4].

Стосовно етимології згаданого поняття зазначимо, що воно є до певної міри умовним і прямо у законодавстві не згадується. Тест іменується трискладовим тому, що складається з трьох обов’язкових для виконання умов (складових), повне (всіх без винятку) задоволення яких вважається законодавцем правомірною й достатньою мірою обґрунтованою підставою для зарахування інформації до категорії конфіденційної, таємної або службової та дає, відповідно, можливість застосовувати обмеження доступу громадськості до неї згідно з нормами чинного законодавства України.

За відсутності хоча б однієї з вищезгаданих складових інформація вважається відкритою і підлягає обов’язковому оприлюдненню. Це означає, що орган публічної влади або відповідальна посадова особа зобов’язані інформацію, що становить суспільний інтерес або потенційно може його становити, оприлюднювати у встановленому законодавством порядку або ж довести, що у кожному конкретному випадку наявні всі три підстави

обмежити доступ до неї [92, с. 31; 41, с. 16].

Водночас у випадку зарахування інформації, яка потенційно може становити суспільний інтерес, до категорії “для службового користування”, таємної чи конфіденційної й відсутності відповідного висновку розпорядника інформації щодо наявності хоча б однієї з трьох підстав “трискладового тесту” означає, що законних підстав для обмеження доступу до інформації немає, а відмова у доступі до публічної інформації вважається законодавцем необґрунтованою. Виявлення факту відмови у задоволенні запиту на інформацію без застосування органом публічної влади інструментарію “трискладового тесту” або лише часткового його застосування може стати підставою для визнання такої відмови розпорядника протиправною [137] й потягнути за собою настання юридичної відповідальності.

З викладеного вище випливає, що обмеження доступу до публічної інформації без застосування “трискладового тесту” є незаконним і порушує право особи та громадянина на інформацію, гарантоване їм нормативно-правовими актами вищої юридичної сили, а тому будь-якому обмеженню доступу до інформації з боку розпорядника повинно передувати застосування цього інструментарію.

“Трискладовий тест” за своєю суттю формується з трьох взаємопов’язаних частин – визначення правомірних (легітимних) інтересів, задля захисту яких розпорядник може обмежити доступ до інформації, перевірки на заподіяння шкоди і перевірки на суспільний інтерес [19, с. 23, 47].

Не зважаючи на те, що категорії відкритості й прозорості діяльності різного роду соціальних інститутів останніми роками набули великого поширення і ввійшли у практику, перетворившись на аксіому й невід’ємний атрибут сучасності, єдиного підходу до побудови оптимальної й максимально ефективної стратегії комунікативної взаємодії [243, с. 5]

між громадянами, державою та суспільством виробити не вдалося.

Практика діяльності органів публічної влади в Україні свідчить про певні зловживання в процесі накладання обмежень на окремі види інформації шляхом переведення їх у ранг з обмеженим доступом (конфіденційної, таємної або службової), подекуди безпідставно й необґрунтовано. У звітах міжнародних експертів з питань практичного забезпечення інформаційної відкритості органів публічної влади в Україні наголошується, що суспільний інтерес часто взагалі не враховується, а необхідність проведення “трискладового тесту” ігнорується під час ухвалення рішень щодо оприлюднення інформації та переведення її у ранг публічної [262, с. 12].

У чинному правовому полі України з метою забезпечення максимальної відкритості й прозорості діяльності органів публічної влади, наближення громадян до влади, реальної участі кожного в управлінні державними справами закладено так звану презумпцію відкритості публічної інформації [171, с. 15], яка на практиці має означати, що будь-яка інформація, яка становить чи потенційно може становити суспільний інтерес, вважається відкритою за винятком тієї, щодо якої відповідно до законодавства встановлене обмеження до її оприлюднення й віднесення з урахуванням відповідних критеріїв та ознак до однієї з категорій – конфіденційної, таємної або службової. Таким чином, органи публічної влади не мають права на власний розсуд вирішувати, яку інформацію вони хочуть оприлюднювати, а щодо якої встановлювати порядок і процедури обмеження, зараховуючи її до однієї зі згаданих категорій. Водночас запитувач інформації не повинен щоразу, коли виникає суспільний запит, доводити органу публічної влади факт публічності інформації та обов’язковість її оприлюднення у встановленому законодавством порядку.

Натомість обов’язок доведення можливості обмеження доступу до інформації покладається саме на розпорядника публічної інформації [19,

с. 44]. Інакше кажучи, принцип презумпції відкритості інформації означає, що розпорядник (орган публічної влади) оприлюднює або надає на запити будь-яку інформацію, якою він володіє чи має володіти, якщо не доведе, що на підставі конкретного закону і відповідно до “трискладового тесту” вона може бути обмежена в доступі. Однак незважаючи на простоту цієї вимоги, на практиці виникають численні суперечки, конфлікти та судові спори з цього приводу [171, с. 15].

Український законодавець передбачив вимогу щодо складання органами публічної влади переліку відомостей, що становлять службову інформацію, віднесення даних до якого є прерогативою цих органів. Як правило, такий перелік має складатись з абстрактних категорій інформації, що може бути зарахована до службової, безвідносно до конкретної інформації (конкретного документа). А тому цей перелік, доступ до якого у жодному разі не може бути обмежений, слугує лише орієнтиром для запитувачів щодо інформації, доступ до якої може бути обмежений у разі, якщо застосування “трискладового тесту” в кожному конкретному випадку надасть підстави для її обмеження.

Згідно з роз’ясненням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо віднесення публічної інформації до службової згідно із Законом “Про доступ до публічної інформації”, розробленим спільно з Експертною радою при Представникові Уповноваженого з прав людини [157], інструментарій “трискладового тесту” під час складання переліку відомостей, що становлять службову інформацію, застосовуватися не повинен, оскільки в цьому разі йдеться про абстрактні категорії відомостей. Натомість він обов’язково застосовується у кожному конкретному випадку, коли певній інформації надається гриф “для службового користування”. При цьому він має застосовуватися в тому числі й до інформації, якій раніше було надано статус службової, конфіденційної чи таємної, для повторної перевірки наявності/відсутності підстав для її віднесення до

відповідної категорії з урахуванням терміну давності й темпорального чинника.

Відповідно, “трискладовий тест” на практиці повинен застосовуватися у першому і кожному наступному випадку обмеження доступу до інформації, навіть якщо раніше відповідну інформацію вже було обмежено в доступі [217, с. 16]. Також слід зважати на те, що українським законодавством встановлено, що обмеженню підлягає інформація, а не документ [127], відповідно, інформація може бути обмежена в доступі громадськості виключно в тій частині, яка повною мірою відповідає вимогам та умовам “трискладового тесту” і пройшла його. Натомість інформація з обмеженим доступом, яка у визначеному законодавством порядку була оприлюднена раніше, повинна правомірно надаватися її розпорядником.

Органам публічної влади – розпорядникам інформації – рекомендовано переглянути документи, якими вони володіють і які містять гриф обмеження доступу до інформації, та перевірити законність такого обмеження відповідно до чинного законодавства, оскільки на практиці виникає багато спірних питань щодо правильного розуміння і застосування положень нормативно-правових актів України (у тому числі й інструментарію “трискладового тесту”) в частині обмеження доступу до публічної інформації шляхом віднесення її до службової [157].

На важливості й неухильності додержання вимог законодавства, зокрема щодо застосування “трискладового тесту” при визначенні законності та обґрунтованості обмеження доступу до інформації, наголошено у постанові Пленуму Вищого адміністративного суду України [137], таку необхідність констатують і міжнародні фахівці [295, с. 235].

О.Л.Ващук зазначає, що зарахування інформації до категорії з обмеженим доступом (конфіденційної, таємної чи службової) можливе виключно за умови проходження “трискладового тесту”: 1) коли

розповсюдження інформації може загрожувати легітимній меті, 2) при з'ясуванні факту того, чи буде суттєвою шкода від розповсюдження конкретної інформації, 3) співвіднесення шкоди від оприлюднення такої інформації та її втаємничення з метою виявлення того, що є більш суттєвим (у літературі також вживається поняття “зважування” [114, с. 110; 19, с. 78–80]). Обмежуючи доступ до певної інформації, орган публічної влади зобов'язаний довести наявність усіх трьох перерахованих складових. Автор підкреслює, що “трискладовий тест” є новацією, запровадженою Законом України “Про доступ до публічної інформації” і саме у зв'язку із його застосуванням ймовірно виникатиме чимало суперечок та судових спорів. Однак саме така процедура закриття інформації (чи обмеження доступу до неї) передбачена більшістю міжнародних нормативних актів з прав людини та використовується у практиці країн з розвиненою демократією [217, с. 6–7; 168; 156; 19].

Підсумовуючи викладене вище, вважаємо за доцільне зазначити, що застосування інструментарію “трискладового тесту” на практиці повинно дати однозначну відповідь, запропоновану із двох альтернативних, зокрема:

1) у доступі громадськості до інформації органом публічної влади не може бути відмовлено у зв'язку з відсутністю підстав (інтересу) для обмеження, цим інтересам не завдаватиметься істотної шкоди внаслідок її розголошення, ймовірність цієї шкоди є лише гіпотетичною або ж вона не переважає суспільного інтересу в результаті забезпечення цього доступу; відповідно, така інформація підлягає обов'язковому наданню згідно з чинним законодавством;

2) інформації, яка може потенційно становити суспільний інтерес, надається статус інформації з обмеженим доступом (конфіденційної, таємної, службової); відповідно, доступ до неї органом публічної влади обмежується, оскільки її розголошення завдасть чи може завдати істотної

шкоди одному або кільком державним інтересам, передбаченим законодавцем, і вона переважає суспільний інтерес у такому отриманні.

Отже, інструментарій “трискладового тесту” покликаний збалансувати два різнополярних права, гарантованих українським законодавством: забезпечення доступу до інформації з урахуванням презумпції відкритості всієї інформації органів публічного управління та обмеження такого доступу шляхом переведення окремих видів інформації в категорію конфіденційної, таємної або службової, оскільки в кожному конкретному випадку має проводитися перевірка того, який з інтересів переважає та який з них більшою мірою узгоджується із суспільним інтересом – відповідно, в підсумку відбувається або ж оприлюднення інформації, або ж обмеження доступу до неї.

Не зважаючи на прогресивність досліджуваного напряму державної політики, нині його потенціал видається не повною мірою реалізованим в Україні. Відтак, у цьому контексті, на думку дослідників, потребують удосконалення такі пріоритетні сфери: порядок і процедури надання адміністративних, управлінських та інших державних послуг/сервісів; категорійно-понятійний апарат; захист даних; систематизація; визначення і визнання державою процедур, методів і механізмів ідентифікації запитувачів та надавачів інформації, головного органу у системі центральних органів виконавчої влади у сфері забезпечення свободи слова та доступу до інформації; встановлення державного контролю у сфері доступу до інформації зі збереженням громадського і парламентського контролю; введення процедури постійного аудиту після стандартизації адміністративних та інших державних сервісів, аналіз і оцінювання державної політики з метою її постійного і поступового вдосконалення; спрощення процедур створення веб-сайтів суб'єктів владних повноважень, їх уніфікація, обов'язковість їх наявності; запровадження можливості електронного доступу до публічної інформації та запитів щодо

адміністративних та інших державних сервісів різними способами й технічними пристроями – електронною поштою, сервісами веб-сайту, телефоном, факсом тощо; перегляд адміністративної та кримінальної відповідальності осіб, які працюють в органах державного управління та місцевого самоврядування, за правопорушення у сфері доступу до публічної інформації та розгляду звернень громадян; уточнення процедур і нормативних документів у сфері захисту інформації; інші процедурні аспекти, пов'язані з електронною взаємодією державних органів та інтеперабельністю [107, с. 12–13].

Узагальнюючи викладене вище, вважаємо, що з метою оптимізації роботи органів державного управління та місцевого самоврядування, вдосконалення цього напрямку й підвищення його ефективності варто звернути особливу увагу на організацію процесу для максимального досягнення мети і цілей законодавства у сфері доступу до публічної інформації та дотичних до нього нормативно-правових та інших підзаконних актів, з одного боку, а з другого – забезпечити при цьому витрачання мінімальних ресурсів розпорядників інформації, здійснюючи постійний моніторинг та оцінювання, щоб виявити типові труднощі, з якими стикаються запитувачі, отримуючи публічну інформацію у тій чи іншій формі, а також недоліки в роботі розпорядників, що їх породжують, вживаючи натомість відповідні заходи, аби ця робота перетворилася на перманентний і безперервний процес зі зміщенням акцентів з реактивної на проактивну державну політику.

Питання забезпечення доступу громадян до інформації, що становить суспільний інтерес, на перший погляд, не повинно викликати жодних неоднозначностей, розбіжностей та альтернатив. Адже якщо виникає суспільний запит на певного роду інформацію і вона перебуває у володінні суб'єкта владних повноважень або ж цьому суб'єкту відомо, де така інформація може бути одержана, відповідна інформація має бути

надана запитувачеві згідно із презумпцією відкритості офіційної інформації. Однак на практиці процес забезпечення доступу до такої інформації є набагато складнішим і передбачає проходження кількох взаємопов'язаних і взаємозалежних етапів, відповідно до яких така інформація може бути надана або ж доступ до неї буде обмежено. У процесах забезпечення інформаційної відкритості органів публічної влади в Україні інструментарій “трискладового тесту” відіграє одну з ключових ролей при визначенні обґрунтованості й доцільності обмеження доступу громадян до інформації, що потенційно може становити суспільний інтерес. Зважаючи на його дієвість, видається доцільним проводити подальші наукові розвідки з питань, що стосуються його практичної реалізації в процесі взаємодії суб'єктів та об'єктів публічного управління з урахуванням досвіду провідних країн світу і застосуванням кращих зарубіжних практик.

РОЗДІЛ 4. СОЦІОГУМАНІТАРНІ ЧИННИКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ

4.1 Передумови та наслідки синдрому інформаційної втоми в епоху цифровізації публічного управління України

Розвиток новітніх форм співпраці держави та громадян у межах новітнього тренду сучасності – загальної цифровізації публічного управління, зумовленої докорінною перебудовою державно-громадської взаємодії з урахуванням відповідності реаліям та новим викликам, які виникають на шляху впровадження сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій у всі сфери суспільного життя, характеризується низкою позитивних зрушень у цій сфері, зокрема діяльність органів державного управління й місцевого самоврядування стає більш відкритою, прозорою, максимально зрозумілою й наближеною до звичайних повсякденних потреб окремих індивідів. Однак ці процеси не завжди дозволяють досягнути бажаного ефекту, адже можуть супроводжуватися відсутністю конструктивного діалогу між суб'єктами та об'єктами управління, несприйняттям нових реалій функціонування та спротивом суспільним змінам, низкою негативних проявів, спричинених новітньою суспільною дійсністю. Разом з тим хочемо зауважити, що на всіх без винятку стадіях історичного розвитку людства на етапі їх переходу з однієї в іншу відбувалися значні якісні й кількісні зміни в усіх сферах суспільного життя, у тому числі й соціально-побутовій, політичній, культурно-духовній тощо, характеризуючись як позитивними змінами й певними зрушеннями, так і негативними явищами.

Використання інформації сьогодні перетворилося на найбільш важливу універсальну цінність та незаперечний критерій

щоденної міжсуб'єктної взаємодії, соціальної ієрархії та глобальної цивілізації. В той час, як соціальна й економічна важливість інформації зростають, витрати на її створення, передавання й управління нею зменшуються. З урахуванням нинішніх тенденцій розвитку можна стверджувати, що сучасне суспільство поступово втрачає здатність ефективно управляти інформацією, адже воно саме перетворилося на суб'єкт інформаційного маніпулювання [284].

У сучасному світі в рамках соціологічного підходу актуалізується особистісний вимір, виникає потреба у формуванні нової інформаційної ідеології, нового суспільного порядку, в розробленні концепції людини інформаційної (*homo informaticus*) як наслідку антропологічного поступу й парадигмального розуміння необхідності вироблення стандартів функціонування людиномірних систем у різних сферах життєдіяльності соціуму [174, с. 58]. За таких умов можна говорити, що інформація має біологічне значення для людини й належить до її життєво важливих потреб; інформаційна потреба посідає особливе місце серед великої множини інших, а інколи, за твердженням дослідників, вона навіть перевершує потребу в їжі, воді й навіть повітрі.

Сучасна людина інформаційна повною мірою занурена в інформаційне середовище та залежна від нього. Однак в міру нагромадження інформації їй усе важче орієнтуватися в її кількісному та якісному змісті, відсортовувати та відбирати найнеобхідніше, відгороджувати себе від її надлишку, протистояти негативним інформаційним впливам, інформаційному маніпулюванню тощо.

Людина є істотою інформаційною з огляду на три основні парадигмальні фактори. По-перше, вона є внутрішньою причиною, імперативом, який спонукає до одержання та сприйняття інформації самим суб'єктом ззовні та зсередини, що відображається в інформаційних потребах особистості. По-друге, її життєдіяльність, а основне – праця, не

можливі без інформації задля одержання необхідних результатів. По-третє, вона є уособленням, зосередженням інформації, унікальним банком даних – фізичних, біологічних, соціальних.

Поява людини нового формату та якості – *homo informaticus* – зумовлена тим, що теперішнє покоління усе своє життя з моменту народження проживає у новому, зміненому світі, світі, який зазнає постійного впливу зовнішніх і внутрішніх факторів. Характерними особливостями такої людини можна вважати: здатність швидко переключатися з одного завдання на інше, адаптуватися та пристосовуватися до зовнішніх обставин; творчу самореалізацію; перенесення основних сфер життєдіяльності у віртуальний простір; емоційне вигоряння; просторово-часове стиснення; особливу руйнівну інформаційну перевантаженість; втрату інтересу до досвіду попередніх поколінь тощо.

Новому типу особистості властивий певний рівень самоорганізації й прагнення до пізнання, а серед найбільш пріоритетних особистісних якостей називають такі, як: вмотивованість, цілеспрямованість, раціональність, прагматичність, методичність, зосередженість, послідовність тощо. Тобто все те, що орієнтує дії людини на шляху просування до поставленої мети, досягнення оптимального результату.

Людина інформаційна – активний суб'єкт, який формує соціальні відносини, а інформаційна свобода є основою людини нового типу, що прискорює та інтенсифікує процеси її соціалізації, адекватної добі інформаційного суспільства. Активними учасниками нового соціально-інформаційного режиму стають не потужні соціальні структури, інститути та особистості, а громадяни, активні в інформаційному сенсі, які, своєю чергою, формують новий спосіб конструювання громадянського суспільства і соціуму в цілому.

Зважаючи на недостатність розробленості питань негативних

наслідків загальної цифровізації суспільства загалом та окремих їх проявів зокрема, проблематика дослідження синдрому інформаційної втоми як наукової категорії, її структурно-функціонального аспекту набуває особливого значення в період інноваційних перетворень, які стають поштовхом до трансформаційних змін сучасного соціуму. Означене дає підстави припустити, що всебічний аналіз розглянутої нами наукової теми дасть змогу конкретизувати її суть, охарактеризувати окремі складові загальної проблеми і сприятиме пошуку оптимізаційних шляхів її вирішення.

Так, інформаційно-телекомунікаційні технології вже досить глибоко проникли в усі сфери суспільного життя, діяльність сучасної людини значною мірою залежить від уміння застосовувати їх для вирішення щоденних професійних та побутових питань, відповідати вимогам і викликам, породженим глобалізованим світом, та набуття навичок роботи в трансформаційних умовах сучасності. Характерною ознакою нашої реальності є інформаційний вибух та його невинне наростання й постійний деструктивний вплив на всіх членів суспільства, яке хоча і є самоорганізованою системою, однак її компонування й функціонування в першу чергу залежать від процесів продукування, перероблення, споживання та розповсюдження інформації, що, з одного боку, сприяє згуртуванню окремих індивідів, соціальних груп і всього суспільства, а з другого – спричинює його розшарування.

На думку М.Ентоні, нині дані та інформація збільшилися експоненціально, окресливши перехід суспільства від індустріального до інформаційного, однак його здатність до засвоєння залишилася відносно статичною. Інакше кажучи, сучасне суспільство живе у світі, який потопає в даних, але відчуває брак пізнання; його він іменує світом постмодерну [221, с. 26].

Відмінності між націями з точки зору інформаційних ресурсів,

доступу до них та поширення є значними, що спричинює подальше їх розмежування та сприяє виникненню поняття цифрового розриву (*digital divide*); ця прірва постійно зростає в міру розвитку й удосконалення інформаційно-телекомунікаційних технологій. Цікавим в означеному контексті є підхід Е.Гоулдінг, яка в сучасному суспільстві виділяє три тенденції – інформаційної бідності (нездатність вживати будь-яких заходів унаслідок відсутності необхідної інформації, яка б дозволила управляти нею і приймати відповідні рішення), інформаційного багатства (аналогічне блокування через неможливість упорядковувати усі навколишні інформаційні потоки й масиви) та інформаційного перевантаження [251, с. 109].

Одне з новітніх явищ, пов'язаних зі стрімким зростанням інформаційно-телекомунікаційних технологій та їх проникненням в усі сфери людської життєдіяльності, що справляє негативний вплив на стан і поведінку людини, – синдром інформаційної втоми, який є наслідком її об'єктивної неспроможності осягнути та опрацювати великі обсяги інформації, що безперервно збільшуються і примножуються. При цьому воно не пов'язане з територіальними чинниками, оскільки інформація безмежна і не має чітко окреслених кордонів.

Сучасне покоління людей змушене жити в неосяжному океані інформації, в ситуації, що спричинює інформаційні перевантаження та призводить у результаті до появи синдрому інформаційної втоми. Потік інформації неможливо сприйняти повною мірою і лише з його частиною, яка сприймається вибірково і для конкретних потреб, відбувається взаємодія окремих індивідів.

Уперше термін “синдром інформаційної втоми” для позначення прикладної проблеми сучасності запропонував провідний британський фахівець з питань психології стресу Девід Льюїс, який на основі бенчмаркінгового дослідження, проведеного британським агентством

новин “Ройтер” у 1996 р., довів, що надлишок інформації значною мірою знижує рівень ділової активності і здатний спричинити психічні розлади. Вже тоді було наголошено на тому, що постійне тяжіння до пошуку новин при зниженні здатності до аналізу та прийняття відповідного рішення призводять до безсоння й постійної тривоги, проблем із запам’ятовуванням і згадуванням, зниження уваги протягом відповідного часового проміжку, ірраціональної поведінки та скорочення продуктивності праці. На його думку, означена проблема лише посилюватиметься в міру подальшого розвитку й модернізації інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури [281].

Інформаційне перевантаження здатне зумовити появу стресових ситуацій, в умовах яких дії людини виявляються необдуманними, рішення приймаються невважено, а їх ефективність є низькою, оскільки вхідна інформація першопочатково оцінюється хибно. Інформаційне перевантаження може мати вирішальний негативний вплив на прийняття ефективних рішень, у тому числі й управлінських. Результати наукових досліджень засвідчують, що обсяг, різноманітність та якість інформації виступають визначальними детермінантами інформаційного перевантаження, вплив яких значною мірою посилюється під дією факторів невизначеності та обмеження в часі [227, с. 49, 56]. Проявами синдрому інформаційної втоми, що є наслідком інформаційного перевантаження, можуть бути: блокування аналітичного потенціалу індивіда, слабка концентрація уваги, постійні, зазвичай непродуктивні, пошуки додаткової інформації, підвищена тривожність і безсоння, сумніви у прийнятті рішень. Окрім того, наслідком інформаційного перевантаження може бути й нестача змістовно, семантично чи формально релевантної (а в окремих випадках і пертинентної) інформації в умовах кількісного збільшення її обсягів та якісного розосередження й розсіювання.

Відповідно, інформаційне перевантаження та спричинений ним синдром інформаційної втоми можуть розглядатися не лише як соціальна, але і як медична проблема. Синдром інформаційної втоми має всі ознаки реальної хвороби (стрес, емоційна напруженість, міжособистісні конфлікти, функціональні порушення серцево-судинної системи, центральної та вегетативної нервової системи тощо). Варто зауважити, що вже протягом багатьох десятиліть суспільство відчуває на собі негативні прояви інформаційного впливу, однак лише за останні кілька років його інтенсивність та частота значно зросли, зумовивши тим самим інформаційне перевантаження індивіда, а в подальшому – спричинивши появу відповідного синдрому інформаційної втоми, що набув ознак однієї з визначальних проблем сучасності.

За висловом Д.Леві, інформаційне перевантаження є одним із побічних ефектів інформаційного суспільства, що актуалізувалося в межах філософії життя “більше – швидше – краще”. З економічних, соціальних, духовних та інших причин для нашого суспільства розуміння прогресу пов’язане з прискореним виробництвом матеріальної й інформаційної продукції та послуг, одні з яких втілені в кінцевих продуктах, а інші виступають або сировиною, або стимулом і мотиватором для управління прискоренням процесів виробництва та споживання. В результаті цих дій відбувається дедалі швидше продукування інформаційних товарів та послуг і спроби суспільства справитися з цими могутніми інформаційними потоками й масивами призводять до повторного примноження інформації. Все це свідчить про те, що допоки філософія “більше – швидше – краще” буде провідною у виробництві матеріальних й інформаційних продуктів та послуг, інформаційне перевантаження з більш-менш успішними спробами його мінімізації чи пом’якшення перетворюватиметься на буденність і стане визначальною характеристикою постмодерного життя і діяльності сучасного соціуму [263, с. 512–513].

Результати наукових досліджень підтверджують характерну симптоматику, яка може вказувати на наявність досліджуваного нами явища в окремого індивіда. Так, фізичними його проявами є підвищення артеріального тиску, серцево-судинного навантаження та травні розлади, проблеми з пам'яттю, недостатня концентрація уваги, головні болі, біль у животі та м'язах, а також погіршення зору. Характерними психічними симптомами виступають роздратованість і гнів, млявість, апатія, нудьга, безсоння, стрес, паніка та напруженість, неможливість прийняття рішень – так званий параліч аналітичного мислення [307, с. 160]. Соціальними проявами цього явища вважаються підвищення напруженості та конкуренції на робочому місці, зниження продуктивності праці, скорочення зовнішніх соціальних контактів, відчуженість та абстрагованість, духовна порожнеча, більший акцент на тривалій роботі та зменшення часу для відпочинку [307, с. 161]. При цьому варто зауважити, що залежно від частоти, тривалості й сили впливу необхідно розрізняти між напругою (коли індивід відчуває тривогу, втому, скепсис та переконання в неефективності застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій) і звиканням (коли індивід почувається погано внаслідок надмірного й нав'язливого використання цих технологій) [283, с. 422, 434].

Основні фактори, що сприяють появі синдрому інформаційної втоми, такі: люди, що приймають рішення (управлінці), збирають і накопичують інформацію, щоб мати змогу продемонструвати раціональність відповідних рішень та свою компетентність у їх прийнятті, одержуючи при цьому величезну кількість небажаної та нерелевантної інформації, здійснюючи пошук більшої кількості інформації з метою перевірки вже отриманої інформації, мотивуючи це необхідністю обґрунтувати правомірність рішень; вони збирають інформацію про всяк випадок, отримуючи весь її масив та використовуючи її як засіб платежу, своєрідну

валюту [242, с. 22]. Надлишок інформації, який спричинює перевантаження і здатний у результаті цього викликати інформаційну втому, завдає непоправної шкоди окремим індивідам та їх соціальним групам і утворенням, а в подальшому може справляти деструктивний вплив на діяльність цілих організацій і соціальних інститутів, відіграючи суттєву деструктивну роль у злагодженій роботі та стабільному функціонуванні управлінської вертикалі та всього державного механізму. В сучасному цифровому суспільстві надлишковість інформації є неминучим явищем, зумовленим новітньою соціальною дійсністю, а головне завдання у його подоланні полягає у максимально можливій його мінімізації чи, принаймні, скороченні до прийнятних обсягів.

З-поміж основних завдань, що постають перед суспільством загалом та окремими його представниками зокрема, виділяється необхідність їх адаптації до трансформаційних умов сучасного глобалізованого світу, набуття практичних умінь та навичок функціонування в ньому під дією несприятливих зовнішніх і внутрішніх факторів, що породжуються новою соціальною дійсністю. Вони повинні навчитися працювати з найрізноманітнішими даними, сформувавши індивідуальний методологічний інструментарій на базі несуперечливого логічного відбору відомостей, повідомлень, усебічного “просіювання” й аналізу даних, їх критичних оцінок, що дозволяють як при дефіциті, так і надлишку інформації впевнено оперувати реальними фактами та діяти відповідним чином. На шляху до досягнення цієї загальної мети інформаційна (цифрова) грамотність може розглядатися як один із дійових способів подолання або мінімізації інформаційного перевантаження в умовах сьогодення.

З метою уніфікації підходів до функціонування й діяльності у нових трансформаційних умовах у 2017 р. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) розробила і запропонувала п'ять основних правил медійної та інформаційної грамотності, що

позиціонуються нею як комбінація знань та навичок, необхідних сучасному суспільству в усьому світі для протистояння новим викликам, породженим новою суспільною дійсністю, зокрема:

– інформація, комунікація, бібліотеки, медіа, технології, Інтернет мають використовуватися суспільством критично. Вони рівні за статусом і жодному з цих джерел не варто приписувати визначальної та виняткової ролі й важливості;

– кожен громадянин є творцем інформації/знань. Кожен має право на доступ до інформації/знань та право на самовираження. Медійна та інформаційна грамотність призначені для всіх без винятку та обмежень; вони тісно пов'язані з правами людини;

– інформація, знання та повідомлення не завжди є нейтральними, незалежними чи неупередженими. Будь-яка концептуалізація, застосування медійної та інформаційної грамотності повинні зробити це твердження прозорим і зрозумілим для всіх громадян;

– кожен громадянин хоче отримувати й розуміти нову інформацію, знання і повідомлення та мати можливість спілкуватися з іншими, навіть якщо він не висловлює це прагнення. Його права на це ніколи не повинні порушуватися;

– медійна та інформаційна грамотність не набуваються одномоментно. Це постійний та динамічний досвід і процес. Його можна вважати завершеним, якщо він включає знання, вміння та установки щодо створення, використання та передавання інформації з питань медіа та технологічного контенту [301].

Підсумовуючи викладене, наголосимо на тому, що інформаційно грамотна людина не лише володіє знаннями щодо того, в який період часу відповідна інформація потрібна, але й у змозі визначити базові атрибутивні характеристики необхідної інформації, перш ніж віднайти її, оцінити її корисність, структурувати та надати семантичної й змістовної форми.

Однак основний акцент інформаційної грамотності повинен стояти не лише на тому, щоб допомогти людині впоратися з упорядкуванням величезних потоків й масивів інформації, з якими вона має справу в сучасному світі, але й на знаннях про різноманітність інформації та вміннях правильно оперувати нею відповідно до потреб та вимог часу. Вважаємо, що викладене може бути цінним для визначення ступеня інформаційного перевантаження та зумовленого ним синдрому інформаційної втоми в сучасних трансформаційних умовах суспільного розвитку, інтенсивності й сили його впливу на ефективність діяльності окремих індивідів, їх соціальних утворень і всього суспільства в період загальної цифровізації усіх сфер життєдіяльності, в тому числі й публічного управління.

4.2 Культурно-етичні виміри формування та реалізації політики держави

Значне зростання інформаційних потоків та масивів інформації упродовж останніх кількох десятиків років зумовили посилення ролі й важливості інформації як у житті особистості, функціонуванні суспільства і його подальшого розвитку, так і в процесах ухвалення й реалізації державно-управлінських рішень, у результаті чого вона вносить низку суттєвих змін у характер і зміст державного будівництва. Адже основною формою соціального надбання стають не стільки матеріальні елементи виробництва, скільки накопичення знань і корисної інформації. Нові виклики сьогодення вимагають кардинальної трансформації державної інформаційної політики, її впливу на соціально-економічний, політичний і культурний розвиток нашої держави в сучасних умовах.

Однією з основних складових державної інформаційної політики нині виступає інформаційна культура особистості та суспільства – феномен, який сформувався упродовж останніх кількох десятиліть під впливом еволюційного поступу соціокультурного середовища. На сьогодні поняттям інформаційної культури оперує велика кількість галузей науки, розглядаючи різноманітні її аспекти, зумовлюючи тим самим відсутність єдиних, усталених підходів до його трактування.

Інформаційна культура є органічною складовою загальної культури, що пов'язується із соціальною природою людини. Окремими проявами інформаційної культури можна вважати уміння та навички використання технічних пристроїв та засобів, застосування новітніх інформаційних технологій, уміння одержувати, аналізувати та опрацьовувати інформацію з різноманітних джерел та ресурсів, інтерпретувати її у відповідному ракурсі та ефективно використовувати, орієнтування у специфіці та особливостях інформаційних потоків та масивів інформації у відповідній

предметній сфері тощо.

Цілеспрямована державна інформаційна політика реалізується усіма цивілізованими державами світу, базуючись на побудові інформаційного простору як основи соціально-економічного, політичного та культурного розвитку. Світоглядними ж орієнтирами розвитку інформаційної культури держави виступає низка демократичних стандартів, серед яких: відкритість, свобода, відповідальність, плюралізм думок, толерантність, відстоювання соціальної справедливості, внутрішній етичний самоконтроль суб'єктів інформаційного простору тощо [153, с. 308–309].

Поява й особлива увага до інформаційної культури була зумовлена зростанням обсягів та урізноманітненням інформації й інформаційних джерел, зміною ролі та місця інформації в житті окремої особистості й цілого суспільства, зарахуванням її до розряду найважливіших категорій суспільного поступу і стратегічно важливого ресурсу, всеохоплюючою інформатизацією, подальшим розвитком інформаційно-телекомунікаційних технологій, поступовим формуванням ознак інформаційного суспільства та повноцінним його становленням і загальним визнанням.

З урахуванням викладеного вище можемо констатувати, що існує тісний взаємозв'язок та певна обумовленість досягнень у відповідній сфері суспільної діяльності, що визначається рівнем розвитку інформаційної культури особи та всього суспільства загалом [84, с. 50].

Інформаційну культуру сучасного українського суспільства можна розглядати в різних аспектах: технологічному, соціальному, освітньому, моральному, правовому, організаційному тощо. Така різнобічність трактування поняття зумовлена багатогранністю цього феномену, багатоманітністю наукових підходів та різноманітністю сутнісних характеристик, покладених в його основу.

Аналізуючи інформаційну культуру в ретроспективному аспекті,

В.Ю.Степанов зазначає, що цей термін у вітчизняних публікаціях уперше виник у 70-х роках минулого століття, а авторами більшої частини публікацій були бібліографознавці, бібліотекознавці, книгознавці. Результатом їхніх напрацювань стало формування основних уявлень про інформаційну культуру: як сфери культури, пов'язаної з функціонуванням інформації в суспільстві та формуванням інформаційних якостей особистості; як наукового напрямку й сфери діяльності, що є результатом виокремлення й усвідомлення науковим співтовариством глобальної ролі інформації в становленні суспільства та життєдіяльності особистості. У процесі розвитку теорії інформаційної культури серед фахівців, що беруть участь у її формуванні, з'явилися представники таких наук, як семіотика, лінгвістика, соціологія, психологія, педагогіка, культурологія, естетика тощо. У результаті сформувалася точка зору про необхідність осмислення й узагальнення здобутих знань з теорії інформаційної культури в межах розвитку стратегії і тактики інформаційного суспільства, формування державної інформаційної політики [177, с. 93–94].

На нове змістовне наповнення поняття інформаційної культури особливий вплив мали праці фахівців у сфері інформатики, обчислювальної техніки, нових інформаційних технологій. З одного боку, це сприяло прискореному розвитку наукових уявлень про сам феномен інформаційної культури, його складність, багатовимірність, неоднозначність. З іншого боку, участь в розробленні теорії інформаційної культури представників різних галузей знань, які намагалися інтерпретувати суть інформаційної культури з використанням понятійного апарату різних наук, породила цілу низку підходів, які не поєднуються між собою, оскільки втрачається, “розчиняється” справжній сенс феномену інформаційної культури.

На наше переконання, особливої уваги заслуговує підхід Л.Калініної та Б.Моцика, які розрізняють три основних види інформаційної культури:

інформаційну культуру суспільства, інформаційну культуру особистості та інформаційну культуру спеціаліста-фахівця у конкретній професійній сфері [63].

Сьогодні інформаційну культуру варто розглядати як одну із найважливіших складових культурної сфери суспільства, як спосіб та манеру поведінки індивіда у суспільстві нового формату – інформаційному. Вона проявляється в усіх аспектах суспільного життя, додаючи йому нової якості, змінюючи світогляд і світосприйняття окремих індивідів, трансформуючи основні соціально-економічні, політичні, духовні й культурні уявлення, перетворюючи людей не лише на пасивних споживачів інформації, а на активних учасників інформаційної взаємодії, виробників інформаційних ресурсів та надавачів інформаційних послуг.

Ми погоджуємося з твердженням Н.Б.Новицької про те, що з позицій управлінської практики інформаційна культура може розглядатися як система базових компонентів культури суспільства, пов'язаних з інформатизацією управлінської діяльності, що включає культуру правил організації подання, сприймання та використання інформації, культуру правил суспільних відносин щодо використання нових інформаційних технологій і культуру суспільних правовідносин із застосуванням нових комп'ютеризованих інформаційних технологій [106, с. 4, 12].

П.С.Клімушин та І.Д.Іванова, досліджуючи інформаційну культуру державних службовців, називають останню рівнем розвиненості інформаційної взаємодії в суспільстві та мірою досконалості в оперуванні будь-якою необхідною інформацією, що проявляється у здатності суспільства ефективно використовувати інформаційні ресурси та засоби інформаційних комунікацій, застосовувати передові досягнення у сфері інформаційних технологій [68, с. 51].

Демократичність сучасного рівня розвитку українського суспільства виявляється, зокрема, у тому, що держава виступає основною,

основоположною і визначальною ланкою консолідації інтересів окремих громадян і всього суспільства, а також національних, соціально-культурних і загальнолюдських цінностей, причому всі ці елементи є взаємопов'язаними і взаємообумовленими.

В основі системи формування інформаційної культури зазвичай можна виокремити низку принципів, зокрема: культурологічного, системного, інтегративного, діяльнісного й технологічного підходів, а також принцип безперервності навчання.

Основними концептуальними компонентами інформаційної культури сучасного українського суспільства вважають: світоглядну – формування аксіосфери на основі долучення інформації до категоріальних понять всесвіту і трансформації на цій основі свідомості, сфери діяльності, регулятивних норм взаємодії в суспільстві; інформаційно-технологічну – комп'ютерна й інформаційна писемність, що відповідає сучасному рівню розвитку техніки, інформаційних і телекомунікаційних технологій, структурі та якості інформаційних ресурсів; комунікативну, яка характеризує культуру спілкування в інфосередовищі з іншими суб'єктами, з електронно-обчислювальними й електронно-інтелектуальними системами; інтелектуально-творчу, що визначає культуру діяльності в інфосередовищі, активну інтелектуально-творчу спрямованість цієї діяльності [178, с. 81]. Компонентами інформаційної культури також можна вважати інформаційну діяльність, інформаційне середовище та інформаційний світогляд [175, с. 256–258], інтелектуальні, відношеннєві та поведінкові чинники [296, с. 215–216].

Нині рівень розвитку інформаційної культури українського суспільства залежить від рівня розвитку та досконалості системи державного управління, де визначальними факторами впливу на нього виступають моральні принципи окремих осіб, які працюють у цій системі, їхній менталітет, професіоналізм та компетентність, знання, уміння і

навички ефективно організовувати та виконувати визначені функції з метою задоволення запитів і потреб окремих громадян та всього суспільства. Інформаційна культура набувається і вдосконалюється через практичний досвід, а інтелектуальні інструменти професіоналізму осіб, які працюють у цій системі, формуються засобами освіти, головна мета якої полягає в досягненні професійної майстерності.

І.М.Сопілко виокремлює три основні групи наукових поглядів на розуміння сутності інформаційної культури в сучасному суспільстві: антропологічний, соціологічний та філософський. Антропологічний розглядає інформаційну культуру як сукупність усіх інформаційних благ, створених людиною, а основне її завдання як провідника інформаційних цінностей та ідей полягає у налагодженні правильного розуміння кожним інформаційного суспільства, власного духовного потенціалу, що допомагає набутти нових умінь та навичок щодо оперування інформацією. Соціологічний підхід передбачає, що інформаційна культура – це система духовних цінностей, у рамках якої актуалізується її особистісний вимір, формування нової інформаційної ідеології, розроблення концепції *homo informaticus* – людини інформаційної. В межах філософського підходу інформаційна культура розглядається невід’ємною частиною всього соціального організму – інформаційного суспільства, що дає можливість характеризувати її крізь міру інформатизації та гуманізації людини, суспільства й держави в цілому [174, с. 63–64].

Особливого значення поняття інформаційної культури набуває у тих сферах державно-управлінської системи, які за своїм статусом мають вирішальний вплив на життєдіяльність усього суспільства. Під впливом високого рівня культури формується соціально-політична система, здатна збалансувати відносини між різними соціальними групами, враховувати їхні запити, потреби та інтереси при ухваленні та практичному втіленні відповідних державно-управлінських рішень, що, своєю чергою, сприяє

підвищенню довіри до влади, формує позитивний імідж у системі державного управління, створюючи атмосферу взаємної довіри.

Інформаційна культура закладає основи світосприйняття особистості й суспільства, формує їхні ціннісні орієнтації, перешкоджає дегуманізації й підміні духовних цінностей досягненнями, спричиненими науково-технічним прогресом й бурхливим розвитком нових інформаційних технологій в інформаційному суспільстві.

У сучасному суспільстві інформаційна культура посідає особливе місце, адже за відсутності достовірної й повної інформації неможливо сформувати чітке уявлення та розуміння реальних процесів і фактів соціального життя, усіх його складових. Інформаційну культуру нині можна розглядати як одну зі складових загальної суспільної культури, яка відображає досягнутий рівень організації інформаційних процесів, ефективності й результативності створення, збирання, зберігання, опрацювання, подання і використання інформації з метою формування цілісних уявлень про певну предметну сферу, її моделювання, прогнозування й передбачення результатів і наслідків рішень, які приймаються людиною, зокрема й у сфері державного управління.

Світогляд сучасної людини, її інформаційний світогляд в сучасних умовах розвитку суспільства починається з розуміння та усвідомлення важливості ролі інформації в її існуванні. Інформаційна культура перетворилася сьогодні на необхідну, першочергову умову соціалізації особистості у середовищі нового формату та якості – інформаційному, її вміння швидко реагувати на зміни в інформаційному світі, критично мислити, шукати і переробляти необхідну інформацію. За таких умов формується уявлення та усвідомлення того, що сама якість життя все більше стає залежною від інформації та її використання, причому така залежність із плином часу лише посилюватиметься.

Процеси постійних змін, удосконалення та ускладнення сучасного

суспільства, яке живе та розвивається в умовах загальної інформатизації (а протягом останніх років – цифровізації) й глобалізації, актуалізують етичну складову відносин між державою та її громадянами в усіх сферах життєдіяльності. Проблематика такої взаємодії в інформаційній сфері є надзвичайно важливою, оскільки по відношенню до інших вона є основною, адже саме на інформаційному рівні вона і відбувається. Етична складова цих процесів набуває сьогодні особливого значення.

Етичні цінності, в оволодінні якими полягає процес формування етичної культури особистості, суспільства, видаються доволі простими: доброта і людяність, обов'язок і совість, чесність і порядність, свобода і незалежність. Вони завжди були предметом наукових досліджень і постійних дискусій, не втрачають своєї актуальності і в сучасному швидкозмінному й мінливому світі.

В сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства інформація перетворилася на вихідний і кінцевий продукт праці – вона збирається, підлягає обробці та розповсюдженню; вона вже стала товаром, що продається і купується, а побудована на її основі інформаційна система – спинним хребтом сучасного суспільства [211, с. 7].

На початку 2011 р. кожен громадянин України здобув право на доступ до інформації, яка становить суспільний інтерес і перебуває у володінні суб'єктів владних повноважень та інших розпорядників публічної інформації, одночасно із набуттям чинності Закону України “Про доступ до публічної інформації”, згідно з яким публічною вважається інформація, відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях, що:

– була отримана в процесі виконання суб'єктом владних повноважень чи іншими розпорядниками своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством;

– була створена в процесі виконання суб'єктом владних

повноважень чи іншими розпорядниками своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством;

– перебуває у володінні суб'єкта владних повноважень чи інших розпорядників публічної інформації [127].

Згідно з цим загальним визначенням, яке міститься у згаданому законі, до категорії публічної можна зарахувати будь-яку інформацію, дані, з якими суб'єкт владних повноважень чи інший розпорядник безпосередньо працює (подекуди усю наявну в організації інформацію). Водночас за результатами моніторингу українського законодавства у сфері доступу до публічної інформації встановлено, що:

– розпорядники інформації самостійно визначають категорію інформації, яка перебуває у їхньому володінні: публічна або з обмеженим доступом (з її розподілом на конфіденційну, таємну і службову) [117];

– розпорядники інформації самостійно визначають структурний підрозділ або відповідальну особу з питань запитів на інформацію [116], які самостійно реєструють, опрацьовують та відповідають на інформаційні запити. До підготовки відповіді на інформаційні запити можуть залучатися структурні підрозділи розпорядника інформації, причому остаточну відповідь формують спеціальні структурні підрозділи, відповідальні за доступ до публічної інформації;

– окрім структурного підрозділу або відповідальної особи з питань запитів на інформацію до підготовки відповіді на інформаційні запити можуть залучатися структурні підрозділи розпорядника інформації, причому остаточну відповідь формують структурні підрозділи, у володінні яких перебуває запитувана інформація;

– запитувачі інформації мають право звертатися безпосередньо до структурних підрозділів, у володінні яких перебуває публічна інформація, які, у свою чергу, готують відповіді на інформаційні запити.

У процесі роботи з інформацією, яка становить суспільний інтерес,

виникає чимало питань, пов'язаних з організацією доступу до неї. Одним із найбільш актуальних є етичний аспект такого доступу, який стосується як самого механізму його забезпечення, так і самої інформації, що становить публічний інтерес.

Побудова етики інформаційного простору вимагає віднаходження фундаментальних, спільноспоріднених та самоорганізуючих цінностей. Саме таке завдання виконує інформаційна етика [93, с. 8].

Словосполучення “інформаційна етика” з'явилося у 1980-х роках минулого століття і стосувалося етичних аспектів використання інформаційних ресурсів, потім – інформаційних продуктів (1990-ті рр.), пізніше – інформаційного середовища (середина 1990-х рр.) і перетворилося на макроетику (2000-ні рр.) [289, с. 5–14].

Інформаційна етика – поняття, яке знаходиться на перетині багатьох інших сфер: біоетики, натуралістичної, військової, технічної етики, етики засобів масової інформації, наукової етики, етики народного господарства, політичної, юридичної, медичної етики [225]. Предметом вивчення інформаційної етики є моральність інформаційного суспільства, в умовах якого тепер живе світ. Вона досліджує те, як суспільство, розробляючи та використовуючи інформаційні й телекомунікаційні технології, нові технічні засоби роботи з інформацією, даними, поводить ся або має поводитися з точки зору моралі. Водночас відмінною рисою інформаційної етики є те, що вона стоїть осторонь інших теорій етики, оскільки зосереджена на сутності інформації, інформаційних процесах [94, с. 301].

У питаннях моральної оцінки дій в інформаційній сфері неодмінно постає проблема вільного здійснення вчинків та їхніх мотивів. Процеси інформатизації повинні регулюватися державою за допомогою встановлення загальнообов'язкових правил, у яких враховуються моральні орієнтири, потреби й запити громадянського суспільства. Досить важливим у зв'язку з цим є розуміння того, що громадянське інформаційне

суспільство як суспільний ідеал є ціннісним орієнтиром, що задає вектор розвитку соціальних систем на сучасному етапі [88, с. 55].

Інформаційна етика, передусім, стосується таких основних сфер суспільного буття:

- забезпечення суспільної та індивідуальної безпеки;
- забезпечення приватності;
- забезпечення анонімності, нерозголошення інформації, яка стосується кожної конкретної особи;
- забезпечення цілісності даних;
- зручність, практичність і простота доступу до інформації та її використання;
- зловживання інформацією, недостовірне її трактування, перекручування;
- моніторинг і аудит тощо.

Інформаційна етика базується на загальнолюдських цінностях, суспільній моралі. Власне, основними моральними принципами, з урахуванням яких і сформувалося предметне поле інформаційної етики, є:

– “*privacy*” (таємниця приватного життя): право людини на автономію й свободу в приватному житті, право на захист від посягання з боку органів державної влади та місцевого самоврядування, інших людей. Особливої уваги цей принцип набуває в умовах формування численних баз і банків даних, в яких містяться дані про особу; додержання вимог конфіденційності наданої інформації;

– “*accuracy*” (точність): неухильне дотримання інструкцій з експлуатації інформаційних систем та обробки інформації, чесне, відповідальне ставлення до власних посадових обов’язків;

– “*property*” (приватна власність): недоторканність приватної власності щодо інформації, даних, забезпечення норм авторського права,

інтелектуальної власності;

– “*accessibility*” (доступність): право громадян на інформацію, доступ кожного суб’єкта суспільства до інформаційних технологій і до будь-якої потрібної йому відкритої (дозволеної) інформації у будь-який час і в будь-якому місці [89].

Л.Флоріді визначає чотири основних цінності інформаційної етики:

- 1) модальні;
- 2) гуманітарні;
- 3) пояснюючі;
- 4) конструктивістські.

Модальний клас властивостей включає такі цінності, як логічна та практична ймовірність, фактична наявність. Наступний, гуманітарний клас властивостей, стосується стійкості, стабільності, безпеки, надійності, достовірності, конфіденційності, вживаності, відповідності, чесності, повноти та достатності. Клас пояснюючих якостей містить такі поняття, як придатність, доступність і недоступність інформації, можливість та простота її використання, систематичність інформації. В останній, конструктивістський клас, вводяться такі категорії, як моральність інформації, можливість удосконалення, оновлення, а також виправлення [249, с. 46].

Законом України “Про доступ до публічної інформації” визначено, що публічна інформація є відкритою, а серед основних принципів забезпечення такого доступу законодавець визначає відкритість та прозорість діяльності суб’єктів владних повноважень, які, на нашу думку, можна вважати основоположними в процесі забезпечення доступу до публічної інформації. Відкритість та прозорість діяльності суб’єктів владних повноважень втілюються в наявності інформації щодо процедур надання певних адміністративних послуг, переліків документів для їх отримання, відповідальних осіб тощо. Вони передбачають вироблення

ефективних методів роботи, за допомогою яких громадянам надається вся необхідна їм інформація, вони отримують доступ до найсуттєвішої інформації, що стосується функціонування будь-якої організації чи установи. Серед інших принципів забезпечення доступу до публічної інформації законодавець визначає вільне отримання та поширення інформації, принцип рівноправності.

Розглядаючи основні принципи забезпечення доступу громадян України до публічної інформації та порівнюючи їх із основними цінностями інформаційної етики, про які йшлося вище, можна констатувати, що вже сьогодні на законодавчому рівні сформовано значне підґрунтя (основу) в забезпеченні доступу громадян України до публічної інформації, в якому враховуються основні моральні принципи, що становлять предметне поле концепції поняття “інформаційної етики”.

У контексті висловленого актуалізується питання про моральний аспект використання наданої суб’єктом владних повноважень інформації зацікавленим громадянам, організаціям чи установам. Ст. 19 Закону України “Про доступ до публічної інформації” визначено, що зацікавлена особа (запитувач) має право звернутися до розпорядника інформації із запитом на інформацію незалежно від того, стосується ця інформація його особисто чи ні, без пояснення причини подання запиту [127]. Отже, розпоряднику інформації не відомо, для чого і з якою метою буде використана надана ним запитувачам інформація.

У зв’язку з цим важливого значення набувають правила і норми поведінки, яких мають дотримуватися всі, хто збирає, опрацьовує та поширює інформацію, що має суспільний інтерес. Це, насамперед, внутрішні переконання окремих осіб, їхнє власне розуміння того, що можна і чого не можна робити. При цьому обов’язково повинні враховуватися інтереси всього суспільства та окремих його соціальних груп. Такі норми і правила формуються в кожному суспільстві протягом

багатьох років та залежать передусім від звичаїв і традицій, що склалися історично, менталітету. Більшість етичних правил і норм поведінки лягли в основу створення численних регламентів і кодексів окремих професійних соціальних груп суспільства: журналістів, лікарів, бібліотекарів, державних службовців та ін., що зумовило появу поняття “професійна етика”. Як система норм професійна етика є кодексом правил, що визначають поведінку окремих соціальних груп суспільства в процесі їх службової діяльності. Ці норми відповідають чинним законам та відомчим нормативним документам, професійним знанням, стосункам у колективі, глибокому усвідомленню моральної відповідальності за виконання професійних обов’язків.

Професійна етика, як і етика взагалі, не розробляється, а виробляється поступово в процесі повсякденної спільної діяльності людей. Професійна етика систематизує накопичений у процесі історичної практики досвід, характерний для певного виду діяльності, узагальнює його і спрямована на постійне вдосконалення у міру оптимізації цього виду діяльності.

4.3 Екологія інформації як стратегічний підхід до вироблення державної інформаційної політики

Процеси модернізації владних структур, здійснення оптимізаційних заходів щодо їхньої діяльності й загалом реформування публічної адміністрації великою мірою визначаються тим, що нині відбувається зміна традиційних способів, засобів та інструментів формування й реалізації сучасної державної політики, зумовлена загальносвітовими процесами глобалізації, становлення та подальшого розвитку елементів і складових інформаційного суспільства.

Вищезгадані принципи, закономірності й тенденції певною мірою знаходять своє відображення в основоположних державних документах, які стосуються подальшого розвитку відповідної предметної сфери. На важливості й нагальності дійових та адекватних методів, засобів та інструментів, що відповідають сучасності, наголошено в указі Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року “Про Доктрину інформаційної безпеки України”” [143], яким актуалізовано потребу визначення інноваційних підходів до функціонування інформаційної сфери нашої держави, розвитку її інформаційного простору в умовах глобалізації та вільного обігу інформації. Ним також констатовано певну неефективність державної інформаційної політики, недосконалість української законодавчої бази з цих питань, недостатню розвиненість національної інформаційної інфраструктури, наслідком яких стають обмеження можливостей України проактивно діяти в інформаційній сфері для реалізації її національних інтересів. Схожа точка зору висловлюється і в наукових колах, де підкреслюється необхідність, дієвості та нагальності проактивної зовнішньополітичної позиції України з ключових питань інформаційного розвитку [46]. З урахуванням зазначеного можемо дійти висновку про те,

що державна політика, у тому числі в інформаційній сфері, може здійснюватися двома основними шляхами – проактивним, що випереджає можливі зміни, і реактивним, який реагує на наявні зміни.

Як зазначає Р.М.Ліщук, реактивний шлях розвитку може мати наслідком зменшення згуртованості суспільства, де відбуваються процеси соціальної дезінтеграції і фрагментації. Основною метою проактивного шляху є посилення позитивних соціальних зв'язків; він спрямований на стабілізацію, відновлення, подолання соціальних бар'єрів з метою захисту членів суспільства. На практиці ж більшість зусиль йде лише на боротьбу з наявними проблемами. Зі зростанням соціальних катаклізмів посилюється і страх перед майбутнім, невизначеністю, породжуваною інформаційним вакуумом унаслідок інформаційної закритості влади, відбувається зниження згуртованості в суспільстві, виникає все більше асоціальних елементів, що призводить до збільшення проблем і повторення циклу [82, с. 49].

В умовах сьогодення доводиться констатувати, що органи державної влади й місцевого самоврядування в Україні, зазвичай, в інформаційному просторі діють реактивно. Реактивна позиція державного органу передбачає його реакцію щодо оприлюднення чи публікації певної інформації з урахуванням вимог законодавства. Також нею може вважатися реагування відповідним чином на інформаційний запит чи звернення, або ж відповідь на певну ситуацію, яка постала перед владою. За таких умов спочатку з'являється запит на суспільно важливу інформацію, далі йде відповідна реакція – інформація оприлюднюється. Однак сучасні виклики, які стоять перед системами державного управління й місцевого самоврядування, спричинюють появу нових вимог і викликів, змушуючи владу діяти проактивно. Її проактивна позиція передбачає, що інформація, яка становить суспільний інтерес, публікуватиметься чи оприлюднюватиметься ще до того, як був озвучений запит на неї [15, с. 16],

що в літературі останніх років трактується як проактивна відкритість органів влади [237].

Реактивна інформаційна політика покликана відповідати на наявний суспільний запит, існуючі питання чи надзвичайну ситуацію як міра і спосіб вирішення завдань, що вже існують. Зазвичай реактивна політика спрацьовує набагато швидше, аніж проактивна, оскільки питання у сфері державного управління чи місцевого самоврядування можуть бути терміновими або ж навіть невідкладними. У цьому разі можемо говорити про процеси вирішення питань до того, як вони можуть перетворитися на проблеми. Натомість проактивна інформаційна політика повинна випереджати суспільний запит, надзвичайні ситуації чи ймовірні питання, забезпечуючи їх настання або запобігаючи їхньому виникненню.

Проактивну стратегію щодо інформаційної політики реалізують ті органи державного управління та місцевого самоврядування, діяльність яких орієнтована на процеси модернізації, оптимізації й реформування, які мають чітку мету і стратегію розвитку та добре орієнтуються у змінах навколишнього середовища. Їх метою є спрямованість на результат, а саме – на підвищення ефективності від проактивної діяльності. Державні органи, які дотримуються реактивної стратегії, зазвичай, не хочуть помічати того, що змінюється навколишнє середовище, відповідні засоби, методи та інструменти діяльності тощо. Проактивна ж стратегія вимагає відслідковувати зміни, змушує напружено працювати. Для органу влади, що функціонує в умовах сервісно-орієнтованого державного управління чи місцевого самоврядування і метою якого є забезпечення довготривалих взаємовідносин з суспільством, актуальною виявляється власне проактивна стратегія та, відповідно, проактивне формування й реалізація інформаційної політики [70, с. 60], адже традиційні способи вирішення проблем суспільства, як засвідчує практика, не сприяють їх вирішенню, а навпаки – здатні поглибити й погіршити їх, а в окремих випадках зумовити

виникнення кризових явищ.

Вимоги та виклики, які сьогодні стоять перед системами державного управління і місцевого самоврядування, породжують виникнення нового типу управління, акценти в якому зорієнтовані на стратегічне мислення і стратегічну перспективу, що, своєю чергою, забезпечується відповідною стратегічною поведінкою. Згідно із твердженнями окремих дослідників, усі компоненти проактивної поведінки пов'язані з людиною як основною ланкою і рушійною силою розвитку, в тому числі й інноваційного. Саме тому проактивність як ознака сучасної стратегічної поведінки притаманна саме людині – максимально інтелектуалізованій ресурсній одиниці [172, с. 23].

За таких умов особливого значення та виняткової актуальності набуває проблема побудови й функціонування такого інформаційного простору нашої держави, що буде здатний відповідати на реальні та потенційні загрози в інформаційній сфері, забезпечуючи при цьому досягнення адекватного рівня спроможності України та реалізації її інтересів як на національному, так і на міждержавному та міжнародному рівнях у всіх сферах суспільної діяльності.

В сучасному глобалізованому світі, відмінною ознакою якого є постійні трансформаційні й оптимізаційні перетворення, за норму вважаються процеси сприймання, перероблення та відтворення величезних масивів інформації, що сьогодні є невід'ємними характеристиками та атрибутивними ознаками життєдіяльності окремо взятої особи, суспільних груп, держав та їхніх об'єднань. Людство, яке на сьогодні усвідомило й сприйняло ці суспільні виклики, адаптувалося до швидкозмінних умов та навчилося адекватно реагувати, релевантно функціонувати і стабільно розвиватися, може по праву вважатися інформаційним. Нині глобальне інформаційне середовище створює підґрунтя та забезпечує можливість доступу до даних, інформації та знань у будь-який час та у будь-якому

місці, що, своєю чергою, спричинює появу низки проблемних питань як технічного, так і гуманітарного характеру. Саме на їхнє ефективне вирішення й максимальне задоволення суспільних потреб у складних швидкозмінних умовах сьогодення і має орієнтуватись державна інформаційна політика, яка формується й реалізується нашою державою як цілісна сукупність ціннісних орієнтирів, напрямів та цілей, управлінських та політичних рішень, відповідних дій, заходів, способів і засобів у межах державно-управлінської системи України. Це завдання є досить багатоаспектним, комплексним і різновекторним та містить значну кількість одиничних елементів, комплексне вивчення яких у підсумку становить загальне бачення означеної проблематики.

Не зважаючи на тривалий науковий дискурс довкола порушеного питання, доводиться констатувати, що теоретичні й прикладні питання розроблення інноваційного підходу до побудови сучасної державної інформаційної політики у контексті вимог екології інформації, розроблення відповідного інструментарію й методології, реалізації заходів з урахуванням багатофакторної галузевої специфіки та багатоаспектної предметної сфери дослідження у науковій літературі висвітлено до певної міри фрагментарно й неповно. Недостатність уваги до означеної проблематики в контексті нових реформаційних і трансформаційних зрушень в Україні обумовлює необхідність подальших наукових і прикладних досліджень у цьому напрямі; саме з урахуванням цих проявів вона значною мірою актуалізує і підкреслює своєчасність означеної тематики.

Розвиток сучасного суспільства та окремих його елементів і складових характеризується множинністю факторів, що впливають на його еволюцію, а в окремих випадках – докорінну перебудову і трансформацію. За таких умов зростає роль і значення інформаційного чинника, що нині теоретиками й практиками розглядається як засіб, спосіб, інструмент,

механізм і результат діяльності людини в усіх сферах її життєдіяльності в сучасному глобалізованому світі. Глобалізаційні процеси значною мірою та з високим ступенем інтенсивності породжують зміни не лише економічного й політичного ландшафту світу, але й впливають на процеси взаємодії, взаємовпливу та взаємозв'язку між націями і культурами, оскільки до загального процесу глобалізації залучені країни світу, що перебувають на різних етапах і стадіях розвитку. Зростаючий потік інформації, її всеосяжність і всебічне проникнення є результатом та наслідком еволюційного розвитку суспільства, науково-технічного прогресу, що, своєю чергою, зумовлює появу нових факторів, які перетворюються на невід'ємні, а подекуди й визначальні складові сучасного життя – інформаційну екологію, інформаційне забруднення і навіть інформаційне здоров'я [58, с. 141], а протягом останніх кількох років у зв'язку з постійним розвитком та удосконаленням сучасної картини світу ці поняття навіть почали застосовуватися по відношенню до соціальних медіа й он-лайн спільнот [290], окремих соціальних утворень та інститутів, у тому числі й освітніх [265; 287]. На сьогодні чітко простежується зростання їхньої ролі в усіх сферах життєдіяльності окремої людини, суспільних груп і суспільства в цілому, ба навіть цілих держав та їхніх об'єднань, міждержавних і наддержавних утворень.

Процеси взаємовпливу, взаємодії та взаємообумовленості факторів, що є визначальними для умов сучасності, сприяють поширенню і проникненню категорій, що вважаються притаманними й специфічними виключно для певних предметних сфер, в інші, часом на перший погляд зовсім нерелевантні й невласиві галузі й сфери суспільного життя, що перебувають поза межами їхнього поширення. Враховуючи сучасні тенденції мінливого глобалізованого світу, прояви екологізації науки, культури, освіти, практичної діяльності стрімко розширюються у відповідь на виклики й загрози, що виникають у ході його подальшого

удосконалення й розвитку. Дефініція “екологічний” зміщує акцент у бік гуманності по відношенню до тих предметних сфер, з якими вживається; вона передбачає здійснення заходів зі збереження, убезпечення від заподіяння шкоди, скорочення чи повну нейтралізацію ризику виникнення негативних проявів і явищ з урахуванням сучасного етапу суспільного розвитку. Потреба в екологізації різноманітних предметних сфер виникає саме тоді, коли з’являються очевидні чи приховані загрози, більшою чи меншою мірою проявляються ризики настання кризових явищ, простежується порушення цілісності певних суспільних утворень чи інститутів або ж у цілому виникають небезпеки щодо їхнього подальшого розвитку на різних організаційно-правових та публічно-управлінських ієрархічних рівнях – починаючи від мікрорівня, триваючи на мезорівні й завершуючи макрорівнем у висхідній чи, навпаки, нисхідній траєкторіях залежно від інтенсивності, частоти й сили впливу різноманітних внутрішніх і зовнішніх чинників. За таких умов увиразнюється й усвідомлюється необхідність і невідворотність застосування екологічного підходу для унаочнення та переосмислення процесів і явищ, що відбуваються у багатоаспектній предметній сфері, пов’язаній з інформацією й комунікацією та дотичними до них галузями.

У науковій розвідці Ю.В.Нестеряк зазначає, що в умовах сучасності одним із основних пріоритетів державної інформаційної політики має стати формування українського національного інформаційного простору, що повинен розглядатися науковцями і практиками як основа національної безпеки суспільства й держави [99, с. 99]. У зв’язку з цим виникає потреба в проектуванні, розробленні та прогнозуванні складових адекватно, релевантно та ефективно функціонуючої державної інформаційної політики, здатної за сучасних умов суспільного розвитку та процесів глобалізації забезпечувати поступальний стійкий розвиток відповідних соціальних груп, соціальних інститутів та їхніх об’єднань.

Нинішній бурхливий розвиток інформаційно-комунікативних та інформаційно-телекомунікаційних технологій, удосконалення й модернізація суб'єкт-об'єктної взаємодії у глобалізованому світі, становлення й інституціоналізація, подальший поетапний розвиток елементів інформаційного суспільства, інформаційної культури й загалом інформаційної політики актуалізували цілу низку викликів, суперечностей і загроз, що, своєю чергою, зумовило появу поняття екології інформації (у літературі також зустрічаються поняття “інформаційної екології”, “*information ecology*”), що покликане осмислити виникаючі протиріччя, захистити суспільство і людей від шкідливого, іноді навіть руйнівного впливу інформації та пов'язаних з нею чинників.

За таких умов сучасні інформаційні технології й медіа сприяють формуванню інтегрованого середовища (у літературі немає однозначного підходу, тому дефініцій тут вживається кілька, зокрема: інформаційного середовища, медіа-середовища, інформаційної сфери, медіа-сфери, інформаційного простору, комунікативного простору, інформаційного поля), в основі якого – потоки інформації, що з плином часу в діяльності індивіда перетворюються на основний спосіб, засіб, інструмент, мету і результати його функціонування. Екологія інформації покликана розтлумачити й конкретизувати властивості цього нового середовища з метою використання його потенціалу, уникнення небезпек і забезпечення позитивного впливу на його подальший розвиток. Процеси ці відбуваються з урахуванням чотирьох взаємопов'язаних і взаємообумовлюючих вимірів, а саме: взаємозалежності (*interdependency*), видозміни (*change*), вчасності (*time-boundness*) й різноманітності (*differentiation*) [286].

До еколого-інформаційних питань у світі вчені вперше почали звертатися у кінці 80-х років [265, с. 54] (згідно з іншими даними – у сімдесятих роках [224, с. 8]), у вітчизняний науковий обіг воно увійшло лише в кінці 90-х років минулого століття.

У науковій літературі, присвяченій проблемам функціонування та розвитку суспільства в умовах глобальних світових перетворень, кардинальних змін і перебудов у процесах соціального управління, зумовлених технологічними й гуманітарними змінами, зокрема, в поняття “екології інформації” Н.Г.Джинчарадзе вкладає подвійний зміст. Вона зазначає, що, з одного боку, ним вважається боротьба людини за попередження чи вирішення екологічних проблем за допомогою сучасних засобів масової комунікації, найсучасніших електронних технологій, з іншого – формування певного інформаційного середовища, яке допомагає індивіду найкраще зрозуміти навколишній світ, впливає на формування відповідного способу життя, формує так звану “екологічну мову”, що є зрозумілою і притаманною всьому суспільству [38, с. 84].

В понятті екології інформації тісно переплітаються, органічно поєднуються й співіснують штучне і природне середовища, що зумовлює поступове перетворення сучасного суспільства із розряду інформаційного на інформаційно-екологічне внаслідок наповнення процесів суспільного розвитку дедалі більшим гуманістичним змістом. Предметом дослідження тут мають виступати засоби, методи, інструменти й закономірності впливу інформації на формування і функціонування людини, суспільства й суспільних груп, держав та їхніх об’єднань, їхню взаємодію, взаємообумовленість і взаємовплив на інформаційному рівні; при цьому важливо враховувати різні аспекти такого впливу – починаючи від реактивної чи проактивної державної інформаційної політики, закінчуючи активною або пасивною діяльністю чи бездіяльністю залежно від конкретних просторово-часових умов, множинності завдань і ймовірних наслідків. Тут мова має йти про тривалі за часом стратегічні пріоритети розвитку інформаційно-телекомунікаційного й медійного середовищ, на забезпечення реалізації яких повинні спрямовуватися різного роду технології, притаманні всім сферам життєдіяльності людини – починаючи

від освітніх і завершуючи політичними й економічними.

Основним завданням екології інформації є пошук відповіді на питання про те, яким чином інформацію потрібно обробляти, яким інструментарієм забезпечити відповідну якість і кількість інформації, як протидіяти негативним проявам в інформаційній сфері. Означені проблемні питання становлять предметне поле екології інформації, що прямо чи опосередковано трактується різними вітчизняними й зарубіжними дослідниками по-різному.

Так, зокрема, Т.Дейвенпорт та Л.Прусак пропонують кардинально новий спосіб побудови управління інформацією в межах організації, що має включати такі складові: культуру, поведінку й виробничі процеси, політику і технологію. Ознаками екології інформації, на їхню думку, виступають інтеграція різних типів інформації, розпізнавання еволюційних змін, акцент на спостереженні та його опис, зосередження на людях й інформаційній поведінці. Технологія, що вже використовується організацією, та технології, наявні на зовнішньому ринку, здатні сприяти поступовому підвищенню ефективності інформаційного простору. Вони є інструментом надання доступу до інформації, а висококваліфіковані людські ресурси, які працюють усередині організації, повинні складати основу суспільства і такого суспільного порядку [238]. Автори критично ставляться до зосередження уваги виключно на технічних аспектах, адже ключовою метою інформації є інформування людей. Тому саме людина має бути в центрі інформаційного світу, а інформаційна технологія виступає виключно одним із компонентів інформаційного середовища.

На підтвердження попередньої тези наводимо результати наукових досліджень Р.Капурро, який стверджує, що проблематика екології інформації є притаманною суспільствам, “насиченим” інформацією, у тому числі при взаємодії з суспільствами, що відчувають брак цього ресурсу, їх глобальної кооперації, розглядаючи при цьому два її взаємозалежних і

взаємообумовлюючих аспекти – біотехнологію й інформаційну технологію, де остання відіграє одну із основних ролей у процесі формування не лише комунікативних інструментів, засобів і способів комунікації, але й усіх аспектів життя не тільки окремого індивіда, але й у процесі його взаємодії з суспільством. Мірою екологічної якості інформації, на думку автора, є її соціальний характер, лінгвістичні та історичний аспекти, причому основним прагматичним поняттям (концептом) екології інформації він вважає поняття інформаційного забруднення [230]. Відтак, основним завданням інформаційної екології є гармонізація відносин між людьми й технологіями, захист і збереження інформації шляхом увиразнення можливостей та обмежень у процесі реалізації різних способів комунікативної взаємодії. Відповідно, результатом екологічного підходу до інформації має стати збереження та примноження її соціальної значущості; у цьому процесі роль держави має бути визначальною, зокрема це має стосуватися питань гарантування окремим індивідам і суспільним групам доступу до інформації, що становить суспільний інтерес, а також встановлення обґрунтованих та адекватних обмежень на такий доступ. Громадянин же має убезпечуватися від централізованого посягання і втручання у його приватність, у тому числі й в аспекті проблематики захисту його персональних даних. При цьому має враховуватися не лише національний, але й міжнародний, іноді наддержавний, контексти прояву екології інформації, її моральна, етична й культурна складові.

Цікавим у розумінні досліджуваної нами тематики є підхід Й.Мальхотри, який поняття екології інформації розглядає як одну з базових складових концепції сучасного організаційного менеджменту (власне, управління знаннями), обґрунтовуючи необхідність застосування дефініції “екологія знання”, що сприяє формуванню й розвитку самоорганізованих знаннєвих екосистем, де нові ідеї, інформація і знання

виникають незалежно від темпоральних чи просторових чинників [267]. Він вважає, що управління знаннями в його традиційному трактуванні перш за все концентрується на інформації загальній, тій, що лежить на поверхні. Натомість екологія знання інтерпретує наявні знання, використовуючи метаінформацію, логічні взаємозв'язки, адаптуючись до мінливого зовнішнього середовища систем, що саморегулюються.

Як наслідок, у результаті застосування досліджуваного нами феномену екології інформації передбачається створення відносно стабільного й прогнозованого середовища (інформаційного простору), що має стати основою виявлення й однозначної ідентифікації усіх його проявів і властивостей (враховуватися має як уся множина позитивних, так і негативних чинників).

Тому вважаємо за необхідне підкреслити, що в сучасних реаліях на засоби масової інформації, що були й залишаються потужними ретрансляторами, дійовими та впливовими інструментами екологічного тренду мислення й діяльності, який перетворився на невід'ємну частину парадигми відповідальності життєдіяльності та виробництва в інформаційному суспільстві, покладається велика моральна відповідальність за форми інтерпретації інформації та її розповсюдження, оскільки недостовірна чи перекручена інформація, подана ними, може стати причиною серйозних кризових ситуацій, дезорієнтувати, залякати, або, навпаки, відвернути увагу людей від нагальних питань, спричинити виникнення соціальної напруженості, позбавити громадян можливості реалізувати своє конституційне право на участь в управлінні державними справами та ухваленні соціально значущих рішень [24, с. 95–96].

Вважаємо, що проблематиці екології інформації має бути надано статус універсальності. Її завданням мусить стати скорочення варіантів множинності, упровадження чітких і зрозумілих алгоритмів взаємодії, що

покликані мінімізувати чи нейтралізувати явні, приховані або ймовірні фактори, здатні за певних умов спричинити негативні прояви і наслідки у відповідній предметній сфері з урахуванням соціально-гуманістичних принципів. Тому в нашому розумінні екологічний чинник має відігравати роль певного каталізатора, що повинен забезпечувати адекватний баланс між універсалізмом та множинністю в умовах процесів глобалізації та інтегрування, оскільки суспільні проблеми й відповідні управлінські рішення завжди виникають у кожній конкретній ситуації, що потребує спеціального вивчення та використання певних інструментів, засобів і методів управління на різних його ієрархічних рівнях – починаючи від місцевого й завершуючи міждержавним, в окремих випадках і наддержавним.

Відтак, підсумовуючи викладене вище, можемо констатувати, що під *екологією інформації в узагальненому вигляді* слід розуміти міждисциплінарний підхід до сутності, особливостей, принципів і закономірностей впливу різномірної інформації на формування, розвиток, функціонування та вдосконалення соціальних систем (включаючи людину, людські спільноти і людство в цілому) та соціальних інститутів в умовах становлення й розвитку інформаційного суспільства, яке в останні роки набуває ознак цифрового, трансформуючи й перебудовуючи усі суспільні процеси шляхом їх переведення в іншу, віртуальну площину.

Процеси і явища, пов'язані з інформацією та комунікацією, на яких акцентується особлива увага в контексті екологічного виміру сучасної державної інформаційної політики, увиразнюють проблематику необхідності мінімізації чи повного усунення сугестивних проявів в інформаційному просторі сьогодення, оскільки об'єкти сугестивного впливу сприймають інформацію без її розуміння, осмислення, аналізу та співвіднесення зі своїм особистим досвідом і станом, що в подальшому може мати нав'язливий характер і сформувати у них стійке переконання в

об'єктивності й достовірності поданого матеріалу.

Розглядаючи етимологію й трактування поняття сугестії, дослідники цього аспекту роблять такі висновки:

– сугестія постає таким видом психологічного впливу, який має авторитарний, директивний характер і вирізняється неусвідомленістю, непомітністю, мимовільністю засвоєння та сприйняття, який прагне здійснити латентний вплив на об'єкт заради досягнення поставленої мовцем мети, що ефективно застосовується у таких видах дискурсу, як медійний, політичний [17, с. 81] тощо. Термін “сугестія” використовується у контексті, де має місце прихований цілеспрямований вербальний вплив на свідомість і поведінку людини, що здійснюється у формі наказу, поради, пропозиції, розпорядження, керівництва, командування, переважно з метою спонукання до певних дій або навіть нав'язування чужої волі, маніпуляції [17, с. 44]. Сугестія покликана впливати на вразливий та емоційний стани адресата, є імперативним методом, що успішно застосовується у такому виді дискурсу, метою якого є здійснення маніпулятивного впливу на реципієнта / групу реципієнтів [17, с. 47–48];

– основною психофізичною небезпекою під час сугестивного впливу є зміна рис характеру, поведінки особи, зниження інтелекту і творчих можливостей, придушення і в результаті – зміна особистості. Внаслідок цього можуть з'явитися соціальні групи, керовані на підсвідомому рівні, готові виконувати будь-які команди. Найбільш небезпечний такий вплив на вище державне та військове керівництво, управлінські структури та інші відповідальні особи [22, с. 192–193].

Як зазначає О.В.Климентова, ефективний маніпулятивний вплив вербальними засобами здійснюється через прийоми спрощення мислення, підміну системи поняттєвих значень і шкали оцінок, смислові світоглядні зміни, впливи на емоційну сферу, збільшення кількості інформації, частотність її представлення, особливі форми повідомлень, швидкість

подачі сюжетів, кольоровий супровід, варіації сили і частоти звуків тощо [67, с. 141].

Мовленнєвий вплив, на думку дослідників, реалізується шляхом одного з двох основних різновидів – переконання, що апелює до свідомості об'єкта впливу через звертання до його власного критичного судження, та навіювання (сугестії), що націлене на підсвідоме реципієнта, на його підсвідомість, емоційно-чуттєву сферу; вплив на розум, волю, поведінку є непрямим; контрольна-регулятивна функція свідомості послаблюється, свідомість і критичність сприйняття навіюваного змісту знижується, активне розуміння, розгорнутий логічний аналіз, раціональна оцінка відключаються. Через сугестивний вплив настанови можна закріпити (легка маніпуляція), створити (маніпуляція середнього рівня складності), змінити (складна маніпуляція) [97, с. 211–212].

Враховуючи викладене вище, нині актуалізується питання протидії цьому негативному явищу, що за найбільш загального підходу втілюється у виробленні ефективного інструментарію задля підвищення стійкості до сугестивного впливу, за якого інформація має сприйматися усвідомлено й раціонально, піддаватися постійному аналізу й критичному осмисленню, а психоемоційний стан об'єкта має бути збалансованим з обов'язковим зниженням його емоційної напруги.

Тому запропонований підхід до вироблення й реалізації державної інформаційної політики в умовах сьогодення за додержання перелічених передумов і факторів має оцінюватися за низкою взаємопов'язаних критеріїв, а саме:

- комплексності, що охоплює явища, дії, властивості, спрямовані на протидію поширенню можливих впливів з усіх можливих напрямків, забезпечення органами публічного управління стійкості усіх компонентів інформаційного середовища;

- консенсуальності управлінських рішень, тобто досягнення

загальної згоди у спірних питаннях, яка характеризується відсутністю серйозних заперечень щодо суттєвих питань та досягається в результаті процедури, спрямованої на врахування думок усіх зацікавлених сторін (суб'єктів та об'єктів державної інформаційної політики) й узгодження розбіжних поглядів на паритетних засадах;

– сталості, що передбачає досягнення збалансованості, спрямованої на створення повноцінного інформаційного середовища для сучасного та наступних поколінь на основі раціонального використання ресурсів, технологічного переоснащення, удосконалення інфраструктури, збереження та збагачення різноманіття та культурної спадщини;

– раціональності, яка ґрунтується на вимогах логіки, розуму, доцільності та спрямована на краще, розумніше застосування основних положень і засадничих принципів щодо цього напрямку державної політики;

– універсальності, тобто її всеосяжності з урахуванням встановленого рівня якості та ефективності діяльності органів і установ, віднесених до її інституційного середовища.

Разом з тим екологічний вимір сучасної державної інформаційної політики повинен базуватися на низці взаємозалежних і взаємодоповнюючих принципів, до яких ми, зокрема, відносимо:

– ефективної прозорості – надання інформації зацікавленим суб'єктам для прийняття ними зважених, поінформованих рішень, відкритість органів публічного управління до критики та постійного вдосконалення їхньої діяльності;

– інтегрованості – реалізація інформаційної політики має відбуватися системно, скоординовано та сплановано;

– збалансованості – забезпечення формування й реалізації інформаційної політики держави за усіма напрямками і сферами діяльності органів публічного управління, що входять до її інституційного середовища;

- таргетованості – обрання повідомлень, каналів та інструментів комунікацій залежно від особливостей кожної з цільових аудиторій;
- доступності – надання інформації легкою для сприйняття мовою, зрозумілою усім цільовим аудиторіям;
- послідовності – забезпечення відповідної черговості подій, явищ, етапів роботи, систематичності, відповідності завданням, настановам, основоположним засадам цього напрямку державної політики;
- орієнтованості на майбутнє – формування очікувань цільових аудиторій щодо подальшого розвитку інформаційної політики органів публічного управління, її адаптації до швидкозмінних умов сьогодення і проактивний підхід до її вибудовування, врахування тенденцій і перспектив;
- відповідальності – публічне визнання помилок у політиці органів публічного управління, надання роз'яснень щодо причини невдач політики та інформування про шляхи вирішення назрілих проблем;
- підзвітності – відповідальність за результати діяльності органів публічного управління на засадах публічності перед громадськістю як ключовою цільовою аудиторією.

Таким чином, проблема подальшого розвитку нашої держави є комплексним, багатофакторним і складно структурованим завданням, яке потребує інноваційного підходу до формування й реалізації публічної політики за всіма напрямками, галузями і сферами, здатної адекватно реагувати на виклики та забезпечувати виконання вимог, що постають перед Україною в умовах глобалізованого світу. З урахуванням цього особливо актуальним виявляється налагодження постійної й ефективної взаємодії органів державного управління та їх посадових осіб, що відбувається на інформаційному рівні, побудова якого має відповідати меті, завданням й результатам їхньої діяльності. У випадку відсутності відповідної інформації стають неможливими ідентифікація мети та цілей

управління, правильне оцінювання й виокремлення проблемних питань, моделювання певних ситуацій, ухвалення відповідних управлінських рішень і контроль за їх виконанням. Означені проблеми покликаний розв'язати новий, інноваційний аспект сучасної державної інформаційної політики – екологія інформації, у поняття якої закладено міждисциплінарний підхід до побудови взаємин між суб'єктами та об'єктами управління в умовах трансформаційних змін і якісних перетворень системи державного управління в Україні, зміст якого полягає у ґрунтовному дослідженні сутності, особливостей, принципів і закономірностей впливу різномірної інформації на формування, розвиток, функціонування й удосконалення соціальних систем та соціальних інститутів в умовах становлення й розвитку інформаційного суспільства.

Запропонований інноваційний підхід, на нашу думку, кореспондує з базовими положеннями та ідеями, закладеними в концепцію екологічного менеджменту й маркетингу, згідно з якими необхідною умовою функціонування й подальшого розвитку будь-яких соціальних систем є встановлення паритету між їхніми економічними інтересами, соціальними потребами суспільства та вимогами мінливого зовнішнього середовища. Це, власне, передбачає їх відкритість, налагодження ефективного зворотного зв'язку між об'єктами й суб'єктами управління, що реалізується на різних ієрархічних рівнях у межах державно-управлінської вертикалі. Саме врахування екологічного чинника у діяльності соціальних систем з подальшим агрегуванням принципів екологічного маркетингу й менеджменту в комплексну та багатоаспектну технологію дає можливість вирішити соціально-етичні протиріччя, перетворюючи соціально-екологічні інтереси соціуму на одну з базових засад функціонування будь-яких соціальних утворень.

РОЗДІЛ 5. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН ТА ПЕРЕТВОРЕНЬ

5.1 Методологія та практика реалізації концепту відкритих даних в органах державної влади та місцевого самоврядування

Стрімкий розвиток інформаційних технологій в нинішніх умовах перетворюється на найбільш значущий фактор у трансформації соціальної структури суспільства через свою фізичну й технічну доступність поряд з наявністю відповідної інформації, на яку існує суспільний запит. Нинішня інформаційна цивілізація змінює статус інформації, застосування якої має позитивні й негативні наслідки, адже на передній план виходить інформованість, а сама вона стає все більш специфічною, важкою для розуміння, її кількісні та якісні критерії змінюються достатньо швидко.

Новітні інформаційно-телекомунікаційні технології, з одного боку, створюють значні можливості для подальшого розвитку й удосконалення, однак з іншого – вони виступають чинником появи нових соціальних диспропорцій та розмежувань. Тому й нині величезні регіони планети фактично випадають із сучасного інформаційного простору у зв'язку із економічним, техніко-технологічним та освітнім відставанням. Внаслідок цього відбувається поступова диференціація суспільства, що зумовлюється його інформаційною стратифікацією – виокремленням різних соціальних груп за економічними, освітніми, техніко-технологічними ознаками в контексті їх відношення до найважливішої цінності сучасного світу – інформації, уміння користуватися нею й використовувати її для досягнення певних конкурентних переваг, враховуючи найновітніші світові досягнення у цій сфері.

Диференціація суспільства, стратифікація за різними соціальними

атрибутами виконує життєво важливі функції, створюючи для окремих індивідів певні соціальні позиції, відводячи їм нові соціальні функції, об'єднуючи їх за певними ознаками у різні соціальні групи і змушуючи тим самим виконувати різні соціальні ролі, убезпечуючи при цьому встановлення їх соціокультурної однорідності. Соціум за своєю суттю повинен бути неоднорідним, характеризуватися складною структурою з метою вироблення стійкості до різних соціальних деструктивних явищ та тиску зовнішнього середовища.

Проблематика інформаційної стратифікації сьогодні актуалізується у світовому масштабі, для розвитку всієї людської цивілізації. Подолання так званого “цифрового розриву” не може бути здійснено в рамках тільки однієї країни і лише колективними зусиллями можна досягти рівних можливостей щодо ефективного використання інформаційних ресурсів усіма соціальними стратами. Ймовірно, що інформаційна стратифікація у подальшому визначатиметься шляхом співвіднесення суб'єктів соціальних відносин нового рівня і якості з політикою державних чи міждержавних структур; її гострота буде до певної міри нівельована, хоча в ході еволюції соціуму не виключена й поява нових аспектів інформаційної нерівності індивідуумів.

Суспільство хоч і є цілісним організмом, однак сформоване з окремих індивідів, які наділені певними фізичними, інтелектуальними та світоглядними особливостями. З одного боку, індивід є невід'ємним членом суспільства, а з іншого – автономною, відособленою системою, зокрема в інформаційному контексті. Інформація для конкретної особи – це безмежний масив знань, завдяки яким вона може розвиватися та самовдосконалюватися. Інформація постає головним чинником соціалізації та ресоціалізації людини, ланкою, що єднає її з суспільством. Достовірне та вчасне інформування державою громадян і надання ними необхідної для функціонування держави інформації є запорукою формування й подальшої

розбудови соціальної та правової держави [79, с. 191].

Сьогодні всі держави світу перебувають у стані постійних трансформаційних перетворень, які стосуються усіх сфер життєдіяльності. Відбуваються зміни у побудові відносин між державами та громадянами, методами і способами їхньої співпраці, що проявляється в обопільному впливі на подальшу оптимізацію та вдосконалення цих процесів. Ураховуючи сучасні загальносвітові тенденції розвитку, в тому числі й у сфері публічного управління, Україна намагається застосовувати основні світові здобутки, адаптуючи їх до своїх національних умов та особливостей. Кілька наступних років повинні пройти в нашій державі за визначальним трендом загальної цифровізації, наближення та поступового утвердження ідеї цифрової економіки й поетапного переходу до цифрового суспільства. Такі кроки, безумовно, створюють підґрунтя для забезпечення ефективної державно-громадської взаємодії шляхом широкої участі громадян в управлінні державними справами, обговоренні та ухваленні відповідних управлінських рішень, однак вони здатні спричинити і появу низки проблемних питань, що потребують як науково-теоретичного обґрунтування, так і прикладних системних рішень, які повинні органічно вписуватися в існуючі соціальні системи управління та відповідати сучасним вимогам і викликам, подекуди змінюючи формат їхньої діяльності при одночасному спрощенні й полегшенні основної мети їхнього функціонування. Питання побудови стабільної та надійної системи публічного управління, здатної безперервно та ефективно працювати, відповідаючи при цьому сучасним загальносвітовим тенденціям розвитку, – завдання комплексне і складається з великої кількості окремих аспектів, що потребують ґрунтовного дослідження; одним із них нами обрана методологія та практика реалізації концепту відкритих даних в органах публічного управління України, які з огляду на євроінтеграційний вектор політичного розвитку нашої держави набувають особливого

значення і великою мірою актуалізують необхідність конкретизації та більш докладного розгляду.

Не зважаючи на певний інтерес науковців до проблеми відкриття даних органами державного управління та місцевого самоврядування, актуальними в наш динамічний і постійно змінюваний час залишаються проблеми ставлення влади до питань забезпечення їх відкритості й доступності, ціннісної та культурної переорієнтації від створювачів і володільців до надавачів даних та інформації в межах формування сервісно-орієнтованої держави, здатної повною мірою задовольняти потреби та запити своїх громадян.

Визначальними тенденціями сьогодення в діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування є забезпечення максимальної транспарентності їхньої діяльності, сервісно-орієнтований підхід до надання управлінських та інших державних і муніципальних послуг, наближення до щоденних проблем пересічних громадян та побудова на цій основі довірчих відносин, підзвітність і підконтрольність влади різного ієрархічного рівня, продиктовані новітніми трансформаційними змінами, породженими впровадженням цифрових технологій у всі сфери суспільного життя та побудовою новітньої цифрової інфраструктури як відповіді на вимоги й виклики сучасного глобалізованого світу. Таким чином, нині відбуваються формування і поширення нових суспільних цінностей, поглиблення та зміна формату взаємовідносин між державою і громадянами, підвищення стандартів та формування нової якості життя, що є наслідком нової суспільної дійсності.

Сьогодні впровадження принципів відкритості й прозорості діяльності владних структур є одним з важливих завдань для багатьох країн світу і кожна з них здійснює поетапні перетворення на шляху до досягнення кінцевої мети з урахуванням національних особливостей та пріоритетів, зокрема: боротьби з корупцією і вдосконалення підзвітності,

посилення взаємодії та партнерства органів публічної влади з організаціями громадянського суспільства, забезпечення більшої доступності й зрозумілості для громадян з метою поліпшення надання управлінських послуг тощо; основна ж мета відкритості влади – зміцнення довіри громадськості до органів публічної влади, що розглядається як необхідна передумова ефективності державної політики у відповідній сфері [49].

З урахуванням викладеного вище та з метою відповідності новітнім загальносвітовим тенденціям українським законодавцем було ухвалене рішення щодо введення в юридичний обіг поняття відкритих даних, яке набуло свого інституціоналізованого вигляду у формі Закону України “Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу до публічної інформації у формі відкритих даних”. У згаданому законі зазначено, що публічна інформація у формі відкритих даних є публічною інформацією у форматі, що дозволяє її автоматизоване оброблення електронними засобами, вільний та безоплатний доступ до неї, а також її подальше використання. Будь-яка особа може вільно копіювати, публікувати, поширювати, використовувати, у тому числі в комерційних цілях, у поєднанні з іншою інформацією або шляхом включення до складу власного продукту, публічну інформацію у формі відкритих даних з обов’язковим посиланням на джерело отримання такої інформації. Розпорядники інформації зобов’язані надавати публічну інформацію у формі відкритих даних на запит, оприлюднювати і регулярно оновлювати її на єдиному державному веб-порталі відкритих даних та на своїх веб-сайтах [123].

Дещо пізніше уряд України ухвалив постанову “Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних”, якою конкретизовано окремі положення згаданого закону, зокрема визначено вимоги до формату і структури наборів даних,

що підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних, періодичність оновлення та порядок їх оприлюднення, а також перелік таких наборів даних [129], а через рік Україна приєдналася до Міжнародної хартії відкритих даних [33], узявши на себе зобов'язання забезпечити реалізацію її основних принципів: відкритості за замовчуванням; вчасності та повноти; доступності та зручності; порівнянності та інтеперабельності; вдосконаленого врядування і залучення громадян; інклюзивного розвитку та інноваційності [291].

Іншими підзаконними актами унормовано механізм ведення Єдиного державного веб-порталу відкритих даних з метою забезпечення доступу до публічної інформації у формі відкритих даних та взаємодії з користувачами щодо них [31], а одним з пріоритетів державної політики у цій сфері визначено удосконалення принципів розвитку відкритих даних, вимог до формату і структури наборів даних, що підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних, періодичності оновлення, а також переліку таких наборів даних, підвищення відповідальності за неоприлюднення та ненадання публічної інформації у формі відкритих даних [149].

Існування й поширення такого роду даних дає можливість громадськості, у тому числі в особі інститутів громадянського суспільства, контролювати й моніторити діяльність органів публічного управління різного організаційно-правового та ієрархічного рівнів – від місцевого до національного, а державі – залучати своїх громадян до безпосереднього управління державними справами, розвиваючи тим самим сферу державно-громадської взаємодії, виводячи її на новий рівень із застосуванням новітніх досягнень сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій, сприяючи появі синергетичного ефекту, коли з'являється можливість вирішувати нові, неочевидні завдання з використанням взаємопов'язаних відкритих даних та новітніх програмних

рішень, адже дані, необхідні для аналізу й узагальнення, доступні будь-кому у будь-який час і можуть використовуватися з будь-якою метою, прямо не забороненою законодавством.

Висловлена теза підтверджується К.Ченом, який зазначає, що нині закритість інновацій не є характерною ознакою для організацій, що працюють у сучасному змінному динамічному середовищі, в якому їхні клієнти стають усе більш вимогливими, а їхні запити – більш витонченими. Більшість організацій не здатні генерувати інновації достатньо швидкими темпами, щоб наздогнати всі новітні суспільні зміни. Такі проблеми, безумовно, стосуються, в першу чергу, органів публічної влади, де, незважаючи на наявність необхідної технологічної інфраструктури (зокрема порталів відкритих даних), більшість установ не мають інноваційних рішень, щоб використовувати її повною мірою [231, с. 1891].

Загалом, переваги від розкриття даних органами публічного управління є очевидними і їх можна згрупувати за сферами впливу держави, що впливають із основних сфер державного регулювання, – політичні, соціальні, економічні, операційні й технічні, які в підсумку у своїй сукупності дозволяють досягти загальної мети від реалізації цього концепту в публічній сфері. Зокрема, таким чином можливо забезпечити стійкий розвиток і постійне удосконалення нових напрямів діяльності органів державної влади з громадськістю на підставі розроблення нових форм співпраці та створення нових технологічних рішень, причому в процесі їх забезпечення й реалізації фахівці ІТ-індустрії (адже в першу чергу вони розробляють прикладне програмне забезпечення на основі отриманих даних, наданих органами публічного управління для вільного використання й розповсюдження) одержують мотивацію та стимул для нових проектів, а пересічні громадяни – можливість використовувати ці ідеї та проекти для задоволення власних запитів і підвищення рівня комфорту. В цілому вважаємо, що розвиток концепції відкриття даних

органами публічного управління безумовно дозволить громадянам одержувати актуальну, повну й достовірну інформацію про цікаві для них аспекти життя держави в цілому і напрямів діяльності її влади зокрема.

Процеси створення нових інноваційних проектів, побудованих з використанням відкритих даних, щоразу відбуваються по-різному, адже вони не регламентовані жодними стандартами чи алгоритмами, хоча до певної міри інституціоналізовані, бо українським законодавцем встановлено чітку вимогу щодо створення єдиного порталу відкритих даних, на якому в каталогізованому вигляді мають розміщуватися всі доступні набори даних із обов'язковою періодичністю їх актуалізації відповідними інституціями. Такий спосіб організації роботи спричинює обопільну вигоду для суб'єктів та об'єктів соціального управління: він дозволяє органам публічної влади одержувати зворотний зв'язок від громадян щодо того, в якому напрямі слід шукати рішень назрілих проблем у різних сферах життєдіяльності; з іншого боку, такий спосіб їх публікації є зручним, оскільки одержання первинних даних для подальшого опрацювання не потребує додаткових часових і фінансових ресурсів. Іншим способом оприлюднення відкритих даних є створення онлайн інтерфейсу програмування додатків – API (*application programming interface*), що перебуває у вільному доступі для пошуку, розроблення й реалізації прикладних рішень і подальшого вільного використання у будь-яких цілях, не заборонених законодавством, у тому числі щодо авторського, патентного й суміжних прав.

Інформація, що розміщується органами публічної влади у формі відкритих даних, має відповідати низці вимог, основними з яких є безоплатність і якість, точність і доступність, повнота й достовірність, своєчасність і придатні для машинної обробки формати, які у своїй сукупності створюють можливості щодо її повторного й необмеженого використання, поєднання у різноманітних варіаціях, зменшення чи

максимальної мінімізації фінансових ресурсів на дублювання й опрацювання. Досліджуючи дихотомію понять в українському законодавстві та до певної міри їх неузгодженість зі світовими стандартами, Л.В.Олексюк правомірно обґрунтовує власне визначення відкритих даних, розуміючи під ними будь-які доступні в електронній машинозчитувальній формі дані, у тому числі розміщені в глобальній мережі Інтернет, без обмежень доступу та ідентифікації користувачів, безкоштовні для відтворення та використання або будь-якого ліцензування [108, с. 41]. Причому, до категорії інформації у формі відкритих даних варто зараховувати не лише дані про діяльність органів публічної влади, але й будь-яку соціально значущу інформацію, що акумулюється ними, у тому числі у процесі їхньої поточної роботи, на яку існує суспільний запит та яка потенційно може становити інтерес для громадськості.

Ініціатива відкриття даних органами публічного управління набула широкої популярності і за короткий термін поширилася по всьому світу. Відповідно, кількість наборів даних почала суттєво збільшуватись, що з часом привело до появи різних за формою і змістом даних (текстових, графічних, відео- та аудіоданих, архівів), у тому числі й структурованих даних, придатних для обробки з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій. Але й структуровані дані, які мають машинозчитувальну форму, значною мірою різняться між собою, що призводить до необхідності застосування специфічного формату відкритих даних для кожного конкретного типу та в кожному конкретному випадку.

У процесі розвитку концепту відкритих даних та подальшому його поширенні держава є системоутворюючим елементом відповідної екосистеми, що представляє і просуває спільні інтереси решти зацікавлених сторін. Держава не лише розробляє правові рамки використання і розкриття даних, але й виступає провайдером та одночасно споживачем цих даних. Своєю чергою, розширення участі громадян у

розробленні, ухваленні й контролі за виконанням рішень органів публічної влади підвищує адаптивність системи публічного управління, її здатність своєчасно й ефективно реагувати на виникаючі соціально-економічні виклики. Громадськість здатна взяти на себе низку функцій системи публічного управління, зокрема: діагностику наявних проблем, що стосуються тієї чи іншої соціальної групи чи всього суспільства, обмеженого відповідною територією; експертизу, пошук і пропонування оптимальних рішень для вирішення назрілих соціально-економічних, політичних чи побутових питань; контроль виконання й оцінювання ефективності діяльності владних інституцій різного ієрархічного рівня; виконання окремих державних і муніципальних функцій. Відкриті дані дозволяють громадянам активно брати участь у житті країни, визначаючи курс її подальшого розвитку в напрямку, що задовольняє вимоги більшості членів суспільства.

Досліджуючи прикладні аспекти роботи з відкритими даними, вчені виокремлюють п'ять основних хибних думок (так званих “міфів”), що можуть скластися в уяві пересічних громадян у процесі розкриття даних органами публічного управління, зокрема: публікація даних автоматично призводить до одержання переваг і вигод; абсолютно вся інформація повинна розголошуватися, без жодних обмежень; основне питання полягає виключно у забезпеченні реалізації процедури розкриття даних, на які існує суспільний запит; кожен суб'єкт може використовувати відкриті дані; наявність відкритих даних є базовим елементом та основою відкритого врядування [259, с. 264–266].

З урахуванням викладеного вище вважаємо, що дані потрібно відкривати послідовно та обґрунтовано, враховуючи затребуваність відповідних наборів даних потенційними споживачами такої інформації, згідно з чіткими правилами й регламентами, з урахуванням усіх ймовірних наслідків, що має перетворитися на продуману довготривалу політику

розвитку інформаційної інфраструктури на шляху до побудови елементів цифрового суспільства та підготовки до роботи в нових трансформаційних умовах – загальної цифровізації й розбудови цифрової економіки, що неодмінно сприятиме підвищенню громадської активності, державно-громадської взаємодії та рівня залучення громадян у вирішення різного роду питань у будь-якій сфері суспільної життєдіяльності. Водночас варто підходити до реалізації означених напрямів досить зважено, не лише формально публікуючи відповідні дані на порталах відкритих державних даних, а дійсно враховуючи реальні потреби й запити громадян, постійно працюючи над удосконаленням і розвитком, зокрема шляхом створення зручних та затребуваних сервісів з використанням і на базі відкритих даних. Згадані тенденції розвитку сучасних підходів до організації соціального управління значною мірою сприяють підвищенню його керованості, зміцнюють демократичні засади побудови держави, створюють умови для формування високого рівня довіри між державою та її громадянами, максимально зближуючи їх у межах сервісно-орієнтованого підходу, дають можливість здійснювати перманентний моніторинг дій влади та розвивати громадянське суспільство.

У трансформаційну епоху в умовах переходу до цифрового суспільства питання відкритості даних набувають особливого, подекуди навіть визначального значення, актуальність і затребуваність якого пояснюється основним джерелом їх генерування і зберігання – державою в особі органів публічної влади. Основне завдання, яке вони мають вирішити, – не лише збір відповідної інформації та представлення її у відповідній формі, придатній для машинної обробки, але й надання вільного та паритетного доступу широким верствам населення з метою задоволення їхніх потреб і запитів, забезпечення високого рівня відповідних управлінських послуг в умовах переходу до концепту сервісно-орієнтованої держави та прийняття ефективних управлінських

рішень з урахуванням інтересів усіх зацікавлених сторін, залучених до цього процесу – держави, суспільства й особи.

Методологія, технологія, форми, засоби та способи відкриття даних органами публічної влади, що розвиваються в нашій країні на шляху до переходу роботи в умовах цифрової економіки, є дійовими інструментами подальшого соціально-економічного розвитку, що ґрунтуються на застосуванні новітніх інноваційних рішень у сфері соціального управління. Адже в умовах сьогодення в усьому світі відкриті дані використовуються для вирішення професійних та поточних питань у процесі побудови сервісно-орієнтованої держави. Окреслені процеси успішно розвиваються, вдосконалюються форми і методи державно-громадської взаємодії, що сприяє подальшому прогресивному розвитку в усьому світі і, водночас, актуалізує потребу в науковому пошуку відповідних рішень і подальшому практичному їх застосуванні.

Окрім того, упродовж останніх кількох років простежується ще один загальносвітовий тренд, вплив якого на сферу державного управління нині є не досить помітним, однак через кілька років він здатен перетворитися на визначальний чинник роботи з даними у політичній та соціальній сферах. Йдеться про зміщення акцентів у бік застосування технологій аналізу великих масивів даних – Big Data, які набули широкого розповсюдження в першу чергу у комерційній та приватній сферах.

В умовах сьогодення предметом аналізу великих масивів даних стали взаємовідносини політиків і суспільства, що відкриває нові великі можливості, оскільки дозволяє значно краще простежувати й аналізувати явища і процеси у соціальній та політичній сферах, робити відповідні прогнози. Основна перевага технологій обробки великих масивів даних полягає в тому, що вони допомагають швидко приймати ефективні рішення, причому відбувається це в режимі реального часу, що допомагає як у сфері бізнесу, так і у сфері урядування. Відтак, застосування

інструментів та методів аналізу великих даних уможливорює створення сучасних технологій електронного урядування, адже результатом такого аналізу є конкретні знання щодо того, які процеси відбуваються в соціумі, що, зокрема, дає можливість зрозуміти соціальні настрої, а також стійкі тенденції, що проявляються в суспільстві [226], прогнозувати подальші дії та рішення, у тому числі й управлінські тощо.

Досліджуючи поняття великих даних, О.В.Орлов твердить, що за своєю суттю вони зводяться до серії підходів, інструментів і методів обробки структурованих і неструктурованих даних значних обсягів для одержання результатів, які людина навіть не здатна досягнути, ефективних в умовах безперервного приросту, розподілу за численними вузлами обчислювальної мережі. При обробці такого роду даних інформація великих обсягів надходить одночасно з різних джерел та з великою швидкістю, в тому числі й з великою швидкістю приросту даних та навіть у режимі реального часу, враховуючи одночасні (паралельні) рівні опрацювання, а також їх різноманіття, що в зарубіжному науковому дискурсі дістало назву Трьох V – volume (обсяг), velocity (швидкість) variety (різноманіття) [109], а з подальшим розвитком цього напрямку згадана концепція трансформувалась на концепції Чотирьох V (додалась veracity – достовірність), П'яти V (viability – життєздатність і value – цінність), Семи V (variability – змінність та visualization – візуалізація).

Відтак, економічний ефект від розвитку відкритих та великих даних напряму залежить від створення вдалих проектів на їх основі у різних галузях суспільної діяльності, адже цінність вони матимуть лише тоді, коли використовуватимуться для створення продуктів та сервісів, що допомагають розв'язувати повсякденні проблеми суспільства, бізнесу й держави.

Нині застосування новітніх технологій з метою досягнення суспільного блага – це загальносвітова тенденція, яка дає вражаючі

результати, оскільки до формування складу великих даних залучені всі учасники державно-громадської взаємодії, актуалізуючи тим самим потенційні сфери їх використання, з-поміж яких, зокрема, варто виділити: відстеження динаміки зміни громадської думки щодо ефективності діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування, прогнозування, розроблення, ухвалення відповідних управлінських рішень щодо подальшого соціально-економічного розвитку відповідних територій та оцінювання їх дієвості й результативності, аналіз зміни настроїв та реакції аудиторії на оприлюднювану інформацію про діяльність органів державного управління та місцевого самоврядування й упроваджені ними управлінські рішення, виявлення базових потреб, запитів і прагнень жителів відповідної території, визначення основних проблемних питань, які потребують невідкладних рішень і т.д.

Уряд України намагається йти в ногу з часом і тому на загальнодержавному рівні розробляються й втілюються в життя відповідні державні програми, стратегії, концепції тощо. Так, Концепцією розвитку електронного урядування в Україні наголошується на тому, що в сучасних умовах повсякденне життя громадян стає дедалі все більш “цифровим”, що передбачає високий рівень очікувань від діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування, зокрема розвитку сучасних електронних форм взаємодії, прозорості та відкритості діяльності, залучення громадян до прийняття управлінських рішень. Тому подальший розвиток електронного урядування в нашій країні можливий у двох різноспрямованих напрямках – консервативному чи трансформаційному. Перший з них – консервативний – має еволюційний характер та суттєво не змінює існуючі принципи та цілі розвитку наявної інфраструктури електронного урядування, що може призвести до відставання від світових темпів розвитку. Натомість інший, трансформаційний шлях, має революційний характер та робить акцент на посиленні функціональних

можливостей електронного урядування та зниженні витрат органів влади на реалізацію владних повноважень шляхом застосування сучасних інноваційних підходів, методологій та технологій (у тому числі Інтернету речей, хмарної інфраструктури, Blockchain, Mobile ID, shareding economy, просування методики опрацювання даних великих обсягів (Big Data), нормативно-правового врегулювання принципів “цифровий за замовчуванням”, “одноразове введення інформації” та “сумісність за замовчуванням”, а також застосування перспективних форм організації виконання завдань і проектів розвитку електронного урядування, зокрема публічно-приватного партнерства [148].

Вже нині на рівні держави ведеться робота щодо більш широкого застосування сучасних інструментів електронного урядування, у тому числі автоматизації обробки великих обсягів даних та інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень, оптимізації та автоматизації адміністративних процесів, запровадження електронних форм взаємодії. Основними завданнями із забезпечення розвитку електронного урядування у базових галузях України є запровадження інформаційно-телекомунікаційних систем підтримки прийняття управлінських рішень та автоматизації адміністративних процесів (зокрема з використанням перспективних геоінформаційних технологій, Інтернету речей, технологій опрацювання даних великих обсягів (Big Data) і Blockchain) тощо.

Тому саме тепер, коли органи державного управління та місцевого самоврядування одержали можливість не лише збирати, але й аналізувати та управляти великими даними, вони в результаті отримали потужний інструмент для їх ефективного використання з метою побудови більш безпечного суспільства, удосконалення й оптимізації своїх адміністративних функцій, прогнозування та зменшення державних витрат тощо.

Великі дані – це феномен сучасності. При правильному використанні він здатен принести вражаючі позитивні результати для сфери державного управління, що, в першу чергу, проявляється в підвищенні його ефективності, результативності та загальної задоволеності клієнтів – пересічних громадян. Ці переваги є наслідком суттєвого підвищення точності прийняття рішень, відчутного прискорення виконання внутрішніх інформаційних процесів і завдань та значного зниження операційних витрат, пов'язаних з процесом прийняття рішень. Це стало можливим лише завдяки трансформаційним процесам сьогодення, зокрема цифровізації повсякденного людського життя та появі ІТ-розробок, що застосовуються саме для потреб державного управління, що передбачають оброблення величезної кількості даних засобами потужних ІТ-технологій у формі суджень для одержання інформації, яка допомагає органам державного управління та місцевого самоврядування краще справлятися із виконанням поставлених перед ними завдань та функцій [266, с. 120].

Тому й не дивно, що чинна нормативно-правова база України перебуває у стані постійних змін, адже нові стратегічні загальнодержавні документи вже нині передбачають необхідність та обов'язковість проведення цифрових експертиз органами виконавчої влади в процесі підготовки проектів нових нормативно-правових актів або внесення змін до чинних документів і реалізації владних повноважень шляхом застосування цифрових технологій, що дістала назву державної політики цифрового розвитку.

В умовах сьогодення реалізація державної політики цифрового розвитку в Україні ґрунтується на таких базових принципах:

- відкритості, що полягає в забезпеченні відкритого доступу до відомчих даних (інформації), якщо інше не встановлено законодавством;
- прозорості, що полягає в забезпеченні можливості використання відкритих зовнішніх інтерфейсів до відомчих інформаційних систем,

включаючи інтерфейси прикладного програмування;

– багаторазовості використання, що полягає в забезпеченні відкритого міжвідомчого обміну рішеннями та їх повторного використання;

– технологічної нейтральності і портативності даних, що полягає в забезпеченні доступу до відомчих сервісів і даних та повторного використання незалежно від технологій або їх продуктів;

– орієнтованості на громадян, що полягає в забезпеченні першочергового врахування потреб та очікувань громадян під час прийняття рішень щодо форм чи способів здійснення функцій держави;

– інклюзивності та доступності, що полягає в забезпеченні можливості для всіх громадян користуватися новітніми досягненнями інформаційних технологій доступу до сервісів;

– безпечності та конфіденційності, що полягає в забезпеченні для громадян і суб'єктів господарювання безпечного та надійного середовища, в якому відбувається електронна взаємодія з державою, включаючи повну його відповідність правилам і вимогам, встановленим законами України щодо захисту персональних даних та інформації, що належить державі, електронної ідентифікації та довірчих послуг;

– багатомовності, що полягає в забезпеченні надання громадянам і суб'єктам господарювання адміністративних, інформаційних та інших послуг, включаючи транскордонні, з використанням мови за їх вибором;

– підтримки прийняття рішень, що полягає в забезпеченні використання новітніх інформаційних технологій для розроблення програмних продуктів, які підтримують прийняття рішень органами виконавчої влади під час реалізації владних повноважень;

– адміністративного спрощення, що полягає в забезпеченні прискорення та спрощення адміністративних процесів шляхом їх цифрового розвитку;

– збереження інформації, що полягає в забезпеченні зберігання

рішень, інформації, записів та даних, достовірності та цілісності, а також їх доступності відповідно до політики безпеки та конфіденційності протягом певного часу;

– оцінювання ефективності та результативності, що полягає в проведенні всебічного оцінювання та порівняння не менш як двох альтернативних рішень для забезпечення ефективності та результативності реалізації владних повноважень [36].

Відтак, переваги від застосування великих даних в органах державного управління та місцевого самоврядування очевидні. Вони дозволяють побачити приховані закономірності, що непомітні для сприйняття людиною. А це надає хороші можливості оптимізації всіх сфер людської життєдіяльності: державного й муніципального управління в цілому, медицини, безпеки, фінансів, транспорту, освіти і т.д. Великі дані можуть оброблятися в режимі реального часу, що, своєю чергою, підвищує якість і швидкість ухвалення відповідних управлінських рішень. Однак для одержання відчутних результатів та максимальної реалізації потенціалу, який містить у собі концепція великих даних, необхідне усвідомлення того, що багато що залежить не стільки від їхньої наявності, скільки від їх повноти, достовірності, візуалізації, своєчасного надання, адже основна мета роботи з великими даними – це одержання на підставі них цінних аналітичних висновків для їхнього практичного застосування.

5.2 Проблеми і перспективи побудови сучасної інформаційної інфраструктури в Україні

Темпи соціально-економічного розвитку в загальносвітовому масштабі сприяють розвиткові різноманітних галузей та сфер суспільного життя національних економік, стимулюючи процеси формування й подальшого вдосконалення національних інформаційних інфраструктур з урахуванням регіональних особливостей, а беручи до уваги фактор участі держави у цих процесах в особі органів публічного управління – досягнення відповідного прогресу. Основне призначення інформаційної інфраструктури держави наразі вбачається у формуванні єдиного інформаційного простору країни як у результаті створення й підтримання в актуальному стані відповідних інформаційних ресурсів у їх різноманітних формах і проявах, так і через забезпечення доступу до таких ресурсів на фізичному рівні, шляхом створення відповідного програмного забезпечення і технологічних рішень, а також формування мережі інституцій, які їх обслуговують. Інформаційна інфраструктура в умовах сьогодення пронизує усі сфери суспільного життя, адже вона формується й функціонує з метою задоволення поточних і перспективних потреб держави й суспільства шляхом забезпечення техніко-технологічної, кадрової, інформаційно-аналітичної та прогнозної підтримки прийняття управлінських рішень, відповідаючи при цьому новітнім тенденціям розвитку даної предметної сфери через упровадження інноваційних підходів і просування нових ідей з подальшою практичною їх реалізацією. Таким чином, сучасна інформаційна інфраструктура держави має задовольняти потреби всіх залучених у процес її формування й підтримання в актуальному стані сторін на всіх етапах – від виникнення ідеї до її практичної реалізації. Важливість формування сучасної інформаційної інфраструктури в Україні актуалізується з огляду на

необхідність побудови на її основі як окремих елементів цифрової економіки, так і цифрового майбутнього загалом та відповідного суспільства у найближчій перспективі. Про це йдеться в рішеннях українського уряду, який узяв курс на подальший інноваційний розвиток національної економіки в аспекті її загальної цифровізації. Остання вже сьогодні пронизує усі сфери діяльності суспільства і без неї неможливо уявити його подальший прогресивний поступ.

З метою уникнення неузгодженостей щодо трактування базового поняття інформаційної інфраструктури, що обрана нами для дослідження, вважаємо за доцільне визначити її як систему організаційних структур, підсистем (інформаційних центрів, баз та банків знань і даних, систем зв'язку, центрів управління, апаратно-програмних засобів і технологій щодо накопичення, зберігання, обробки й передавання інформації), що забезпечують функціонування й розвиток інформаційного простору та засобів інформаційної взаємодії як основи задоволення інформаційних потреб, надаючи доступ споживачам до інформаційних ресурсів і забезпечуючи соціальну комунікацію.

Цікавим, на нашу думку, є й підхід, описаний О.Д.Довганем, який інформаційною інфраструктурою вважає сукупність програмно-технічних засобів, інформаційних комунікацій, інших механізмів управління інформаційними ресурсами, напрацьованих суспільною практикою, організаційних систем збереження і використання наявних обсягів інформації, а також інститутів продукування нової інформації в інтересах суспільного розвитку, засобів нормативного забезпечення інформаційної діяльності, захисту вітчизняних інформаційних ресурсів від усіх видів загроз та негативних впливів. Призначення цієї інфраструктури полягає в забезпеченні суспільства необхідними для його існування і розвитку інформаційними ресурсами [39, с. 64–65], що кореспондує з підходом, описаним вище.

В українському законодавстві питанню побудови сучасної інформаційної інфраструктури також відведено чільне місце. Так, стратегією розвитку інформаційного суспільства в Україні подається визначення цього базового поняття, зокрема як сукупності різноманітних інформаційних (автоматизованих) систем, інформаційних ресурсів, телекомунікаційних мереж і каналів передавання даних, засобів комунікацій та управління інформаційними потоками, а також організаційно-технічних структур, механізмів, що забезпечують їх функціонування. Цим нормативним документом також окреслюються основні її складові: інформаційні системи, мережі та електронні ресурси, електронна взаємодія державних органів між собою та з громадянами й організаціями, ІКТ, новітні технології, цифрове телерадіомовлення, суспільне телебачення, широкосмуговий доступ до Інтернету, стандарти та регламенти застосування ІКТ, системи електронного документообігу з використанням електронного цифрового підпису, електронні послуги [151] тощо.

Тому згадане вище дає вагомі підстави для припущення, що сучасна інформаційна інфраструктура є чи не найважливішою умовою розвитку сучасного суспільства й підґрунтям для формування основних засад цифрової економіки, яка в сучасних умовах набуває особливої державної ваги.

Прийнятим ще у 1998 р. Законом України “Про Національну програму інформатизації” було чітко окреслено її суть як комплексу взаємопов’язаних окремих завдань (проектів) інформатизації, спрямованих на реалізацію державної політики та пріоритетних напрямів створення сучасної інформаційної інфраструктури України за рахунок концентрації та раціонального використання фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів, виробничого й науково-технічного потенціалу держави, а також координації діяльності державних органів, органів місцевого

самоврядування, підприємств, установ, організацій усіх форм власності та громадян у сфері інформатизації [134]. І хоча на момент прийняття у цей закон було внесено інноваційні ідеї, реалізація яких сприяла поступальному сталому розвитку українського суспільства, однак на сьогодні ці темпи значною мірою сповільнилися внаслідок певного морального застарівання окремих його положень.

Натомість виник інноваційний тренд сучасності – цифровізація, яка за своєю суттю є поняттям всеохоплюючим, що має сприяти формуванню й удосконаленню нових і новітніх форм взаємодії, уможливаючи при цьому стрімкий, ба навіть “революційний” розвиток усіх галузей і сфер суспільної діяльності.

З урахуванням цього відповідним розпорядженням Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації” визначено, що створення цифрових інфраструктур є основним чинником розширення доступу громадян до глобального інформаційного середовища та знань. Згадані цифрові інфраструктури є комплексами технологій, продуктів і процесів, що забезпечують обчислювальні, телекомунікаційні та мережеві можливості на цифровій основі. Саме вони є підґрунтям цифрової економіки. Головна мета розвитку цифрових інфраструктур полягає в тому, щоб усі громадяни України без обмежень та труднощів технічного, організаційного й фінансового характеру (зокрема соціально незахищені верстви населення) могли скористатися цифровими можливостями незалежно від свого місця перебування чи проживання та не перебували в сегменті “цифрового розриву” [150].

Базові засади формування в Україні сучасної інформаційної інфраструктури також були закладені Законом України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки”,

яким, зокрема, передбачалося, що серед основних стратегічних цілей розвитку інформаційного суспільства в Україні чільне місце посідає подальший усебічний розвиток національної інформаційної інфраструктури та її інтеграція зі світовою інфраструктурою, в тому числі на засадах удосконалення координації діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо створення її елементів. Натомість, загальнодоступна інформаційна інфраструктура держави формується шляхом розвитку інформаційних систем, мереж та ресурсів, створення новітніх конкурентоспроможних ІКТ, прискорення робіт у напрямку розвитку новітніх перспективних технологій, створення різноманітних інформаційних фондів, формування відповідних інформаційно-пошукових систем, міжнародного співробітництва, спрямованого на розвиток інформаційної інфраструктури та забезпечення розширення участі України у відповідних міжнародних ініціативах [135].

Концепцією розвитку електронного урядування в Україні констатується, що на сьогодні базова інформаційно-телекомунікаційна інфраструктура електронного урядування як техніко-технологічна основа для реалізації всіх проектів і завдань у зазначеній сфері не сформована. У подальшому вона має формуватися шляхом запровадження, розвитку та взаємодії таких державних інформаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем: електронної взаємодії органів виконавчої влади, державних електронних інформаційних ресурсів, електронної ідентифікації та аутентифікації, веб-порталу електронного урядування, спеціальних захищених мереж передавання даних, центрів обробки даних, державних реєстрів тощо [148].

На вдосконалення досліджуваної предметної сфери також спрямовано Указ Президента України “Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг”, яким, зокрема, передбачається:

1) проведення аудиту функціонування національних електронних інформаційних ресурсів, у тому числі аналіз нормативного та фінансового забезпечення функціонування таких інформаційних ресурсів, їх технічного стану та рівня захищеності, а також забезпечення достовірності, актуальності, повноти та ненадмірності даних, що обробляються;

2) вжиття заходів, спрямованих на:

– уніфікацію нормативних засад функціонування національних електронних інформаційних ресурсів, в тому числі запровадження єдиного термінологічного апарату та єдиних вимог до створення, ведення, функціонування та захисту таких ресурсів;

– належне функціонування та захист національних електронних інформаційних ресурсів, упорядкування відповідних даних, забезпечення актуальності, повноти і достовірності таких даних та уникнення їх надлишковості;

– забезпечення належної електронної взаємодії національних електронних інформаційних ресурсів, що мінімізує необхідність звернень фізичних та юридичних осіб до суб'єктів владних повноважень для отримання публічних послуг та усуває необхідність подання заявниками документів у паперовій формі;

3) проведення верифікації та встановлення тотожності між наборами ідентифікаційних даних фізичних осіб, які обробляються в національних електронних інформаційних ресурсах, насамперед у Єдиному державному демографічному реєстрі, Державному реєстрі актів цивільного стану громадян, Державному реєстрі фізичних осіб – платників податків, Державному реєстрі загальнообов'язкового державного соціального страхування, Єдиній державній електронній базі з питань освіти, електронній системі охорони здоров'я, а також у Державному реєстрі виборців;

4) вжиття заходів щодо забезпечення доступності для громадян

надійних, безпечних, альтернативних для одного рівня довіри, сучасних засобів електронної ідентифікації за принципом технологічної нейтральності;

5) вжиття заходів щодо створення єдиного державного веб-порталу електронних послуг, на якому, в тому числі з використанням смартфона або планшета, забезпечуватиметься:

– можливість створення фізичними та юридичними особами електронних кабінетів;

– отримання особою інформації про себе з національних електронних інформаційних ресурсів, а також можливість перевірки достовірності інформації, наданої іншою особою;

– надання електронних, в тому числі адміністративних, послуг;

– доступ до каталогу електронних послуг, що класифіковані за типовими ситуаціями;

– можливість сплати адміністративного збору за надання адміністративних послуг, штрафів за адміністративні правопорушення, державного мита, інших платежів з автоматичним заповненням відомостей, необхідних для їх здійснення, та надсиланням відповідним суб'єктам інформації про сплату;

– подання звернень, зокрема до державних органів та органів місцевого самоврядування, в тому числі із забезпеченням автоматичного пересилання за належністю відповідному органу чи посадовій особі, та отримання інформації про хід і результати розгляду звернень;

– опитування щодо ініціатив, проектів у різних сферах суспільного життя [125], а також удосконалення інших сервісів та послуг, що надаються органами державного управління та місцевого самоврядування за різними сферами життєдіяльності українського соціуму.

Як бачимо, питання побудови сучасної інформаційної інфраструктури в нашій державі є завданням комплексним, яке охоплює

різноманітні сфери суспільного життя, виступаючи водночас універсальним явищем, здатним адаптуватися під конкретні завдання й швидкозмінні умови навколишнього середовища залежно від суспільно-політичної ситуації та темпів соціально-економічного розвитку держави. За таких умов актуалізується питання вимірювання ступеня впливу цих факторів на систему публічного управління та окремі її елементи.

Дж.Денцінгер і К.В.Андерсен, аналізуючи вплив сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій на сферу публічного управління, визначають 22 показники, об'єднані за чотирма групами, зокрема:

I. Потенційні можливості: якість інформації (доступ до даних; якість даних), ефективність (приріст продуктивності; скорочення / заміщення персоналу; покращення управлінського контролю; заходи з економії часу), дієвість / результативність (оптимізація процесу прийняття рішень; удосконалення товарів і послуг; покращення планування).

II. Взаємодії: вдосконалення координації / кооперації; взаємодія між громадянами й публічним сектором; взаємодія між приватним і публічним секторами; взаємодія між громадянами; організаційні повноваження й контроль.

III. Спрямування: акцент на кількісних критеріях; структурування проблем; більша свобода дій.

IV. Ціннісний розподіл: захист і вдосконалення приватної сфери; задоволеність роботою; розширення трудових перспектив; захист законних прав; удосконалення стандартів життя [236, с. 596].

Згадані групи показників здатні справляти більший чи менший вплив на систему публічного управління, причому такий вплив може мати як позитивні наслідки, що сприяють подальшому прогресивному розвитку окремих її елементів та реалізації інноваційних рішень у практиці діяльності відповідних державних органів та установ, так і негативні

прояви, здатні спричинити певну дестабілізацію системи, якій, у разі їх настання, необхідний певний час для збалансування і досягнення в кінцевому підсумку стану рівноваги.

А тому виправданою вважаємо тезу про те, що базовими складовими інформаційної інфраструктури органів публічної влади варто вважати її оцінювання й моніторинг (у першу чергу – моніторинг продуктивності, її нормування, визначення впливу), а також, власне, інформаційні системи (системи обробки транзакцій, інформаційні системи менеджменту, системи підтримки прийняття рішень) [255, с. 544–546].

Національна інформаційна інфраструктура має значний вплив на якість публічного управління та соціально-економічний розвиток держави, які, своєю чергою, впливають одне на одного, зокрема шляхом забезпечення ширшого доступу населення до державних сервісів, особливо через інтерактивний он-лайн доступ; сприяння залученню населення до процесів управління державними справами; підвищення рівня транспарентності й відповідальності діяльності публічних службовців завдяки забезпеченню доступу до інформації, що становить публічний інтерес [257, с. 53], тощо. Відповідно, вдосконалення інформаційної інфраструктури держави може дати значний імпульс у вирішенні питань прискорення забезпечення сталого соціально-економічного розвитку та подальшої закономірної їх інтеграції до глобальної економіки [257, с. 61].

Ми переконані в тому, що формування й подальший розвиток сучасної інформаційної інфраструктури не повинні перетворитися на самоціль, адже вона має бути вихідною, відправною точкою для повномасштабної реалізації новітніх інноваційних ідей та втілення прогресивних рішень у системі публічного управління, основним призначенням якої має стати повноцінна державно-громадська взаємодія у вирішенні нагальних поточних і перспективних питань будь-якого рівня складності у максимально зручний спосіб та максимально короткий термін.

У сьогоденнішніх умовах твердження про те, що інформація виступає інфраструктурним підґрунтям соціальної взаємодії між державою та суспільством [154, с. 24] вже перетворилося на аксіому. Більше того, інформаційна інфраструктура виступає основною платформою реалізації інформаційної політики держави, яка формує єдність та цілісність інформаційного поля і простору країни, забезпечуючи при цьому можливість інтеграційних процесів інформаційного обміну зі світовим інформаційним простором. У свою чергу, розвиток інформаційної інфраструктури як платформи й основи організаційно-технологічної бази інформаційної політики слід пов'язувати з існуванням наявних технологій, сучасних трендів розвитку цієї сфери, інших факторів, що здійснюють вирішальний вплив на її вдосконалення й вирішення завдань публічного управління. Відповідно, всі елементи, залучені до її побудови, є взаємопов'язаними, невіддільними й повинні перебувати в перманентному динамічному процесі подальшого розвитку й удосконалення.

Для розвитку сучасної інформаційної інфраструктури суспільство повинне спиратися на свої поточні й перспективні потреби, можливості та ресурси, зокрема на науковий та освітній потенціали, а також на наявність сприятливого морально-психологічного клімату. Як і в будь-якій іншій суспільній сфері, реальне значення інформаційної інфраструктури й одержання дійових переваг від її використання залежать від намірів і можливостей конкретних користувачів, від суспільних інтересів та настроїв і, неабиякою мірою, від державної підтримки. А базовими аспектами інформаційної інфраструктури, на думку науковців, виступають: виконання допоміжної (дозволяючої) функції; користування великою кількістю осіб чи суспільних груп; відкритість і гетерогенність; характер соціотехнічних мереж; поєднання та взаємозв'язок; розвиток шляхом розширення й удосконалення вихідних позицій [254, с. 40–49].

Конструювання й побудова інформаційних інфраструктур у

сучасних умовах покликані вирішувати низку взаємопов'язаних завдань і виконувати низку функцій, а саме:

– державні функції в електронному вигляді: забезпечення інформаційної взаємодії в електронній формі при наданні державних й муніципальних послуг та виконанні державних і муніципальних функцій;

– державні послуги в електронному вигляді: забезпечення надання державних і муніципальних послуг в електронній формі;

– системна магістраль інформаційної взаємодії: технологічне забезпечення інформаційної взаємодії досягається шляхом застосування сервісно-орієнтованої архітектури, що є сукупністю електронних сервісів, побудованих з урахуванням загальноприйнятих стандартів, а також шляхом застосування єдиних технологічних рішень і стандартів, класифікаторів та описів структур даних.

Сучасна інформаційна інфраструктура як інноваційний тренд сучасності повинна перетворитися на доступний будь-яким категоріям користувачів об'єкт незалежно від темпорально-просторових чинників, що забезпечує їм надання універсального та якісного сервісу, адекватно реагуючи на новітні потреби й виклики сьогодення. Організація взаємодії різних відомств, відповідна координація програм та проектів, реалізовані з урахуванням та на базі відповідних інноваційних рішень, здатні в сукупності забезпечити комплексне вирішення технічних, технологічних, адміністративних, інформаційно-аналітичних, організаційних, соціальних і політичних завдань. Виключно системне та скоординоване рішення комплексу означених завдань спроможне забезпечити справжню відкритість і прозорість діяльності органів публічної влади, адже саме вони покликані забезпечувати регулювання розвитку інформаційної інфраструктури держави, надаючи цим процесам відповідної державної ваги. І тому саме від оптимального розвитку інформаційної інфраструктури, необхідної для функціонування системи органів

публічного управління в Україні, залежить подальше запровадження інноваційних рішень у цю сферу, здійснення відповідного моніторингу й оцінювання, управління процесами її формування. Власне, сучасна інформаційна інфраструктура вбачається базисом, основою побудови й подальшого поступального розвитку цифрової економіки як у цілому, так і в окремих її елементів, розбудови складових сучасного інформаційного суспільства з подальшим його перетворенням на цифрове, що декларується українським урядом як перспективний напрям та одне із першочергових завдань у сучасних умовах розвитку публічного управління в Україні.

5.3 Діяльність інституцій публічного управління щодо протидії дифамаційним проявам

На сьогодні інформаційна сфера пронизує всі без винятку сфери життєдіяльності окремо взятих осіб, суспільних груп, держав у цілому та їхніх утворень. Свобода висловлення думок (свобода слова) є одним із базових елементів побудови демократичного суспільства та його подальшого удосконалення й розвитку, а доцільність її обмеження повинна обов'язково мати чітке законодавче обґрунтування, в тому числі й у формі інструментарію “трискладового тесту”, що повинен застосовуватись на всіх етапах роботи з інформацією в публічній сфері. Інформація нині вважається одним із найважливіших атрибутів управлінської діяльності, виступаючи її основним інструментом, засобом і результатом. Відповідно, інформація, якою оперує уся державно-управлінська система, повинна завжди відповідати критеріям релевантності, адекватності, точності тощо, адже саме вона вважатиметься офіційною, такою, з урахуванням якої ухвалюватимуться відповідні управлінські рішення та вчинятимуться відповідні правомірні дії. Однак не кожна інформація, що циркулює в системі суб'єкт-об'єктних та міжсуб'єктних взаємодій матиме статус офіційної. Важливим аспектом цих процесів виступає забезпечення органів публічної влади від інформації, що може чинити деструктивний вплив на діяльність як окремо взятої особи, груп осіб, об'єднаних за певною видовою ознакою, так і на функціонування окремих організацій, установ, галузей публічного управління чи всієї державно-управлінської системи. Мова йде про оприлюднення та поширення дійсної чи неправдивої інформації, що може завдати шкоди честі, гідності й діловій репутації відповідним суб'єктам державно-управлінської вертикалі, що у фаховій літературі дістала назву дифамаційної.

Питання додержання свободи слова в публічній сфері України, що

має базуватись на постулатах інформаційної етики й інформаційної культури, повинні відігравати одну з основних ролей у процесі функціонування всієї державно-управлінської системи, під час висвітлення діяльності органів публічної влади та їх посадових осіб, при оприлюдненні й поширенні офіційної інформації та ухваленні відповідних управлінських рішень тощо. Змістом поняття “дифамація”, яке однак не знайшло свого відображення у правовому полі України, є поширення недостовірних фактичних відомостей, здатних принизити чи зганьбити честь, гідність та ділову репутацію, що можуть бути витрактуваними як порушення свободи слова і є одним зі стандартних методів політичної пропаганди з метою ослаблення опонента [282, с. 1088–1089]. Інформація, зарахована до категорії дифамаційної, повинна мати три складові: форму оприлюднення, характер опублікованої інформації та мотиви, що спричинили до поширення відповідних відомостей [302, с. 571].

До дифамаційної інформації можна справедливо зарахувати розповсюдження відомостей про нерівність конституційних прав за будь-якою ознакою; інформацію, спрямовану проти національної безпеки, суспільного здоров'я, приватної власності, громадського порядку, неправдиву інформацію [90, с. 14] тощо. Роль держави в особі наділених відповідними повноваженнями органів публічної влади та окремих посадових осіб у цьому процесі залежатиме, передусім, від відповідних способів і методів організації соціальної взаємодії її складових [275, с. 693].

Згідно з твердженнями окремих дослідників, інститут дифамації значно ширший і багатогранніший за межі захисту честі, гідності та ділової репутації, передбачених національним законодавством [24, с. 10] України. Авторство такої інформації в публічній сфері може належати як самим суб'єктам державно-управлінської системи, так і об'єктам, на функціонування і діяльність яких спрямовується їхній управлінський вплив. Її творцями й розповсюджувачами також можуть виступати окремі

особи, установи й організації, діяльність яких безпосередньо пов'язана з оприлюдненням і поширенням інформації про діяльність органів публічної влади, а також інші суб'єкти, що використовують офіційну та іншу інформацію з метою її інтерпретації з урахуванням власних оціночних суджень та нехтуванням фактичного матеріалу, суттєво підмінюючи, викривлюючи або деформуючи суть і зміст висловленого чи опублікованого. Звідси випливає, що дифамацію не завжди створює безпосередньо її автор, адже у більшості випадків це особа, яка застосовує первинну інформацію у своїх інтересах, причому вона може виникати ще й унаслідок необережності через некомпетентність та необізнаність автора у предметі розгляду.

Відповідно, до категорії інформації, яка має чи потенційно може мати ознаки дифамаційної, можуть бути зараховані факти чи оціночні судження, що характеризують людину як порушника закону або як злочинця, а також висловлювання, які ображають релігійні чи інші переконання індивіда, що є його невід'ємними особистими немайновими правами. Дифамація як явище може бути спрямована і на інституцію, і на послуги, які вона надає. Стратегія й тактика дифамації має на меті посилити протистояння між елементами комунікативної взаємодії (комунікатором/комунікантом, реципієнтом) за допомогою мовних засобів (комунікату), що порушують соціокультурні норми і знижують суспільний статус опонента.

За своєю формою дифамація поділяється на писемну (наклеп) та усну (лихослів'я або обмовляння) [179, с. 8], що за змістом і суттю може мати ознаки навмисної недостовірної, ненавмисної недостовірної або ж достовірної. Водночас досить поширеним є й факт розповсюдження усної дифамації, що може виникати на підставі писемної і тому стосовно останньої вважатиметься вторинною; можливий і зворотний шлях – від усної до писемної. Однак усі прояви дифамації можуть існувати як

взаємозалежні та взаємовизначальні, так і не пов'язані між собою.

При цьому законодавство, яким мають регулюватися означені питання, покликане збалансувати право на свободу слова й репутацію, зазвичай на користь останньої; однак протягом останнього часу в ліберальних демократичних державах акцент поступово зміщується у бік свободи слова (найбільш чутливими щодо цього виявляються інститути медіа-сфери [264, с. 944]), що великою мірою залежить від конституційних, історичних та соціальних факторів кожної з них [306, с. 57–60].

У нещодавно проведеному й оприлюдненому дослідженні ОБСЄ, присвяченому питанням медіа-свободи, зазначається, що не зважаючи на рекомендації міжнародних організацій з прав людини у трьох четвертих державах – учасницях ОБСЄ (у 42 із 57) передбачена кримінальна відповідальність за оприлюднення та поширення інформації, яка має ознаки дифамаційної. Здебільшого застосовується ув'язнення, менш поширеними є штрафування, виправні роботи та позбавлення певних політичних прав. Особливо проблемними щодо цього є регіони Південної Європи (Греція, Італія, Португалія та Туреччина), Центральної Європи (Угорщина), Центральної Азії, хоча окремі випадки трапляються й у країнах з високим рівнем підтримки свободи слова, зокрема в Данії, Німеччині та Швейцарії. Дев'ять країн-учасниць ОБСЄ (Андорра, Болгарія, Франція, Німеччина, Італія, Монако, Нідерланди, Португалія та Туреччина) застосовують особливо жорсткі санкції у випадку поширення дифамації стосовно публічних осіб, що вважається прямим порушенням міжнародних стандартів. Не зважаючи на очевидну невідповідність принципам побудови демократичного суспільства, приблизно половина країн-учасниць ОБСЄ (24) застосовують спеціальні санкції щодо захисту репутації та честі глави держави від дифамаційних проявів, інші (16) – чітко забороняють поширювати дифамацію щодо державних утворень (парламентів, урядів та інших інститутів публічного управління), а решта

(36) – наругу над державними символами, з-поміж яких і Україна [253, с. 5–20, 249–250].

У цьому аспекті одним із найбільш дійових проявів дифамації в публічній сфері можна вважати привернення уваги широкого кола громадськості до актуальної у певний часовий проміжок проблеми або питання, що здатне зумовити суспільний резонанс, і як наслідок – тиск громадської думки [75, с. 15] з метою ухвалення того чи іншого управлінського рішення. Тут ми можемо з упевненістю стверджувати, що вдало підібрана й прорахована тактика застосування дифамації може перетворитися на основний інструмент управління суспільними групами при майстерному застосуванні його “групами впливу” – стейкхолдерами.

Що стосується унормування питань, пов’язаних із дифамацією, то відповідне законодавство покликане врегулювати зокрема такі з них, як: установлення різниці між наведенням фактів та висловленням поглядів; межі критики публічних осіб; урахування суспільної важливості оприлюднюваних і поширюваних відомостей; визначення відповідальності за поширення дифамаційних повідомлень [76, с. 161] тощо.

З іншого боку, оприлюднення й поширення інформації, що становить суспільний інтерес чи потенційно здатна його становити, може навмисно обмежуватися через приховування шляхом зарахування її до категорії дифамаційної. Розповсюдження такої інформації може мати дестабілізуючий вплив на діяльність окремих посадових осіб, функціонування окремих галузей і сфер публічного управління, а також усієї державно-управлінської системи, зокрема проявляючись у формі деструкції іміджу чи офіційного статусу. Перманентне розповсюдження дифамаційних повідомлень сприяє стереотипізації та уніфікації мислення суспільства, мимовільному перенесенню негативних установок на всю державно-управлінську вертикаль. Поширення неправдивих даних, перекручених фактів, слів і фраз, вирваних із контексту, може мати

негативний вплив на ухвалення управлінських рішень, рівень довіри громадськості до влади, яка представляє її інтереси, призводить до падіння авторитету окремих посадових осіб і державно-управлінських структур, а в окремих випадках і до їхньої дискредитації шляхом оприлюднення компрометуючих правдивих відомостей, які в собі містять негативну характеристику. Тому й оприлюднення і розповсюдження подібної фактологічної інформації створює дискомфорт у суб'єктів, причетних до дифамацій, і здатне, своєю чергою, спричинити певні психоемоційні стани та призводити до різного роду негативних наслідків.

Одним із способів відновлення доброго імені, зганьбленого дифамацією, можуть виступати оприлюднення спростувань у засобах масової інформації або публічні вибачення. Спростуванням вважається спосіб відновлення порушеного права на честь, гідність та ділову репутацію у формі повідомлення про те, що певні фрагменти поширеного раніше тексту або ж уся публікація не відповідають дійсності та принижують певну фізичну чи юридичну особу. При цьому текст спростування може готуватися як особою, чиї права було порушено, так і редакцією, що такий матеріал опублікувала. В тексті спростування обов'язково має бути зазначено, які саме відомості не відповідають дійсності, коли та в який спосіб вони були поширені (преса, радіо, телебачення, Інтернет, інформаційно-телекомунікаційні системи й мережі, різні види документів, публічні виступи тощо).

Однак ефективність та дієвість таких заходів піддається критиці й сумніву, оскільки: зі спростуванням можуть ознайомитися не всі особи, в середовищі яких були поширені дифамаційні відомості; спростування може не переконати громадськість у необхідності зміни стереотипізованої думки, що вже склалася і набула значного розголосу в суспільстві; спростування не принесе додаткових можливостей особі, щодо якої поширені недостовірні відомості, впливати на суспільство з метою

відновлення й реабілітації своєї честі, гідності та ділової репутації.

Серед інших шляхів та інструментів боротьби з дифамацією можна назвати видалення і знищення відповідної інформації, припинення або заборону подальшого розповсюдження таких відомостей, вилучення і ліквідацію матеріальних носіїв інформації тощо. Усі перелічені методи підпорядковані одній меті – убезпеченню від скоєння дій, які порушують норми права чи створюють загрози для такого злочину з метою недопущення розповсюдження в подальшому інформації, що містить чи потенційно може містити ознаки дифамаційної.

Оскільки оприлюднення й поширення інформації, що може бути зарахована до категорії дифамаційної, є порушенням прав людини й громадянина, зокрема щодо обмеження свободи висловлювання (свободи слова), то логічним видається притягнення порушників цього права до відповідальності. За даними досліджень судової практики з питань дифамаційних спорів, виділяють такі види дифамаційних правопорушень із ймовірними негативними наслідками, як: цивільно-правова дифамація (публікація спростування; надання права на відповідь; компенсація моральної шкоди; видалення відомостей; вилучення й знищення тиражу; відшкодування збитків), кримінально-правова дифамація (штраф; обов'язкові роботи; виправні роботи; арешт), адміністративно-правова дифамація (штраф). А тому й проблема відповідальності за розповсюдження відповідних відомостей, що ганьблять честь, гідність і ділову репутацію, має полягати у пошуках розумного компромісу між суспільними інтересами та інтересами особи, щодо якої така інформація оприлюднюється. Відповідальність за такі дії не повинна йти врозріз із необхідністю додержання свободи слова і права на поінформованість у суспільстві. Суть дифамаційного спору зазвичай полягає у зіткненні публічного інтересу щодо доступності інформації з важливих для суспільства питань та особистої зацікавленості представників публічної

сфери (органів і посадових осіб) у захисті їхньої честі, гідності й ділової репутації, в окремих випадках – у порушенні права на приватність і захист відомостей, що згідно із чинним законодавством можуть бути зараховані до інформації з обмеженим доступом (конфіденційної, таємної, службової) чи персональних даних.

Для уніфікації підходів до побудови національних законодавств Міжнародна неурядова організація Article 19, метою діяльності якої є боротьба за свободу слова, на Міжнародному Семінарі з питань свободи висловлювань і дифамації (Лондон, 29.02.–01.03.2000) своєю резолюцією ухвалила низку принципів для встановлення балансу між правом людини на свободу висловлювань (свободою слова), яке гарантоване ООН, національними й правовими актами та конституціями майже кожної держави, і необхідністю в захисті репутації, що на сьогодні визнана дійовим міжнародним інструментом. Ці 19 принципів ґрунтуються на міжнародному праві, міжнародних стандартах і загальних принципах права, визнаних Співдружністю націй. До них, зокрема, зараховано: свободу думок, висловлювань та інформації; законну мету законодавства про дифамацію; дифамацію в органах публічної влади; кримінально-карну дифамацію; процедури; захист джерел інформації; докази достовірності; статус посадових осіб; справедливу публікацію; висловлювання думок; звільнення від відповідальності та її межі; роль засобів судового захисту; нефінансові засоби судового захисту; грошову компенсацію; тимчасові та безстрокові судові заборони; судові витрати; зловмисних позивачів [240].

З метою правильної й однозначної інтерпретації особистих нематеріальних прав щодо честі, гідності й ділової репутації та унормування правозастосовної діяльності з цих питань судами Верховний Суд України ухвалив Постанову, якою надано роз'яснення щодо застосування ними відповідного законодавства. У ній, зокрема, йдеться про те, що праву на свободу думки й слова, на вільне вираження своїх

поглядів і переконань відповідає обов'язок не поширювати недостовірну інформацію й таку, що ганьбить гідність, честь чи ділову репутацію. Тому суди при вирішенні відповідних справ повинні забезпечувати баланс між конституційним правом на свободу думки і слова, правом на вільне вираження своїх поглядів та переконань, з одного боку, та правом на повагу до людської гідності, конституційними гарантіями невтручання в особисте й сімейне життя, судовим захистом права на спростування недостовірної інформації, на відповідь і заборону поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права тощо, з другого боку [145].

Відповідно, честь, гідність та ділову репутацію виокремлено серед основних невід'ємних прав людини, що потребують спеціального захисту, адже повне або часткове їх обмеження, нехтування ними здатні спричинити втрату відповідних суспільних взаємозв'язків, певного статусу в суб'єкт-об'єктних та міжсуб'єктних відносинах, зниження рівня поваги й довіри тощо. Тому вважаємо, що вони у своїй сукупності мають становити одну із засадничих соціально-правових цінностей не лише щодо суб'єктів, яких вони безпосередньо стосуються, але й усього суспільства і держави.

Дослідження проблематики дифамації в публічній сфері дає змогу дійти висновку, що це явище є характерним для сучасного етапу демократичного розвитку та властиве всім державам світу. Основним завданням органів публічної влади нині має стати віднайдення оптимальної рівноваги між гарантуванням і забезпеченням права кожного на свободу висловлення думок (свободу слова) та захистом честі, гідності й ділової репутації суб'єктів та об'єктів публічного управління в демократичній державі. Важливими у цьому процесі є побудова дійової та оптимально організованої державної інформаційної політики, забезпечення конструктивного діалогу з суспільством із застосуванням базових постулатів інформаційної культури й етики, екології інформації тощо.

ПІСЛЯМОВА

Процеси модернізації й оновлення владних структур, здійснення оптимізаційних заходів щодо їхньої діяльності й загалом вироблення підходів до реформування публічної адміністрації в Україні значною мірою визначаються тим, що в сучасних умовах з урахуванням загальносвітових тенденцій і новітніх досягнень як теоретичної науки, так і основних здобутків прикладного характеру відбувається поступова зміна традиційних способів та інструментів формування й реалізації державної політики, спричинена глобалізаційними трендами, активною переоцінкою цінностей, становленням та подальшим розвитком елементів і складових інформаційного суспільства. У зазначеному контексті особливо важливого значення в сучасних умовах набувають теоретико-методологічні й практикоорієнтовані засади формування та реалізації інформаційної політики України, що в першу чергу пояснюється її всеохопністю, пронизуванням інформаційної сфери держави всіх інших її складових з одночасним її перетворенням на основний засіб, метод, інструмент і результат державно-управлінської діяльності. Зазначене дає підстави сформулювати такі загальні твердження і зауваги.

1. Проаналізовано стан розробки наукової теми та розглянуто теоретичні підходи до неї, виявлено перспективні напрями дослідження, в процесі чого встановлено, що проблематика державної інформаційної політики у науковому дискурсі артикулюється починаючи з 1950-х рр. (у вітчизняному – з 2000-х рр.), базуючись на ідеях та підходах, закладених античними мислителями-філософами в поняття політики, що з часом набуло інституціоналізованого оформлення й трансформувалось в категорію державної політики, зміст якої тепер зводиться до напрямів і сфер суспільної діяльності з розподілом на певні галузі, у т.ч. й інформаційну, інтерес до якої не втрачає своєї актуальності до сьогодні.

Доведено, що інформаційний чинник у будь-якій сфері суспільної діяльності є одним із основоположних, чим саме і зумовлено такий резонанс та суспільний інтерес науки до цієї проблематики. З'ясовано, що нині у науковому дискурсі сформувалося кілька основоположних, базових напрямів щодо розуміння державної інформаційної політики, зокрема таких, як: складова державної політики – особливий інформаційний політико-правовий феномен; прояв управлінського впливу, регулювання органами держави розвитку інформаційної сфери суспільства; діяльність органів публічної влади та створених ними засобів масової комунікації, спрямована на вироблення і реалізацію умов функціонування інформаційної системи; нормативно-правовий та концептуальний механізм забезпечення циркулювання інформації як самостійної цінності для органів державної влади, а тому в сучасних умовах суспільного розвитку методологічною базою має стати розроблення теоретичних і прикладних концептуальних засад державної політики, спрямованої на подальший сталий розвиток країни, у т.ч. й державної інформаційної політики.

2. Охарактеризовано концептуальні теоретико-методологічні засади дослідження інформаційної політики держави шляхом ретроспективно-компаративного аналізу державного управління інформаційною сферою й з'ясування значного зростання значення й ролі інформації в умовах сьогодення, адже від інформаційного чинника прямо залежить ефективність функціонування всієї державно-управлінської вертикалі. Доведено, що протягом багатомісячного періоду генези й онтології розвитку ролі та місця держави в управлінні інформаційною сферою відбувалися значні перетворення одночасно зі зміною форм, способів і методів державного управління в цілому, а в різні історичні періоди на передній план виходили різні аспекти цієї діяльності залежно від засобів та інструментів вираження думок, поглядів і настроїв людей у процесі побудови суспільних відносин, суб'єкт-об'єктної та міжсуб'єктної

взаємодії. Виявлено, що з-поміж усієї сукупності функцій державного управління всеохопністю відзначається саме інформаційна, без якої здійснення державно-управлінської діяльності взагалі неможливе, адже вона становить підґрунтя і є основним предметом для вибудовування ефективної державної політики в усіх сферах суспільної діяльності з подальшим її втіленням за відповідними напрямками, беручи до уваги той факт, що інформація нині є її базовим ресурсом, засобом та результатом.

3. Виявлено сутність інформаційної політики України як сукупність основних напрямів і способів діяльності держави щодо одержання, використання, поширення та зберігання інформації й визначено її вплив на функціонування апарату держави, оскільки саме інформація в системі державного управління є основним предметом праці й результатом управлінської діяльності, а тому якість управлінських рішень і дієвість усієї державно-управлінської системи прямо чи опосередковано залежатиме від її релевантності, доступності, адекватності тощо, які великою мірою визначатимуться рівнем ефективності державної інформаційної політики, її законодавчого забезпечення й нормативно-правового регулювання у нашій державі. Обґрунтовано, що нині до процесів формування та реалізації державної інформаційної політики повинен застосовуватися концептуально новий підхід з урахуванням вимог і викликів сьогодення, що дозволить перейти їй на новий етап свого розвитку – чіткої інституціоналізації, прозорості та зрозумілої регламентації з виразно окресленими елементами, ознаками, поняттями й формами. Доведено, що в сучасних складних умовах Україна продовжує вибудовувати ефективну державну інформаційну політику як усередині країни, так і на міжнародній арені, намагаючись при цьому зміцнювати й посилювати свої позиції, а виважена стратегія до її побудови перетворилася сьогодні на одну з основних складових національної безпеки країни, адже здійснювані державою заходи підтверджують

припущення, що задля перемоги в гібридній війні, яка розгорнулася в Україні упродовж останніх кількох років, необхідно насамперед відновлювати контрольні функції держави в інформаційному просторі.

4. З'ясовано роль і значення громадського сектору як суб'єкта формування та реалізації інформаційної політики держави, базові засади функціонування якої ґрунтуються та організовуються з урахуванням принципів прозорості, відкритості, вільного отримання та поширення інформації суб'єктами владних повноважень, адже влада нині повинна належним чином налагоджувати діалог із громадськістю на всіх етапах прийняття рішень, а також забезпечувати постійний доступ до повної, об'єктивної, точної, зрозумілої інформації як про свою діяльність, так і про діяльність своїх посадових осіб відповідно до чинного законодавства. Встановлено, що кількісне зростання громадських організацій супроводжується якісними змінами, зокрема шляхом налагодження зв'язків з державними й приватними структурами, активізації громадських творчих ініціатив, виконуючи тим самим стабілізаційну функцію, допомагаючи вирішенню складних соціальних, економічних та політичних питань, що сьогодні вважається одним із основних факторів демократизації й самоорганізації всього українського суспільства. Виявлено, що серед основних досягнень громадських організацій у сфері формування й реалізації державної інформаційної політики в Україні є сприяння захисту права громадян на доступ до інформації, зростання поінформованості суспільства щодо правових можливостей такого доступу, сприяння органам державної влади в забезпеченні доступу до інформації, що становить суспільний інтерес, створення умов та практична реалізація ініціатив щодо проблематики доступу до публічної інформації та захисту персональних даних.

5. Досліджено державну інформаційну політику в умовах забезпечення захисту національного інформаційного простору, оскільки

могутність держав у всьому світі зараз залежить не лише від рівня розвитку їх військової, соціально-економічної, політичної та інших сфер життєдіяльності, а й у значній мірі від інформаційних чинників, інформаційної могутності, тому подальший поступальний розвиток нашої держави вбачається лише через забезпечення належного їх рівня, причому по відношенню як до окремої особи, суспільства, так і в межах усієї країни. Встановлено, що операції та війни, які проводяться в інформаційному середовищі, є своєрідними комунікативними технологіями, спрямованими на внесення змін у поведінку й настрої людей за допомогою модифікації моделей світу, що здійснюються шляхом внесення змін в інформаційні потоки, маючи на меті введення в оману масової чи індивідуальної свідомості, виведення з ладу або десинхронізацію процесів управління суспільством та його складовими, тому й інформаційна політика держави у кризових умовах повинна розроблятися й реалізовуватися не лише шляхом пошуку конкретних відповідей на окремо існуючі виклики та загрози, але й на створення безпечних умов функціонування інформаційного простору в цілому, за яких виключатиметься можливість негативних інформаційних впливів у геополітичному вимірі. Виявлено, що інформаційні війни сьогодні можуть використовуватися як самостійні й постійно діючі фактори міжнародних та міждержавних відносин, так і в поєднанні з силовими й іншими формами воєн; в сучасних умовах вони виступають універсальними засобами боротьби в усіх видах відкритих та прихованих конфліктів як відображення зіткнення інтересів усіх зацікавлених осіб в суспільно-політичних, економічних, релігійних, соціокультурних і міжнародних відносинах, а тому нехтування або ж недостатня увага до інформаційних чинників у сучасному глобалізованому світі може призвести до непоправних наслідків в економічному, геополітичному, військовому тощо відношеннях, адже інформація в усі часи була й залишається дійовим та ефективним інструментом, засобом і ресурсом для

досягнення конкурентної переваги у будь-якій сфері людської життєдіяльності.

6. Висвітлено організаційно-правові аспекти забезпечення прозорості та відкритості органів державної влади та місцевого самоврядування, суть яких зводиться до надання громадянам України та юридичним особам відомостей про органи державної влади та їхню діяльність, обов'язкового оприлюднення інформації, що становить суспільний інтерес, запровадження практики участі громадськості у виробленні, реалізації та оцінюванні державної політики, які у сукупності особливого значення набувають в умовах формування інформаційного суспільства – суспільства, орієнтованого на інтереси людей, відкритого для всіх, в якому кожна людина може створювати й накопичувати інформацію і знання, мати до них вільний доступ, користуватися та обмінюватися ними, мати можливість повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяти суспільному й особистісному розвитку та підвищувати якість життя. Встановлено, що проблема інформаційної відкритості багато в чому визначає стан відносин між владою та суспільством у цілому, від неї великою мірою залежить формування ефективних взаємодії й взаємовідносин між ними, вплив громадськості на процеси прийняття управлінських рішень, тобто участі громадян та їх об'єднань у розробленні й реалізації державної політики як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях, а тому вирішення проблеми відкритості та гласності державної влади є одним із ключових напрямів у процесі подальшого утвердження в Україні демократичних принципів діяльності держави, укорінення цивілізованих норм політичної культури, у тому числі шляхом визначення способів та методів взаємодії між суб'єктами та об'єктами управління у сфері забезпечення доступу кожного до інформації, що становить суспільний інтерес, установлення вичерпного переліку необхідних критеріїв та умов віднесення різних видів інформації до

категорії з обмеженим доступом (конфіденційної, таємної чи службової) із застосуванням інструментарію “трискладового тесту”. Доведено, що відкритість є невід’ємною характеристикою відповідальної перед громадянами держави, чинником розвитку процесів демократизації держави та суспільства, становлення громадянського суспільства, запорукою утвердження в Україні демократичних норм і правил щодо відносин між громадянами, їхніми об’єднаннями та органами державної влади.

7. Обґрунтовано соціогуманітарні чинники вдосконалення інформаційної політики держави в умовах викликів сучасності в рамках новітнього тренду – загальної цифровізації, зумовленої докорінною перебудовою державно-громадської взаємодії з урахуванням відповідності реаліям, які виникають на шляху впровадження сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій у всі сфери суспільного життя, оскільки наразі відбувається постійний розвиток та вдосконалення форм співпраці держави та громадян, адже діяльність органів державного управління й місцевого самоврядування стає більш відкритою, прозорою, максимально зрозумілою й наближеною до звичайних повсякденних потреб окремих індивідів. З’ясовано, що використання інформації сьогодні перетворилося на найбільш важливу універсальну цінність та незаперечний критерій щоденної міжсуб’єктної взаємодії, соціальної ієрархії та глобальної цивілізації, увиразнюючи тим самим проблематику формування нової інформаційної ідеології, нового суспільного порядку, наслідком чого стає поява новітніх процесів та явищ, характерних для сучасного рівня суспільного розвитку, зокрема: людини інформаційної, інформаційного багатства й бідності, цифрового розриву, інформаційного перевантаження, синдрому інформаційної втоми, інформаційної (цифрової) грамотності, які виникають як відповідь на виклики й суперечності сучасного світу. Доведено, що з-поміж основних завдань, що нині постають перед

суспільством загалом та окремими його представниками зокрема, виділяється необхідність їх адаптації до трансформаційних умов сучасного глобалізованого світу, набуття практичних умінь та навичок функціонування в ньому під дією несприятливих зовнішніх і внутрішніх факторів, що породжуються новою соціальною дійсністю.

8. Визначено культурно-етичні виміри формування та реалізації інформаційної політики держави в умовах нових викликів сьогодення, що вимагають кардинальної трансформації її сутності, впливу на соціально-економічний, політичний і культурний розвиток нашої країни. Виявлено, що світоглядними орієнтирами подальшого поступального розвитку держави виступає низка демократичних стандартів, серед яких: відкритість, свобода, відповідальність, плюралізм думок, толерантність, відстоювання соціальної справедливості, внутрішній етичний самоконтроль суб'єктів інформаційного простору, які є основою формування сучасних уявлень про інформаційну (цифрову) культуру, інформаційну етику та екологію інформації. З'ясовано, що нині рівень розвитку та досконалості системи державного управління в аспекті реактивного чи проактивного реагування на появу нових вимог та викликів породжує виникнення нового типу управління, акценти в якому зорієнтовані на стратегічне мислення і стратегічну перспективу, що, своєю чергою, забезпечується відповідною стратегічною поведінкою, яка потребує інноваційного підходу до формування й реалізації публічної політики за всіма напрямками, галузями і сферами, здатної адекватно реагувати на виклики та забезпечувати виконання вимог, що постають перед Україною в умовах глобалізованого світу.

9. Запропоновано перспективні напрями інформаційної політики України в період інституційних змін та перетворень, зумовлених диференціацією суспільства, стратифікацією за різними соціальними атрибутами, створюючи при цьому для окремих індивідів певні соціальні

позиції, відводячи їм нові соціальні функції, об'єднуючи їх за певними ознаками у різні соціальні групи і змушуючи тим самим виконувати різні соціальні ролі, убезпечуючи при цьому встановлення їх соціокультурної однорідності. Доведено, що нині відбуваються зміни у побудові відносин між державами та громадянами, методами і способами їхньої співпраці, що проявляється в обопільному впливі на подальшу оптимізацію та вдосконалення цих процесів, причому Україна намагається застосовувати основні світові здобутки, адаптуючи їх до своїх національних умов та особливостей, а кілька наступних років повинні пройти в нашій державі за визначальним трендом загальної цифровізації, наближення та поступового утвердження ідеї цифрової економіки й поетапного переходу до цифрового суспільства, висуваючи на передній план проблематику роботи органів публічної влади з відкритими даними, перспективами побудови сучасної інформаційної інфраструктури в Україні та протидії дифамаційним проявам в системі публічного управління. Доведено, що вказані аспекти є базисом, основою побудови й подальшого поступального розвитку цифрової економіки як у цілому, так і окремих її елементів, розбудови складових сучасного інформаційного суспільства з подальшим його перетворенням на цифрове, що декларується українським урядом як перспективний напрям та одне із першочергових завдань у сучасних умовах розвитку публічного управління в Україні. Відтак, формування й подальший розвиток інформаційної політики України за пріоритетними напрямами не повинні перетворитися на самоціль, адже вона має бути вихідною, відправною точкою для повномасштабної реалізації новітніх інноваційних ідей та втілення прогресивних рішень у системі публічного управління, основним призначенням якої має стати повноцінна державно-громадська взаємодія у вирішенні нагальних поточних і перспективних питань будь-якого рівня складності у максимально зручний спосіб та максимально короткий термін.

Хочемо підкреслити, що структура та логіка монографічного дослідження передбачає вивчення найменш розроблених і найбільш суперечливих аспектів щодо концептуальних засад становлення та перспективних напрямів сучасної інформаційної політики України. Відтак наголошуємо на тому, що вона не претендує на вичерпне дослідження означеного контексту і часом лише фрагментарно характеризує окремі питання цієї багатогранної проблематики, що, зокрема, залишає резерв і може становити підґрунтя для подальших наукових розвідок згаданої предметної сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абетка з доступу до публічної інформації : навч.-метод. посібник / за ред. Д. М. Слизьконіс, В. В. Тарана ; Центр політ. студій та аналітики, Новий громадянин. Київ, 2012. 88 с.
2. Абрамов Л. К., Азарова Т. В. Інформаційний компонент діяльності НДО. Кіровоград: ІСКМ, 2009. 80 с.
3. Азарова Т. В., Абрамов Л. К. Технологія розвитку інформаційно-методичної мережі для громадського сектору на регіональному рівні. Кіровоград: СПД ФО Шегеда М. М., 2004. 68 с.
4. Арістова І. В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти : монографія. Харків: Вид-во Ун-ту вн. справ, 2000. 368 с.
5. Арнаутова Л. М. Зміст та сутність правового забезпечення інформаційної політики України у сфері європейської інтеграції. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 12. С. 78–87.
6. Балинська О. М. Семіотика права : монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 416 с.
7. Бачинська К. Тетяна Чорновол: Якщо в країні анархія – тут буде Путін. *Україна молода*. 2015. 28 січня. № 012.
8. Березовська І. Актуальні питання доступу громадян до публічної інформації та проблеми застосування Закону України “Про доступ до публічної інформації”. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. Юридичні науки. 2016. № 855. С. 26–31.
9. Белоусова Н. Б., Квартенко Д. Особливості реалізації стратегії інформаційного суспільства в Європейському Союзі. *Проблеми міжнародних відносин* : зб. наук. праць. 2013. Вип. 6. С. 45–54.
10. Богуславський О. В. Інформаційно-пресова діяльність Центральної Ради та українських урядів 1917–1920 рр. : монографія. Запоріжжя: Вид-во ГУ “ЗІДМУ”, 2003. 236 с.
11. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція / пер. з фр. В. Ховхун. Київ: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2004. 230 с.
12. Брижко В. До питання сучасної інформаційної політики. *Вісник Академії управління МВС*. 2009. № 2. С. 27–47.
13. Бухтатий О., Радченко О., Головченко Г. Україна медійна: на

порозі інформаційної революції : монографія. Київ: Видавець СВС Панасенко, 2015. 208 с.

14. Васіна А. Ю. Інституалізація у державному управлінні. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. ; Нац. акад. держ. упр. при Презид. України. Київ: НАДУ, 2011. Т. 2: Методологія державного управління / наук.-ред. колегія : Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. С. 202–204.

15. Відкриті дані українських міст. Рекомендації щодо впровадження політики / Громадянська мережа ОПОРА. Київ, 2017. 52 с.

16. Воробйова І. В. Інформаційно-психологічна зброя як самостійний засіб ведення інформаційно-психологічної війни. *Системи озброєння і військова техніка*. 2010. № 1. С. 141–144.

17. Гарбар І. О. Вербальні маркери сугестії в сучасному американському юридичному трилері : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 – германські мови / Київ. нац. лінгв. ун-т ; Запорізьк. нац. ун-т. Київ–Запоріжжя, 2019. 346 с.

18. Говоруха В. В., Даник Ю. Г., Кливець В. В. Сучасні форми інформаційно-психологічного протиборства в міждержавних стосунках. *Теорія та практика державного управління*. 2008. Вип. 3. С. 3–10.

19. Головенко Р. Б., Котляр Д. М., Слизьконіс Д. М. Доступ до публічної інформації: посібник із застосування “трискладового тесту” / за заг. ред. Д. М. Котляра. Київ: ЦПСА, 2014. 152 с.

20. Горбата Л. П. Інформаційна відкритість як принцип діяльності органів публічної влади. *Інвестиції: практика та досвід* : наук.-практ. журн. 2018. № 3. С. 125–130.

21. Горбулін В. “Гібридна війна” як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. *Дзеркало тижня. Україна*. 2015. 23–30 січня. № 2.

22. Горова С. В. Особа в інформаційному суспільстві: виклики сьогодення : монографія / наук. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2017. 342 с.

23. Горовий В. Бібліотечна діяльність у контексті забезпечення інформаційного суверенітету. *Бібліотечний вісник*. 2011. № 1. С. 3–7.

24. Грищенко І. М. Інститути дифамації та оціночних суджень і українське законодавство щодо захисту честі, гідності та ділової репутації фізичної особи. *Вісник Дніпропетр. ун-ту ім. Альфреда Нобеля. Сер. Юрид. науки*. 2015. № 1 (6). С. 8–13.
25. Громадяни у пошуках інформації: українські реалії : матер. дослідж. / упоряд. : І. Підлуська, С. Горобчишина ; наук. ред. І. Підлуська. Київ: Агентство “Україна”, 2005. 178 с.
26. Гуз А. М. Історія захисту інформації в Україні та провідних країнах світу : навч. пос. Київ: КНТ, 2007. 260 с.
27. Гузенко Т. Екологія як безперечний тренд інформаційного суспільства. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2011. № 45. С. 95–102.
28. Гурковський В. І. Державне управління розбудовою інформаційного суспільства в Україні (історія, теорія, практика) : монографія. Київ: Наук. світ, 2010. 396 с.
29. Гурковський В. І. Організаційно-правові питання взаємодії органів державної влади у сфері національної інформаційної безпеки : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 – механізми держ. упр. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2004. 20 с.
30. Деякі питання діяльності Міністерства культури та інформаційної політики : постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2019 № 885 // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/885-2019-п>.
31. Деякі питання оприлюднення публічної інформації у формі відкритих даних : постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 № 867. *Офіційний вісник України*. 2016. № 97. С. 22.
32. Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2019 № 829. *Офіційний вісник України*. 2019. № 71. С. 74.
33. Деякі питання приєднання до Міжнародної хартії відкритих даних : розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.09.2016 № 686-р. *Урядовий кур’єр*. 2016. № 196. 20 жовт.
34. Деякі питання реалізації державної інформаційної політики : постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.1999 № 970. *Офіційний вісник України*. 1999. № 23. С. 50.

35. Деякі питання реформування державного управління України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.07.2021 № 831-р. *Офіційний вісник України*. 2021. № 61. С. 17.
36. Деякі питання цифрового розвитку : постанова Кабінету Міністрів України від 30.01.2019 № 56. *Офіційний вісник України*. 2019. № 13. С. 102.
37. Джердж С. Ф. Інституціоналізація інформаційної політики України в сфері євроатлантичного співробітництва : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 – політ. ін-ти та процеси / НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2011. 20 с.
38. Джинчарадзе Н. Інформаційна культура : монографія. Київ: Українські пропілеї, 1999. 148 с.
39. Довгань О. Д. Сучасна інформаційна інфраструктура України і основні завдання щодо її захисту. *Юридична наука*. 2015. № 7. С. 64–73.
40. Дорош Л. Інформаційно-психологічна безпека особи, суспільства та держави: новітні виклики міжнародній безпеці. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2013. Вип. 25. С. 107–112.
41. Доступ до публічної інформації: найчастіші запитання та відповіді / за заг. ред. В. Андрусіва, Д. Котляра. Київ, 2012. 64 с.
42. Дрешпак В. М. Концептуальні основи періодизації державної інформаційної політики України. *Аспекти публічного управління = Public administration aspects*. Дніпропетровськ, 2013. № 2 (2). С. 41–47.
43. Дрешпак В. Періоди розвитку державної інформаційної політики України: зміст і хронологічні межі. *Державне управління та місцеве самоврядування* : зб. наук. праць. Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2014. Вип. 1 (20). С. 3–14.
44. Дрешпак В. Становлення державної інформаційної політики України: зміст і хронологічні межі основних періодів. *Державне управління та місцеве самоврядування* : зб. наук. праць. Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2013. Вип. 4 (19). С. 3–13.
45. Дубов Д. В. Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва : монографія / Нац. ін-т стратег. досліджень. Київ, 2014. 328 с.
46. Дубов Д. В. Проблеми нормативно-правового забезпечення інформаційно-го суверенітету в Україні : аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1466/>.

47. Дубов Д. В. Стратегічні аспекти кібербезпеки України. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 4 (29). С. 119–126.

48. Дубов Д. Сучасні тренди кібербезпекової політики: висновки для України : аналітична записка / Нац. ін-т стратег. дослідж. при Презид. Укр. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/294/>.

49. Дурман М. О., Тохтарова І. М. Відкриті дані як інструмент інформаційного забезпечення прозорості публічної влади. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування* : електр. наук. фах. вид. / Херсон. нац. техн. ун-т. 2017. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ttpdu_2017_1_15.pdf.

50. Закон України “Про доступ до публічної інформації” : науково-практичний коментар / Р. Головенко та ін. ; за заг. ред. Д. Котляра ; Центр сусп. медіа за підтримки Міжнар. фонду “Відродження” та Progr. сприяння парламенту. Київ, 2012. 335 с.

51. Заніздра Н. О. Державна інформаційна політика України на сучасному етапі та шляхи її вдосконалення. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2012. № 4. С. 193–196.

52. Згуровський М. З., Родіонов М. К., Жиляєв І. Б. Розвиток інформаційного суспільства в Україні: правове регулювання у сфері інформаційних відносин. Київ: НТУУ “КПІ”, 2006. 542 с.

53. Зозуля О. С. Інституційна система державного управління інформаційною безпекою України: сучасний стан та шляхи удосконалення. *Інвестиції: практика та досвід* : наук.-практ. журн. 2015. № 6. С. 147–153.

54. Зозуля О. С. Інформаційна зброя як геополітичний чинник та інструмент силової політики. *Державне управління: теорія та практика* : електрон. наук. фах. вид. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Dutp_2013_2_12.pdf.

55. Іванов В., Сердюк В. Журналістська етика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид., випр. Київ: Вищ. школа, 2007. 231 с.

56. Іванченко Ю. М. Сутність, головні напрями та способи державної інформаційної політики в Україні. *Державне управління: теорія та практика* : електр. наук. фах. видання. 2005. № 2. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/philo/05ijmipu.pdf>.

57. Ільганаєва В. Інституалізація соціально-комунікаційної сфери

суспільства. *Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації* : укр. наук. журн. 2008. № 1–2. С. 148–153.

58. Інформаційна екологія: проблеми та перспективи / М. О. Сидоренко та ін. *Медицина сьогодні і завтра*. 2014. № 4 (65). С. 141–143.

59. Інформаційна політика України: європейський контекст : монографія / Л. В. Губерський та ін. Київ: Либідь, 2007. 360 с.

60. Інформаційна складова державної політики та управління : монографія / С. Г. Соловійов та ін. ; заг. ред. Н. В. Грицяк ; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України, каф. інформ. політики та електрон. урядув. Київ: К.І.С., 2015. 320 с.

61. Інформаційно-комунікативна діяльність органів публічної влади : монографія / В. С. Куйбіда та ін. ; за заг. ред. В. С. Куйбіди, О. В. Карпенка. Київ: ЦП “Компринт”, 2018. 364 с.

62. Історія інформаційно-психологічного протиборства : підручн. / Я. М. Жарков та ін. ; за заг. ред. Є. Д. Скулиша ; Нац. акад. СБУ. Київ: НВВ НА СБУ, 2012. 212 с.

63. Калініна Л., Моцик Б. Інформаційна культура як феномен інформаційного суспільства і напрям дослідження. *Теорія та методика управління освітою* : електр. наук. фах. вид. 2012. № 8. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ttmuo_2012_8_8.pdf.

64. Карпенко В. Інформаційна політика та безпека : підручник. Київ: Нора-Друк, 2006. 318 с.

65. Кіслов Д. В. Інформаційні війни : монографія / Київ. нац. торг.-екон. ун-т. Київ, 2013. 300 с.

66. Кіслов Д. В. Політична безпека масових комунікацій : монографія / Київ. міжнар. ун-т, Ін-т екон. та гум. проблем. Київ: МП Леся, 2010. 208 с.

67. Климентова О. В. Прагматично маркований текст як складник сугестивного впливу. *Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи* : зб. наук. праць. 2009. № 3. С. 138–147.

68. Клімушин П. С., Іванова І. Д. Інформаційна культура державних службовців як чинник розвитку інформаційного суспільства. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. праць. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2011. Вип. 3 (34). С. 50–56.

69. Коваль З. Проблематика протидії інформаційно-психологічним загрозам Україні засобами державного управління. *Теоретичні та прикладні питання державотворення* : електрон. наук. фах. вид. 2013. Вип. 13. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tppd_2013_13_12.pdf.

70. Колесник М. В., Командровська В. Є., Ярмолук О. Я. Особливості реалізації проактивних стратегій в електронному бізнесі як вияв інноваційної діяльності. *Економічний аналіз*. 2013. № 3, т. 14. С. 56–64.

71. Коломоєць Т. О., Грищак С. В. Адаптація інформаційного законодавства України до вимог ЄС як складова сучасного вітчизняного правотворчого процесу : монографія / ДВНЗ “Нац. гірн. ун-т”. Дніпропетровськ, 2013. 164 с.

72. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

73. Кормілецький О. М. Державні механізми забезпечення доступу громадян до офіційної інформації в органах влади : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 – механізми держ. упр. / Акад. муніцип. упр. Київ, 2014. 273 с.

74. Короход Я. Д. Информационно психологические войны – оружие XXI века. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 50. С. 299–307.

75. Кузьмін Р. Дифамація як засіб незаконного впливу на суд та слідство у кримінальному процесі України. *Вісник Нац. акад. прокуратури України*. 2013. № 2 (30). С. 10–18.

76. Кукіна З. О. Основні проблеми правового регулювання дифамації в Європі та в Україні. Інтеграція України в Європейський інформаційний простір: виклики та завдання : кол. монографія. Київ: ФОП Клименко, 2014. С. 161–171.

77. Кулеба Д. Війна за реальність. Як перемагати у світі фейків, правд і спільнот. Київ: Книголав, 2019. 384 с.

78. Кульчицький С. В. Періодизація історії України. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. ; Ін-т історії України НАН України. Київ: Наук. думка, 2011. Т. 8: Па – Прик. 520 с.

79. Кушакова-Костицька Н. В. Свобода інформації: філософсько-правовий вимір. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 2. С. 188–196.

80. Левіна Ю. С. Теоретико-методологічні засади інформаційної політики радянської влади в Західних областях УРСР (1939–41 рр.). *Гілея: науковий вісник* : зб. наук. пр. 2014. Вип. 87. С. 104–109.

81. Литовченко І. В. Основні тенденції інституціоналізації інформаційно-комунікаційного середовища сучасного суспільства. *Вісник Національного авіаційного університету. Сер. Соціологія. Політологія* : зб. наук. праць. Київ: НАУ, 2014. Вип. 1. С. 30–34.

82. Лищук Р. Н. Информационная открытость в системе проактивного государственного управления. *Вісник економічної науки України*. 2014. № 3. С. 48–51.

83. Літвінов О. В., Кіян С. О. Роль інформаційної відкритості органів влади у здійсненні державної регуляторної політики. *Державне управління: теорія та практика* : електр. наук. фах. вид. 2006. № 1. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej3/txts/SOCIALNA/10-LITVINOV-KIYAN.pdf>.

84. Луговська І. А. Формування інформаційної культури як складова розвитку особистості. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2012. № 4 (51). С. 49–54.

85. Макаренко Є. А. Європейська інформаційна політика : монографія. Київ: НВЦ “Наша культура і наука”, 2000. 368 с.

86. Макаренко Є., Рьжков М. Тенденції інформаційної політики України у сучасній перспективі. *Toruńskie Studia Międzynarodowe: Międzynarodowe stosunki polityczne w XX wieku*. 2009. № 1 (2). С. 133–145.

87. Мак-Люен М. Галактика Гутенберга. Становлення людини друкованої книги / пер. з англ. А. А. Галушки, В. І. Постнікова. Київ: Ніка-Центр, 2015. 388 с.

88. Мануйлов Є. М., Триняк В. Ю. Етичні аспекти інформаційно-технологічної безпеки держави у сучасних умовах. *Наук. зап. Харк. ун-ту Повітр. Сил. Сер. Соц. філос., психологія* : зб. наук. праць. 2009. Вип. 1. С. 49–56.

89. Мартинюк В. М. Норми спілкування в мережевих комунікаціях. URL: https://e-ethics-ua.blogspot.com/p/blog-page_5317.html.

90. Марценюк О. Г. Теоретико-методологічні засади інформаційного права України: реалізація права на інформацію : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 – адмін. право і процес; фін. право; інформ. право / Київ. нац.

ун-т вн. справ. Київ, 2009. 20 с.

91. Мендел Т. Свобода информации: сравнительное правовое исследование. 2-е изд., испр. и дополн. Париж: ЮНЕСКО, 2008. VIII, 176 с.

92. Методичні рекомендації щодо практичного впровадження Закону України “Про доступ до публічної інформації” / М. В. Лациба та ін. ; Укр. незалеж. центр політ. дослідж., 2-е вид. допов. Київ: Агентство “Україна”, 2012. 164 с.

93. Миролубенко Г. А. Інформаційна етика в просторі сучасних комунікативних процесів (філософсько-етичний аналіз) : автореф. дис. ... канд. філос. наук. : 09.00.07 – етика / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2011. 20 с.

94. Миролубенко Г. Інформаційна етика. Проблема становлення галузі. Гуманітарні та соціальні науки : матер. I Міжнар. конф. молодих вчених HSS–2009 (14–16 трав. 2009, м. Львів). Львів: Вид-во Нац. ун-ту “Львів. політехніка”, 2009. С. 301–303.

95. Мосенко Ю. О. Державна інформаційна політика України: організаційно-правові аспекти здійснення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.07 – адмін. право і процес; фін. право; інформ. право / Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2011. 20 с.

96. Мохова Ю. Л., Луцька А. І. Сутність та головні напрямки державної інформаційної політики України. *Державне управління: удосконалення та розвиток* : електр. наук. фах. вид. / Дніпропетров. держ. аграр.-екон. ун-т. 2018. № 12. URL: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/12_2018/27.pdf.

97. Мудраченко Т. Б. Сугестія як засіб мовленнєвого впливу. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Філологічна”*. 2015. Вип. 56. С. 211–214.

98. Налагодження механізмів взаємодії уряду з неурядовими громадськими організаціями : наук.-метод. розробка / С. А. Чукут та ін. ; НАДУ при Президентові України, упр. організ. фундамент. та приклад. досліджень, каф. інформ. політики. Київ, 2011. 80 с.

99. Нестеряк Ю. В. Визначення та узагальнення пріоритетів державної політики України в інформаційній сфері. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2015. № 2 (13). С. 98–103.

100. Нестеряк Ю. В. Державна інформаційна політика України: теоретико-методологічні засади : монографія. Київ: НАДУ, 2014. 292 с.

101. Нестеряк Ю. В. Законодавче врегулювання відносин влади і засобів масової комунікації: принципи та механізми на основі узагальнення міжнародного досвіду. *Державне управління: теорія та практика* : електрон. наук. фах. вид. 2011. № 2. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Nesteryak.pdf>.

102. Нестеряк Ю. В. Нормативно-правові основи державної інформаційної політики України в умовах розвитку інформаційного суспільства. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. праць. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2012. Вип. 4 (39). С. 111–119.

103. Нестеряк Ю. В. Розвиток національного інформаційного простору України (2005–2014 рр.). *Вісник НАДУ при Президентові України. Сер. Державне управління* : наук. журн. 2018. № 3. С. 181–188.

104. Нестеряк Ю. В. Розвиток національного інформаційного простору України (1994–2004 рр.). *Вісник НАДУ при Президентові України. Сер. Державне управління* : наук. журн. 2018. № 2. С. 98–104.

105. Нестеряк Ю. В. Становлення національного інформаційного простору України (період 1989–1993 років). *Вісник НАДУ при Президентові України. Сер. Державне управління* : наук. журн. 2018. № 1. С. 11–17.

106. Новицька Н. Б. Організаційно-правові аспекти інформаційної культури в управлінській діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 – адмін. право і процес, фін. право, інформ. право / Нац. акад. держ. податк. служби України. Ірпінь, 2007. 19 с.

107. Олексюк Л. В. Механізми державного регулювання електронного доступу до публічної інформації та відкритих даних : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 – механізми держ. упр. / Ін-т підготовки кадрів держ. служби зайнятості Укр. Київ, 2018. 20 с.

108. Олексюк Л. В. Розвиток понятійно-категоріального апарату електронного доступу до публічної інформації та відкритих даних. *Вісник НАДУ при Президентові України*. 2016. № 2. С. 36–43.

109. Орлов О. В. Великі дані у публічному управлінні: технології майбутнього. *Державне будівництво* : електр. наук. фах. вид. / ХарПІ НАДУ при Презид. Укр. 2016. № 1. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2016-1/doc/1/01.pdf>.

110. Основи інформаційного права України : навч. посіб. / В. М. Брижко та ін. ; за ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного, П. В. Мельника. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2009. 414 с.
111. Основні особливості ознак проведення інформаційно-психологічної операції Російської Федерації в Автономній Республіці Крим / Г. В. Певцов та ін. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*. 2014. № 1. С. 35–37.
112. Пал Л. А. Аналіз державної політики / пер. з англ. І. Дзюб. Київ: Основи, 1999. 422 с.
113. Петраков С. І. Моделі державного регулювання інформаційної сфери: закордонний досвід. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. праць. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2011. № 1 (39). С. 361–370.
114. Печерський О. В. Доступ до публічної інформації в Україні: теоретико-правовий підхід. *Науковий вісник НАВС*. 2014. № 2. С. 104–116.
115. Питання діяльності Міністерства інформаційної політики України : постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2015 № 2 // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2-2015-п>.
116. Питання забезпечення органами виконавчої влади доступу до публічної інформації : Указ Президента України від 05.05.2011 № 547/2011 // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/547/2011>.
117. Питання системи обліку публічної інформації : постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2011 № 1277 // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1277-2011-%D0%BF>.
118. Почепцов Г. Г. Информационные войны / отв. ред. С. Л. Удовик. Москва: Рефл-бук ; Киев: Ваклер, 2000. 576 с.
119. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни. Київ: ВД “Києво-Могилянська академія”, 2015. 497 с.
120. Почепцов Г. Г., Чукут С. А. Інформаційна політика : навч. пос. 2-ге вид., стер. Київ: Знання, 2008. 663 с.
121. Право на доступ до інформації: теорія та практика / Харківська

правозахисна група. Харків: Права людини, 2008. 348 с.

122. Президент: Має бути негайно відпрацьована Національна система кібербезпеки / Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua/news/prezident-maye-buti-negajno-vidpracovana-nacionalna-sistema-36667>.

123. Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу до публічної інформації у формі відкритих даних : Закон України від 09.04.2015 № 319-VIII // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/319-19>.

124. Про громадські об’єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

125. Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг : Указ Президента України від 29.07.2019 № 558/2019. *Урядовий кур’єр*. 2019. № 144. 31 липня.

126. Про діяльність Кабінету Міністрів України, інших органів державної влади щодо забезпечення свободи слова, задоволення інформаційних потреб суспільства та розвитку інформаційної сфери в Україні : постанова Верховної Ради України від 16.02.1999 № 430-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 16. С. 99.

127. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.

128. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини : Указ Президента України від 25.08.2015 № 501/2015. *Офіційний вісник Президента України*. 2015. № 20. С. 80.

129. Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних : постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 835 // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-п>.

130. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

131. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII.

Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. С. 650.

132. Про координацію роботи прес-служб та інформаційно-аналітичних підрозділів органів державної виконавчої влади : розпорядження Президента України від 23.11.1995 № 419/95-рп // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419/95-рп>.

133. Про науково-технічну інформацію : Закон України від 25.06.1993 № 3322-ХІІ // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3322-12>.

134. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/74/98-вр>.

135. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 09.01.2007 № 537-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 12. С. 511.

136. Про підсумки парламентських слухань “Інформаційна політика України: стан і перспективи” : постанова Верховної Ради України від 02.06.1999 № 705-XIV. *Голос України*. 1999. № 106. С. 10.

137. Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації : постанова пленуму Вищого адміністративного суду України від 29.09.2016 № 10 // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0010760-16>.

138. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09.2014 № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. С. 2843.

139. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: “Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні” : постанова Верховної Ради України від 03.07.2014 № 1565-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 33. С. 2533.

140. Про рекомендації учасників парламентських слухань “Свобода слова в Україні: стан, проблеми, перспективи” : постанова Верховної Ради України від 10.04.1997 № 236/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997.

№ 22. С. 162.

141. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 січня 2015 року “Про надзвичайні заходи протидії російській загрозі та проявам тероризму, підтримуваним Російською Федерацією” : Указ Президента України від 14.02.2015 № 85/2015 // Всі офіційні документи / Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/18976.html>.

142. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 червня 1997 року “Про невідкладні заходи щодо впорядкування системи здійснення державної інформаційної політики та удосконалення державного регулювання інформаційних відносин” : Указ Президента України від 21.07.1997 № 663/97 // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/663/97>.

143. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року “Про Доктрину інформаційної безпеки України” : Указ Президента України від 25.02.2017 № 47/2017. *Урядовий кур’єр*. 2017. № 38 (5907). С. 9.

144. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 31 жовтня 2001 року “Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України” : Указ Президента України від 06.12.2001 № 1193/2001 // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1193/2001>.

145. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1. *Вісник Верховного Суду України*. 2009. № 3. С. 7.

146. Про схвалення Концепції Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.08.2016 № 892-р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 96. С. 109.

147. Про схвалення Концепції популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі : розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.10.2016 № 739-р. *Офіційний вісник України*.

2016. № 83. С. 295.

148. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 № 649-р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 78. С. 109.

149. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 № 797-р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 92. С. 75.

150. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 67-р. *Офіційний вісник України*. 2018. № 16. С. 70.

151. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 № 386-р. *Офіційний вісник України*. 2013. № 44. С. 79.

152. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. *Офіційний вісник Президента України*. 2019. № 21. С. 17.

153. Прудникова О. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток інформаційної культури українського соціуму. *Гілея : наук. вісник*. 2013. Вип. 74 (7). С. 308–310.

154. Радченко О., Петровський П. Інститут інформації як інфраструктурне підґрунтя комунікативної взаємодії держави та суспільства. *Актуальні проблеми держ. упр.* : зб. наук. праць Одес. регіон. ін.-ту держ. упр. Одеса: Вид-во ОРІДУ НАДУ, 2011. Вип. 2 (46). С. 22–26.

155. Разіцький В. Інформаційна політика США в ХХ ст.: становлення та розвиток. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2008. № 94–95. С. 48–51.

156. Рішення Європейського суду з прав людини щодо доступу до інформації / за заг. ред. Т. С. Шевченко, І. Є. Розкладай. Київ: Москаленко О.М., 2014. 200 с.

157. Роз'яснення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо віднесення публічної інформації до службової згідно із Законом “Про доступ до публічної інформації”, розроблені спільно з Експертною радою при

Представникові Уповноваженого з прав людини. URL: http://www1.ombudsman.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4049:2014-10-01-07-37-36&catid=239:2014&Itemid=256.

158. Романенко Є. О. Комунікативна політика держави: теоретико-методологічний аналіз : монографія. Київ: НАДУ, 2014. 400 с.

159. Романов С., Голованов Д. Принцип гласности уголовного судопроизводства и средства массовой информации: историческое развитие и современная проблематика. URL: <http://www.medialaw.kiev.ua/zmisud/sudanalitika/197/>.

160. Руднева О. М., Ярмиш О. Н. Правова політика України: стан, проблеми концептуалізації та підвищення ефективності (аналітична доповідь). Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування : зб. матер. наук.-практ. конф. (5 груд. 2012, м. Київ) / за ред. О. М. Рудневої. Київ: НІСД, 2013. С. 6–26.

161. Салата О. Проблема інформаційного протистояння СРСР та Німеччини в радянській історіографії. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2014. Вип. 24. С. 51–72.

162. Свірін М. Доступ до офіційної інформації в Україні та США: концептуальні аспекти та адміністративні процедури. Громадяни у пошуках інформації: українські реалії : матеріали дослідж. / упоряд. : І. Підлуска, С. Горобчишина ; наук. ред. І. Підлуска. Київ: Агентство “Україна”, 2005. С. 94–103.

163. Свобода інформації: теорія та практика / Харківська правозахисна група. Харків, 2005. URL: <http://khp.org/files/docs/1128747074.zip>.

164. Селезньова О. М. Теоретико-методологічні засади інформаційного права України як інтегрованої категорії : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 – адмін. право і процес; фін. право; інформ. право / Держ. НДІ МВС України. Київ, 2015. 428 с.

165. Селезньова О. М. Теоретико-методологічні основи інформаційного права України : монографія. Чернівці: ВІЦ “Місто”, 2014. 408 с.

166. Семенченко А. І., Журавльов А. В. Теоретико-методологічні засади інституалізації державного управління у сфері електронного урядування. *Державне управління: теорія та практика* : електр. наук. фах. вид. 2011. № 2. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/e-journals/Dutp/2011_2/txts/Semenchenko.pdf.

167. Сенченко О. Новітні війни з використанням інформаційно-психологічної зброї. *Вісник Книжкової палати*. 2014. № 8. С. 34–39.
168. Синячов О. Доступ до інформації як важлива складова міжнародного та європейського права. *Вісник НАДУ при Президентові України*. 2012. № 3 (28). С. 189–195.
169. Скулиш Є. Д., Ірха Ю. Б. Протидія негативному інформаційно-психологічному впливу екстремістів у сучасних умовах. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2. С. 28–34.
170. Скулиш Є., Прокоф'єва Д. Безпека кіберпростору як елемент національної безпеки в умовах глобалізації інформаційних процесів. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні*. 2007. Вип. 2 (15). С. 26–31.
171. Службова інформація: порядок віднесення та доступу. Практичний посібник / авт.-уклад. : О. Л. Огданська, В. В. Таран, В. В. Щербаченко ; за ред. Д. М. Слизьконіс. Київ: Центр політ. студій та аналітики, 2014. 76 с.
172. Смирнов Є. В. Біхевіористична природа проактивності як передумова інноваційного розвитку підприємства. *Економічний вісник університету* : зб. наук. праць. 2015. № 25/1. С. 20–27.
173. Сопілко І. М. Державна інформаційна політика України: стан та шляхи реалізації : монографія / Ін-т законод. Верх. Ради України. Київ: МП Леся, 2014. 424 с.
174. Сопілко І. Сучасні інтерпретації інформаційно-правової культури як парадигмальні дороговкази державної інформаційної політики. *Юридичний вісник*. 2014. № 2. С. 61–69.
175. Степаненко А. Інформаційна культура як складова загальної культури суспільства. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2013. Вип. 6. С. 254–260.
176. Степанов В. Ю. Державна інформаційна політика: проблеми та перспективи : монографія. Харків: Вид-во ТОВ “С.А.М.”, 2011. 548 с.
177. Степанов В. Ю. Інформаційна культура сучасного інформаційного суспільства. *Вісник ХДАК*. 2009. Вип. 27. С. 91–97.
178. Степанов В. Ю. Інформаційне суспільство: культура особистості. *Культура України*. 2010. Вип. 30. С. 78–85.

179. Стисло про дифамацію: основні концепції законодавства про захист репутації. Посібник для активістів. Київ: Ін-т медіаправа, 2008. 27 с.

180. Твердохліб О. Методологія та практика реалізації концепту відкритих даних в органах публічного управління України. *Публічне адміністрування: теорія та практика* : електр. зб. наук. праць. 2017. Вип. 2 (18). URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Patp_2017_2_8.pdf.

181. Твердохліб О. Організаційно-правові засади забезпечення інформаційної відкритості органів державної влади в контексті розвитку інформаційного суспільства в Україні. Реформування публічного управління: теорія, практика, міжнародний досвід : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (31 жовт. 2014, м. Одеса). Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2014. С. 308–309.

182. Твердохліб О. С. Вплив громадських організацій на формування та реалізацію державної інформаційної політики. *Аспекти публічного управління = Public administration aspects* / Дніпропетров. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Дніпропетровськ, 2014. № 9–10 (11–12). С. 66–71.

183. Твердохліб О. С. Державно-управлінські аспекти інформаційної культури в сучасних умовах розвитку українського суспільства. *Право та державне управління* : зб. наук. праць / за ред. А. О. Монаєнка. Запоріжжя: КПУ, 2015. № 4 (21). С. 97–100.

184. Твердохліб О. С. Дифамація в публічній сфері України та проблеми її подолання. *Університетські наук. записки = University scientific notes = Universitatis scientiae notoriae* : часопис Хмельницьк. ун-ту упр. та права. Хмельницький: Вид-во ХУУП, 2017. Вип. 4 (64). С. 35–45.

185. Твердохліб О. С. Доступ до публічної інформації в Україні: проблеми застосування “трискладового тесту”. *Публічне управління та митне адміністрування* : наук. зб. Дніпро: Ун-т митної справи та фінансів, 2017. № 1 (16). С. 62–70.

186. Твердохліб О. С. Екологія інформації як один з пріоритетів сучасної державної інформаційної політики. *Маркетинг і менеджмент інновацій* : наук. журнал = *Marketing and management of innovations* : scientific journal. Суми: ТОВ “ВТД “Університетська книга”, 2018. № 1. С. 362–370.

187. Твердохліб О. С. Етичні аспекти доступу до публічної інформації.

Економіка та держава : міжнар. наук.-практ. журн. 2013. № 6. С. 110–112.

188. Твердохліб О. С. Європейський підхід до розроблення інформаційної політики держави. *Актуальні Проблеми Економіки = Actual Problems of Economics* : наук. екон. журнал / Нац. акад. упр. 2016. № 3 (177). С. 429–435.

189. Твердохліб О. С. Зміна підходів до управління інформаційною сферою в умовах трансформаційних процесів в Україні. Сучасні проблеми державного та муніципального управління : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю Академії (3 квіт. 2015, м. Київ) : у 2 ч. Київ: Акад. муніцип. упр., 2015. Ч. 2. С. 147–148.

190. Твердохліб О. С. Інституційне середовище формування та реалізації інформаційної політики в Україні. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Сер. Державне управління* : зб. наук. праць. Харків: Вид-во НУЦЗУ, 2016. Вип. 2 (5). С. 165–171.

191. Твердохліб О. С. Інформаційна безпека держави: теоретико-методологічні засади. День інформаційного суспільства – 2016 : матеріали щоріч. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (19 трав. 2016, м. Київ). Київ: НАДУ, 2016. С. 252–254.

192. Твердохліб О. С. Історичні та правові питання забезпечення доступу до інформації публічного характеру. *Інвестиції: практика та досвід* : наук.-практ. журн. 2014. № 2. С. 109–114.

193. Твердохліб О. С. Концептуалізація права людини на інформацію в Україні. Дні науки філософського факультету – 2016 : матеріали допов. та вист. міжнар. наук. конф. студ., аспір. та мол. учених (20–21 квіт. 2016, м. Київ) : у 10 ч. Київ: ВПЦ “Київ. ун-т”, 2016. Ч. 10. С. 54–56.

194. Твердохліб О. С. Концептуальні підходи до розроблення інформаційної політики держави у кризових умовах. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування* : електр. наук. фах. вид. / Херсон. нац. техн. ун-т. 2015. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ttpdu_2015_2_19.pdf.

195. Твердохліб О. С. Організаційні та правові аспекти формування сучасної інформаційної інфраструктури в Україні. *Вчені записки Таврійського нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського. Сер. Державне управління* : наук. журн. Київ, 2018. Т. 29 (68), № 3. С. 11–16.

196. Твердохліб О. С. Організація доступу громадян до інформації в США. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Державне управління*. 2015. № 1 (3). С. 47–49.

197. Твердохліб О. С. Основні пріоритети держави у сфері захисту національного інформаційного простору. Проблеми розвитку публічного управління в Україні : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (15 квіт. 2016, м. Львів). Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2016. С. 58–61.

198. Твердохліб О. С. Передумови та наслідки інформаційної стратифікації суспільства. Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком : матеріали XI Регіон. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (01 гру. 2017, м. Дніпро) / Департ. освіти і науки Дніпропетр. ОДА, Дніпропетр. центр розвитку місц. самовряд., ДРІДУ НАДУ при Презид. Укр. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2017. С. 157–159.

199. Твердохліб О. С. Проактивна і реактивна інформаційна політика: основні підходи та реалізація. Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (19–20 квіт. 2017, м. Київ) : у 2 ч. / М-во освіти і науки України, М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ: Вид. центр КНУКіМ, 2017. Ч. 2. С. 138–140.

200. Твердохліб О. С. Ретроспективно-компаративний аналіз державного управління інформаційною сферою України. *Державне управління: удосконалення та розвиток* : електр. наук. фах. вид. / Дніпропетров. держ. аграр.-екон. ун-т. 2017. № 7. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1095>.

201. Твердохліб О. С. Розвиток концепції “homo informaticus” як відповідь на виклики сучасного світу. *Управлінські науки в сучасному світі* : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (10–11 груд. 2015, м. Київ). Київ, 2015. Т. 1. С. 187–190.

202. Твердохліб О. С. Розвиток концепції свободи доступу до інформації, що становить суспільний інтерес. *Наук. записки Ін-ту законодав. Верхов. Ради України*. 2014. № 1/2014. С. 121–125.

203. Твердохліб О. С. Сучасна державна інформаційна політика: законодавче забезпечення та нормативно-правове регулювання. *Зб. наук. праць Донецьк. держ. ун-ту упр (Сучасні проблеми держ. упр. в умовах*

системних змін). Сер. Державне управління. Маріуполь, 2017. Т. XVIII, вип. 300. С. 124–137.

204. Твердохліб О. С. Теоретико-прикладні засади дослідження державної інформаційної політики у вітчизняному науковому дискурсі. *Держава та регіони. Сер. Державне управління* : наук.-виробн. журн. 2016. № 1 (53). С. 26–30.

205. Твердохліб О. Сутність синдрому інформаційної втоми як негативний прояв цифровізації публічного управління. *Державне управління та місцеве самоврядування = Public administration and local government* : зб. наук. праць. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2018. Вип. 1 (36). С. 37–42.

206. Токар О. Державна інформаційна політика: проблеми визначення концепту. *Політичний менеджмент*. 2009. № 5. С. 131–141.

207. Токарська А. С. Право захисту людини й громадянина від інформаційно-психологічної агресії та війни. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 1. С. 36–42.

208. Тоффлер Е. Третя хвиля / з англ. пер. А. Євса. Київ: ВД “Всесвіт”, 2000. 480 с.

209. Трансформація політико-управлінських відносин у державах Центрально-Східної Європи в процесі європейської інтеграції: уроки і досвід для України : монографія / за заг. ред. Д. Дзвінчука. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. 488 с.

210. Уроки гібридного десятиліття: що треба знати для успішного руху вперед / В. Борис, С. Герасимчук, В. Кравченко [та ін.] ; за ред. Г. Шелест ; Офіс Віце-прем’єр-міністра з питань європ. та євроатлант. інтеграції України, Урядовий офіс координації європ. та євроатлант. інтеграції. Київ, 2019. 70 с.

211. Хлиштун Г. Ю. Етика засобів масової інформації в сучасних політичних процесах : автореф. дис. ... канд. політ. наук. : 23.00.03 – політ. культура та ідеологія / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2005. 18 с.

212. Шаванов С. В. Соціальна психологія сучасних інформаційних війн. *Молодий вчений*. 2014. № 4 (07)(2). С. 133–136.

213. Шлапаченко В. М. Дезінформація як спосіб інформаційно-психологічного впливу. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2013. № 2. С. 78–86.

214. Шотурма Н. В. Доступ до публічної інформації / ІФОЦППК. Івано-

Франківськ, 2013. 41 с.

215. Шотурма Н. В. Періодизація становлення державної інформаційної політики України: зміст та хронологія. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2015. № 3 (31). С. 54–62.

216. Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18.03.2022, введене в дію Указом Президента України від 19.03.2022 № 152/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 68. С. 308.

217. Як отримати публічну інформацію? : практ. пос. / уклад. : О. Л. Ващук. Львів: Соціолайн, 2011. 108 с.

218. 93 Countries Have FOI Regimes, Most Tallies Agree. URL: <http://www.freedominfo.org/2012/10/93-countries-have-foi-regimes-most-tallies-agree/>.

219. Access to European Parliament, Council and Commission documents: a user's guide / European Union. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2002. 37 p.

220. Alphabetical and Chronological lists of countries with FOI regimes / freedominfo.org. The global network of freedom of information advocates. URL: <https://www.freedominfo.org/?p=18223>.

221. Anthony M. D. Information Overload: The Search for Meaning in a Postmodern World. *The Counsel of Chalcedon*. 2003. vol. 1. p. 26–33.

222. Article 19: Defending freedom of expression and information. URL: <http://www.article19.org/index.php>.

223. Atlanta Declaration and Plan of action for the advancement of the right of access to information : international conference on the right to public information (27–29 February 2008). Atlanta, 2008. 7 p.

224. Babik W. *Ekologia informacji*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2014. 202 s.

225. Bendel O. Die Medizin in der Moral der Informationsgesellschaft URL: <http://www.itforhealth.ch/de-CH/News/2012/05/25/die-medizin-in-der-moral-der-informationsgesellschaft.aspx>.

226. Big Data в державному управлінні // Роботодавець. URL: <https://robotodavets.org.ua/2016/12/30/big-data-v-derzhavnomu-upravlinni.html>.

227. Buchanan J., Kock N. Information Overload: A Decision Making

Perspective. Multiple Criteria Decision Making in the New Millennium : Proceedings of the Fifteenth International Conference on Multiple Criteria Decision Making (MCDM), (10–14 July 2000, Ankara, Turkey) / M. Köksalan et al. (eds.). 2001. P. 49–58.

228. Bühl A. Die virtuelle Gesellschaft: Ökonomie, Politik und Kultur im Zeichen des Cyberspace. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1997. 398 S.

229. Bullock J. F. The Government in the Sunshine Act – An Overview. *Duke Law Journal*. 1977. Vol. 1977:565. P. 565–592.

230. Capurro R. Towards an information ecology. Information Quality : Proceedings of the International seminar (23–25 Aug. 1989, Copenhagen) / Royal School of Librarianship ; ed. I. Wormell. London: Taylor Graham, 1990. P. 122–139.

231. Chan C. M. L. From Open Data to Open Innovation Strategies: Creating e-Services Using Open Government Data. IEEE. Computer Society: Proceedings of the 46th Hawaii International Conference on System Sciences. 2013. p. 1890–1899.

232. Constitution of Massachusetts. URL: <http://www.lonang.com/exlibris/organic/1780-mdr.htm>.

233. Constitution of the United States / The United States Senate. URL: http://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm.

234. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (Rome, 4.XI.1950). European Convention on Human Rights / European Court of Human Rights, Council of Europe. Strasbourg, 2010. P. 5–30.

235. Council of Europe Convention on Access to Official Documents // Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/1680084826>.

236. Danziger J. N., Andersen K. V. The impacts of information technology on public administration: an analysis of empirical research from the “golden age” of transformation. *International Journal of Public Administration*. 2002. vol. 25 (5). P. 591–627.

237. Darbishire H. Proactive Transparency: The future of the right to information? : A review of standards, challenges, and opportunities. Washington: WBI, 2010. 52 p.

238. Davenport T. H., Prusak L. Information Ecology: Mastering the Information and Knowledge Environment. New York: Oxford University Press, 1997. 229 p.

239. Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789. URL: <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/la-constitution-du-4-octobre-1958/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789.5076.html>.
240. Defining Defamation. Principles on Freedom of Expression and Protection of Reputation / Article 19. London, 2000. 20 p.
241. Drucker P. F. Post-Capitalist Society. New York: HarperBusiness, 1994. 240 p.
242. Edmunds A., Morris A. The problem of information overload in business organisations: a review of the literature. *International Journal of Information Management*. 2000. vol. 20. P. 17–28.
243. Ehrmann M., Fratzscher M. Social value of public information. Testing the limits to transparency / European Central Bank, 2007. 42 p.
244. Ekologia informacji a kultura informacyjna społeczeństwa : monografia naukowa / M. Karwowski ta inne ; pod redakcją B. Taraszkiewicz ; Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich – Zarząd Oddziału, Biblioteka Uczelniana Akademii Pomorskiej, Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Słupsku. Słupsk, 2016. 253 s.
245. Ekologia informacji jako wyzwanie dla edukacji i bibliotekarstwa XXI wieku : monografia naukowa / pod redakcją Beata Taraszkiewicz. Słupsk, 2015. 187 s.
246. Ekologia informacji w e-społeczeństwie : monografia naukowa / pod redakcją Beata Taraszkiewicz. Słupsk, 2014.
247. Ekologia informacji w regionalnym środowisku edukacyjnym : monografia naukowa / pod redakcją Beata Taraszkiewicz. Słupsk, 2013.
248. Fedorowicz J., Gogan L. J., Ray W. A. Interorganizational Ecology and Information Visibility. Americas Conference on Information Systems (AMCIS) 2003 : Proceedings, 2003. P. 2775–2783.
249. Floridi L. Information ethics: On the philosophical foundation of computer ethics. *Ethics and Information Technology*. 1999. vol. 1. P. 37–56.
250. Ginsberg W. Access to Government Information in the United States: a Primer / Congressional Research Service, 2013. URL: <http://fas.org/sgp/crs/secrecy/97-71.pdf>.
251. Goulding A. Editorial. Information Poverty or Overload? *Journal of Librarianship and Information Science*. 2001. vol. 33 (3), September. P. 109–111.

252. Government in the Sunshine Act. URL: www.cdc.gov/maso/facm/pdfs/LAWS/sunshineact.pdf.

253. Griffen S. Defamation and Insult Laws in the OSCE Region: A Comparative Study / Organization for Security and Co-operation in Europe, 2017. 267 p.

254. Hanseth O., Monteiro E. Understanding Information Infrastructure : manuscript. 1998. 216 p.

255. Hendrick R. An Information Infrastructure for Innovative Management of Government. *Public Administration Review*. 1994. vol. 54, № 6. P. 543–550.

256. Holovaty M. The state and society: the conceptual foundations and social interaction in the context of formation and functioning of states. *Economic Annals-XXI*. 2015. № 9–10. P. 4–8.

257. Information infrastructure, governance, and socio-economic development in developing countries / P. Meso et al. *European Journal of Information Systems*. 2009. № 18. P. 52–65.

258. International Covenant on Civil and Political Rights / United Nations – Treaty Series. 1967. Vol. 999, 1-14668. pp. 171–346.

259. Janssen M., Charalabidis Y., Zuiderwijk A. Benefits, Adoption Barriers and Myths of Open Data and Open Government. *Information Systems Management*. 2012. vol. 29, No 4. P. 258–268.

260. Juhász L. The information strategy of the European Union. Budapest, 2007. 20 p.

261. Konstytucja 3 Maja. Ustawa Rządowa z 3 maja 1791 r. URL: <http://www.polishconstitution.org/Konstytucja-PL.html>.

262. Krasnosilka A. Open governance in Ukraine: how is it done in practice? / Transparency International Ukraine, 2015. 26 p.

263. Levy D. M. Information Overload. The Handbook of Information and Computer Ethics / K. E. Himma, H. T. Tavani (eds.). Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., 2008. P. 497–515.

264. Lidsky L. B. Silencing John Doe: Defamation & discourse in cyberspace. *Duke Law Journal*. 2000. vol. 49, No 4. P. 855–946.

265. Lorenz M. Information Ecology of a University Department. Information Ecology and Libraries : Proceedings of the International Conference / Red. J. Steinerová. Bratislava, 2011. P. 53–65.

266. Maciejewski M. To do more, better, faster and more cheaply: using big data in public administration. *International Review of Administrative Sciences*. 2017. vol. 83, No 1 (S). P. 120–135.

267. Malhotra Y. Information Ecology and Knowledge Management: Toward Knowledge Ecology for Hyperturbulent Organizational Environments. *Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS)* / D. L. Kiel (ed.). Oxford: Eolss Publishers, 2002.

268. Masuda Y. The Information Society as Post-Industrial Society. Piscataway, New Jersey: Transaction Publishers, 1980. 178 p.

269. Mozambique President Signs FOI Legislation; 103rd Nation. URL: <http://www.freedominfo.org/2015/01/mozambique-president-signs-foi-legislation-103rd-nation/>.

270. National Cyber Security. Framework Manual / ed. by A. Klimburg ; NATO CCD COE Publication. Tallinn: OÜ Greif Trükikoda, 2012. 235 p.

271. NATO Summit Warsaw 2016 // North Atlantic Treaty Organization. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/events_132023.htm/.

272. Overy P. European information: a guide to official sources / European Information Association. 4th ed. Mold, 2010. 102 p.

273. Pauwels C., Burgelman J.-C. Policy challenges to the creation of a European Information Society: A critical analysis. *The European Information Society. A Reality Check* / ed. by J. Servaes. Bristol ; Portland: Intellect, 2003. P. 59–85.

274. Perkins H. W. The Doctrine of Christian or Evangelical Perfection. Oregon: Wipf and Stock Publishers, 2012. 310 p.

275. Post R. C. The Social Foundations of Defamation Law: Reputation and the Constitution. *California Law Review*. 1986. vol. 74, No 3. P. 691–742.

276. Recommendation No. R (81) 19 of the Committee of Ministers to member states on the access to information held by public authorities // Right2INFO.org. URL: https://www.right2info.org/resources/publications/instruments-and-standards/coe_rec_ati_1981.

277. Recommendation Rec(2002)2 of the Committee of Ministers to member states on access to official documents // Council of Europe, Committee of Ministers. URL: <https://rm.coe.int/16804c6fcc>.

278. Regulation (EC) No 1049/2001 of the European Parliament and of the

Council of 30 May 2001 regarding public access to European Parliament, Council and Commission documents. *Official Journal of the European Communities L 145*. 2011. May. P. 43–48.

279. Report from the Commission on the application in 2014 of Regulation (EC) No 1049/2001 regarding public access to European Parliament, Council and Commission documents (COM (2015) 391 final) / European Commission. Brussels, 2015. 19 p.

280. Report from the Commission on the application in 2016 of Regulation (EC) No 1049/2001 regarding public access to European Parliament, Council and Commission documents (COM (2017) 738 final) / European Commission. Brussels, 2017. 22 p.

281. Reuters Business Information. Dying for information? : an investigation into the effects of information overload in the UK and worldwide. Benchmark Research. London: Reuters, 1996.

282. Riesman D. Democracy and Defamation: Fair Game and Fair Comment I. *Columbia Law Review*. 1942. vol. 42, No 7. P. 1085–1123.

283. Salanova M., Llorens S., Cifre E. The dark side of technologies: Technostress among users of information and communication technologies. *International Journal of Psychology*. 2013. vol. 48, No. 3. P. 422–436.

284. Saulauskas M. P. The spell of HOMO IRRETITUS: amidst superstitions and dreams. *Information Research*. 2000. № 4, vol. 5. URL: <http://www.informationr.net/ir/5-4/paper80.html>.

285. Schaar P. Das Recht auf freien Zugang zu Informationen öffentlicher Stellen. *Bürgerrechte & Polizei/CILIP*. 1996. № 54 (2). S. 20–28.

286. Stalder F. Information Ecology / McLuhan Program in Culture and Technology, 1997. URL: <http://felix.openflows.com/html/infoeco.html>.

287. Stepp J. R. Prospectus for Information Ecology. *Georgia Journal of Ecological Anthropology*. 1999. vol. 3. P. 39–73.

288. The Freedom of Information Act. URL: http://www.justice.gov/oip/foia_updates/Vol_XVII_4/page2.htm.

289. The handbook of information and computer ethics / ed. by K. E. Himma, H. T. Tavani. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., 2008. 671 p.

290. The Information Ecology of Social Media and Online Communities / T. Finin et al. *AI Magazine*. 2008. Fall. P. 77–92.

291. The International Open Data Charter. URL: <https://opendatacharter.net/>.
292. The Universal Declaration of Human Rights. URL: <http://www.un.org/en/documents/udhr/>.
293. The Virginia Declaration of Rights. URL: http://www.constitution.org/bcp/virg_dor.htm.
294. The World's First Freedom of Information Act / Anders Chydenius' Legacy Today. Kokkola: Anders Chydenius Foundation, 2006. 103 p.
295. Transnationale Gerechtigkeit und Demokratie / P. Niesen (Hg.). Frankfurt am Main ; New York: Campus Verlag GmbH, 2012. 345 S.
296. Travica B. Information Politics and Information Culture: A Case Study. *Informing Science Journal*. 2005. vol. 8. P. 211–244.
297. Tverdokhlib O. S. Information ethics, information ecology and information culture as social fundamentals in the modern world. Realita a perspektivy vývoja spoločnosti: sociálne, psychologické a politické aspekty : zborník príspevkov z medzinárodnej vedecko-praktickej konferencie (28–29 októbra 2016, m. Sládkovičovo, Slovak Republic). Sládkovičovo: Vysoká škola Danubius, 2016. S. 37–40.
298. Tverdokhlib O. S. Moderne informationelle Politik: Voraussetzungen und Wandel in öffentlicher Verwaltung. Національні цінності й національні інтереси в системі публічного управління = National values and interests in public administration system : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (12 жовт. 2017, м. Київ) : у 2 т. / Нац. акад. держ. упр. при Презид. Укр. Київ: К.І.С., 2017. Т. II. С. 261–263.
299. Tverdokhlib O. S. Sicherstellung des Zugangs zur öffentlichen Information: einige Anmerkungen zur Staatsregelung des Informationsbereiches. *European Applied Sciences* : wissenschaftliche Zeitschrift. 2014. № 5. P. 142–144.
300. Tverdokhlib O. S. Staatliche informationelle Politik unter Umständen gesellschaftlich-politischer Entwicklung in der heutigen Ukraine. *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences* : scientific journal. 2015. № 1–2 (January–February). P. 223–225.
301. UNESCO. MIL as Composite Concept. 2017. URL: <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/media-development/media-literacy/mil-as-composite-concept/>.
302. Veeder V. V. The History and Theory of the Law of Defamation. I.

Columbia Law Review. 1903. vol. 3, No 8. P. 546–573.

303. Vertrag über eine Verfassung für Europa vom 29.10.2004 / Europäische Union. Luxemburg: Amt für amtliche Veröffentlichungen der Europäischen Gemeinschaften, 2005. 482 S.

304. Vleugels R. Overview of all FOI laws. Utrecht, 2012. 28 p.

305. Vowe G. Medienpolitik – Regulierung der öffentlichen Kommunikation. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag GmbH, 2003. 68 S.

306. Weaver R. L., Partlett D. F. Defamation, free speech, and democratic governance. *New York Law School Law Review*. 2005–2006. vol. 50, No 1. P. 57–80.

307. White M., Dorman S. M. Confronting Information Overload. *Journal of School Health*. 2000. vol. 70, No. 4, April. P. 160–161.

308. Wie verändern Internet und soziale Medien die Politik? / H. Zehetmair (Hrsg.). München: Hanns-Seidel-Stiftung e.V., 2013. 174 S.

309. Wieland J. Freedom of Information. URL: www.coll.mpg.de/sites/www.coll.mpg.de/files/text/wieland.pdf.

Наукове видання

Твердохліб Олександр Степанович

**ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ
В УМОВАХ НОВІТНІХ ЗАГРОЗ І ВИКЛИКІВ**

Монографія

Київ, ІДУ НД ЦЗ

Відповідальна за випуск *А. С. Борисова*
Редактор-коректор *Т. І. Помазанова*
Технічний редактор *Т. І. Помазанова*

Підписано до друку 01.07.2022
Формат 60×84/16. Обл.-вид. арк. 11,73 Ум.-друк. арк. 15,35
Тираж 300 пр.

Видавець – Інститут державного управління та наукових досліджень
з цивільного захисту Державної служби України з надзвичайних ситуацій
04074, м. Київ, вул. Вишгородська, 21, тел. (044) 430-02-85
E-mail: niv1966@ukr.net

Свідоцтво серії ДК № 7522 від 29.11.2021